

NORSK
PRESSE
HISTOR
ISKFOR
ENING

Meningsmangfold eller ensretting under den kalde krigen.

Pressehistoriske skrifter nr. 10 2008

Meningsmangfold eller ensretting under den kalde krigen

Pressehistoriske skrifter

10/2008

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:
Idar Flo (ansv. red.)
Hans Fredrik Dahl
Martin Eide
Guri Hjeltne
Rune Ottosen

© Forfatterene 2008

Trykk: Lobo Media AS
Omslagsutforming: Thomas Lewé

ISSN 1503-9161
ISBN 82-92587-09-1

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening
med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter
IMK
Universitetet i Oslo
Postboks 1093 Blindern
0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22
Faks: (+47) 70 07 52 01
E-post: idar.flo@hivolda.no
Internett: www.pressehistorisk.no

KJÆRE LESER!	5
---------------------------	----------

SÅ BRØT STORMEN LØS –	7
------------------------------------	----------

DEBATTEN OM BEREDSKAPSLOVENE I NORSK PRESSE HØSTEN 1950

Av Sidsel Meyer

INNLEDNING	7
1. DEKNINGEN AV BEREDSKAPSLOVENE I AVISENE	13
2. YTRINGENES INNHOLD	17
<i>Fase 1: Krigen truer</i>	17
<i>Fase 2: Lovene var nødvendige – med noen endringer</i>	19
<i>Fase 3: Omfattende debatt</i>	21
<i>Fase 4: Kompromisset</i>	24
<i>Samlede funn</i>	29
3. YTRINGSFRIHETENS VILKÅR	31
<i>Sannhetsprinsippet</i>	31
<i>Autonomiprinsippet</i>	34
<i>Demokratiprinsippet</i>	35
<i>Førte motstanden til endringer?</i>	39
<i>Komitearbeidet og den endelige innstillingen til Odelstinget</i>	46
4. KONKLUSJON.....	48
LITTERATUR	51
<i>Vedlegg</i>	56

EIT HISTORISK BLIKK PÅ "HELE NORGES SPORTSAVIS"	64
--	-----------

Av Bernt Ove Flekke

<i>Innleiing</i>	64
<i>Underholdar – ikkje oppsedar</i>	65
<i>VG-sporten = berre fotball?</i>	66
<i>Internasjonalisering – om prestisjen som flytta utanlands</i>	69
<i>"Heia Noreg"</i>	73
<i>Mørke skuggar – gorilla og gangsterboksar</i>	74
<i>Kvinnekamp</i>	75
<i>Om menn, av menn, men</i>	77
<i>1961: Arenajournalistikken</i>	79
<i>1981: Utøvarane får fleire sider</i>	83
<i>2001: Nye arenaer å konkurrere på</i>	86
<i>Børs om ball, bråk om børs</i>	90
<i>Sist med det første, først med det siste</i>	92
<i>Frå kunstnar til kreatør, frå konkurransar til konflikhtar</i>	95
<i>Personfokus og intimisering</i>	97
<i>Quo vadis?</i>	99
LITTERATUR	99

PRESSEMINNE	102
--------------------------	------------

FØRSTE DAG I ARBEIDERBLADET

Av Gøril Strømholm

PRESSEPROFIL:	106
----------------------------	------------

ERIK LOE OG UTENRIKSAVDELINGEN I ARBEIDERBLADET, 1949-1989

Av Rolf Werenskjold

<i>Bakgrunn</i>	107
<i>Utenriksdepartementet</i>	110
<i>Utenriksavdelingen i Arbeiderbladet</i>	112

<i>Utenriksmedarbeiderne</i>	115
<i>Arbeiderbladets korrespondentnettverk 1945-1974</i>	118
<i>Det daglige arbeidet i utenriksredaksjonen</i>	122
<i>Internasjonal politikk og utenriksjournalistikken</i>	128
<i>Reportasjereisene</i>	131
<i>Forholdet til partiet</i>	133
<i>Linjer i Erik Loes utenriksjournalistikk</i>	135
<i>Utenriksavdelingen etter Rubicon</i>	140
<i>Enkelte konklusjoner</i>	142
LITTERATUR:	147

Kjære leser!

En fortsatt ømtålig periode i norsk historie er etterkrigsårene 1945-50, da Norge oppga nøytraliteten, avvirket brobyggingspolitikken og sa farvel til muligheten for et nordisk våpenfellesskap, og i stedet svingte inn på Atlanterhavspolitikken ukjente vei. I ettertid står dette som ett av de store brudd i utenriks- og sikkerhetspolitikken historie, fullt sammenliknbart med allianseskiftene under Napoleonskrigene eller for den saks skyld med Danmark-Norges innlemmelse idet protestantske fyrstefellesskap i religionskrigenes tid. At vi attpå til tok valget inn i NATO som suveren stat, uavhengig av skandinaviske bindinger som tidligere alltid har gitt rammen om vårt lands sikkerhet i "den indre ring" av naboland som J. A. Seip kalte den, understreker valgets skjebnesvangre betydning. Konsekvenser følger med oss langt inn i dagens virkelighet, i krigen mot terror og i det internasjonale engasjement i Afghanistan og andre steder. Men konsekvensene var også tydelige for datidens aktører, som så Atlanterhavspolitikken som et skjebnevalg, en ny kurs som krevde oppfølging så vel overfor beslutningstakere som overfor opinionen der ute. En veritabel opinionsvending måtte til, som mange mottakere måtte føle som en ensretting. Oppslutning om NATO var ingen selvfølge, selv etter utbruddet av Koreakrigen sommeren 1950, da den kalde krigen brått ble varm.

Hvilken rolle spilte pressen i denne prosess, og hvordan ble de den gang partiløse avisene brukt i den omlegging som NATO-tilslutningen forutsatte? Om dette vil vårt tidsskrift bringe flere bidrag, nå og i senere utgivelser. Prosjektet Norsk Presses Historie har innhentet en behandling i bredden av vestvendingen i et utvalg norske aviser fra historikeren Arnhild Skre, som vil bli publisert i et senere hefte. I dette heftet gjør Sidsel Meyer rede for avisenes rolle under debatten om nye beredskapslover som ble foreslått i 1950, som ledd i regjeringens store beredskapssatsing etter utbruddet av Koreakrigen, og som tegner seg som en av de bitreste konflikter i forbindelse med den nye sikkerhetspolitiske situasjon i årene etter 1945. Redegjørelsen er hentet fra Meyers masteroppgave i journalistikk fra 2006 som kaster et for mange nytt lys over debatten den gang.

Beredskapslovene var Gerhardsen-regjeringens forslag til hvordan Norge som vestalliert nasjon skulle opptre ved et eventuelt nytt 9. april. Å komme fiendens hjelpere i forkjøpet var en hovedhensikt bak forslagene, som omfattet nye paragrafer i Staffeloven med bl.a. bestemmelser om innføring av pressesensur, om adgang til å

internere mistenkelige personer, og til og med om anvendelse av dødsstraff selv om krig ennå ikke var erklært. Disse tiltakene inngikk i et felles fremstøt fra Justis- og Forsvarsdepartementet, der formålet var å oppgradere landets forsvar dels materiet ved økte bevilgninger, dels lovteknisk med bestemmelser som skulle gjøre det lettere å manøvrere overfor fienden og hans hjelpere. I Olav Njølstads ferske biografi over Gerhardsens justisminister Jens Chr. Hauge er disse beredskapstiltak bredt behandlet. I samtiden var man mer opptatt av justisminister Oscar Gundersens rolle, i alle fall når det gjaldt det lovgivningsmessige.

Statsråd Gundersen presiserte at flere av de bestemmelser han nå foreslo, var foreslått tidligere. Det gjaldt en proposisjon fra regjeringen Nygaardsvold i mars 1940, som Stortinget ikke rakk å behandle før tyskernes overfall, og før dette i 1917 gjennom den mye omtalte Lex Urbye, som vakte furore den gang. Begge gikk inn for å begrense opposisjonell virksomhet i en farlig situasjon for landet. Staten ved Justisdepartementet var altså fortrolig med tanken om at en truende internasjonal krise skulle kunne utløse ekstraordinære tiltak for å holde hva den anså som forræderiske elementer på plass - under den kalde krig selvfølgelig kommunistene, som ble antatt å ville gjøre felles sak med Sovjet-Unionen. Mange opinionsledere motsatte seg imidlertid denne tanke. Den grad av sensur og kontroll regjeringen foreslo, ville bryte med rettsstatens prinsipper, ble det hevdet. Beredskapslovene ble et stridstema nesten større enn beredskapspolitikken og den medfølgende svære økningen i forsvarsbevilgningene generelt. Akkurat som i 1917 fikk vi i 1950 en omfattende debatt om behovet for slike tiltak "når krig truer", og for så vidt med samme resultat - at forslagene ble trukket tilbake. Det ble ingen regler om pressesensur, om adgang til å internere mistenkelige personer eller utvidet anvendelse av dødsstraff. Debatten i 1950 endte imidlertid med at staten satt igjen med vide fullmakter, langt videre enn før til å innføre ekstraordinære tiltak ved eventuell krigstrussel, slik at lovforslagets motstandere kunne notere seg for bare en halv seier.

Arbeidet med å vende opinionen fortsatte imidlertid. Det måtte føles særlig påtrengende for A-pressen, som hadde ført en frisk debatt om NATO-medlemskapet før det endelige vedtaket på landsmøtet i 1949, men som etter at saken var gått igjennom, ble pålagt å stille seg last og brast med regjeringens sikkerhetspolitikk. Ut over i 1950-, 60- og 70-årene ble det utviklet en egen ortodoksi der det før hadde hersket meningsmangfold og uenighet. Hvordan dette i praksis ble gjennomført i hovedorganet Arbeiderbladet, belyses av Rolf Werenskiolds bidrag til dette heftet. Det gir en utførlig biografi over avisens mangeårige utenriksredaktør Erik Loe. Hvordan Loe forente de to oppgaver - å gjengi nyheter fra utenverdenen samt sammenstille dem i analyser, og å gi argumenter for regjeringens politikk, kan studeres ved dette innsyn i hans journalistiske praksis.

Redaksjonen

Så brøt stormen løs –

Debatten om beredskapslovene i norsk presse høsten 1950

Av Sidsel Meyer

Innledning

I oktober måned 1950 ble det på bokhandlernes disk lagt fram til salgs noen tynne hefter som fikk rivende avsetning. Bare meget sjelden, om noen gang, hadde offisielle lovforslag påkalt en slik interesse. Folk kjøpte og leste heftene, diskuterte dem og gjorde seg opp sin mening, skrev om dem i avisene, debatterte dem i timelange møter om kvelden. Men så åpnet forslagene også for anledning til å idømme folk dødsstraff i fredstid, for arrestasjon uten lov og dom, og for presse- og annen sensur (Ustvedt 1978:398).

Det var forslaget til beredskapslover som skapte denne interessen. Arbeiderparti-regjeringen hadde alt i 1948 nedsatt Krigslovutvalget, som hadde fått i oppdrag å utrede spørsmålet om en krigslov. Da var det gått knappe tre år siden frigjøringen, og for folk flest var de første årene etter andre verdenskrigen preget av gjenoppbygging, trygging og utvikling av levekårene.

Høsten 1950 kom det til en yrende aktivitet i befolkningen, da forslagene til beredskapslover ble kjent. Som Johs Andenæs sa: "[...] ikke før var forslagene offentliggjort, så brøt stormen løs" (Andenæs 1987:100). I tiden fram mot jul protesterte 85 foreninger mot lovene og 7283 enkeltpersoner sendte inn sitt personlige forslag til ulike endringer til justiskomiteen, mens 359 enkeltpersoner uttrykte sin tilslutning til forslaget (Inst. O. XV 1950:12). Var det slik at forslagene var så ekstreme at de rørte ved de helt grunnleggende verdiene i et demokratisk samfunn? Dahl og Bastiansen uttrykker da også at debatten som nå kom ble både et oppgjør med forslagene og med tankegangen bak. "Den ble et forsvar for meningsfriheten, ytringsfriheten og for demokratiets verdi slik det nå ble truet av politistatens metoder" (Dahl og Bastiansen 1999:83).

Pressens rolle i debatten er trukket fram flere steder, og en undersøkelse av avisinnhold kan gi noen svar på spørsmålet om ytringsfrihetens vilkår nettopp i denne

debatten. Bidro pressen til å ta et oppgjør med forslagene og tankegangen bak lovforslagene?

Undersøkelsens hovedtema er behandlingen av beredskapslovene i norsk presse høsten 1950 knyttet til ytringsfrihetens kår. Bastiansen og Dahl viser til at debatten ble et oppgjør både med forslagene og tankegangen bak beredskapslovene. Det er vanskelig å vurdere hvordan debatten fant sted i det norske samfunnet. Men en meningsmåling fra Gallup i desember 1950, der spørsmålene bygde på justiskomiteens innstilling, der de omdiskuterte paragrafene var utelatt, viste at mellom 28 og 31 prosent av de norske kvinner og menn som ble spurt svarte "vet ikke" på de spørsmålene som ble stilt omkring dødsstraff, internering og pressesensur (Aftenposten 7.12.50). Dette var etter at debatten om disse lovene hadde foregått hele høsten. Var det vanskelig å ytre seg for eller imot? Eller hadde ikke debatten interesse? Eller var det vanskelig å forstå hva debatten egentlig dreide seg om?

På 1950-tallet hadde vi en partipresse som kanal for partienes synspunkter. Hva kom fram i de forskjellige partiavisene om beredskapslovene? Var debatten i spaltene preget av "et forsvar for meningsfriheten, ytringsfriheten og for demokratiets verdi" (Dahl og Bastiansen 1999:83)?

Det vil på denne bakgrunn bli drøftet følgende tre spørsmål:

1. Hvordan var ytringsfrihetens kår i pressedebatten om beredskapslovene?
2. Hvordan ble Arbeiderpartiets meninger presentert i Arbeiderbladet?
3. Hvordan plasserte presseorganisasjonene seg i forholdet mellom parti og presse i debatten om beredskapslovene?

For å trenge inn i pressedebatten høsten 1950 og analysere denne i lys av ytringsfrihetsspørsmål må flere forhold trekkes inn. Hva innebærer begrepet ytringsfrihet? Hvordan foregår meningsdanningen og hvilken rolle spiller mediene? Hva kjennetegner partipressen?

Ett viktig trekk ved demokratiet er ytringsfriheten. Jeg har valgt å definere begrepet ytringsfrihet, eller som det også heter, talefrihet, som "retten til fritt å gi uttrykk for meninger om politikk, religion, moral og andre forhold" (Caplex 2004). Grunnlovens paragraf 100 ble revidert 29. oktober 2004. Ytringsfrihetskommisjonen utarbeidet i den forbindelse den offentlige utredningen *Ytringsfrihet bør finde sted*. Her blir tre grunnleggende forutsetninger for ytringsfriheten trukket fram.

Ytringsfrihet begrunnes normalt ved henvisning til tre prinsipper som korresponderer med de tre karakteristiske trekk ved opplysningstiden. Det er *sannhetsprinsippet*, *autonomiprinsippet* («individets frie meningsdannelse») og *demokratiprinsippet* (NOU 1999:20).

I sannhetsprinsippet ligger at sannheten kommer fram gjennom meningsbryting mellom ulike synspunkter. Autonomiprinsippet, eller individets frie rett til meningsdannelse, forstås i brytningen mellom det kollektive og det individuelle, også oppfattet som "det myndige menneske". Demokratiprinsippet ivaretar retten til en menings- utveksling mellom myndige mennesker før det i de demokratiske beslutningsprosedyrer blir gjort bindende vedtak. En forutsetning for det demokratiske prinsipp er åpenhet og kritikk, som ivaretas ved den frie meningsutvekslingen. Her blir offentligheten trukket inn.

Ytringsfrihetskommisjonens argumentasjon bygger på prinsipper fra opplysningstidens tro på fornuft og den frie tanke. I boka *Borgerlig offentlighet* analyserer Jürgen Habermas utviklingen av forholdet mellom privat og offentlig sfære gjennom flere historiske perioder. Habermas hevder at den offentlige sfære har utviklet seg fra å være føydal til å bli borgerlig gjennom den private, kritiske offentlighet, til den igjen blir føydal i det 20. århundre. Den rasjonelle fornuft dannet grunnlaget for den borgerlige ideologi og demokratiforståelse, og dette er sammenfallende med Ytringsfrihetskommisjonens begrunnelse for ytringsfrihetens sannhetsprinsipp. Et problem i denne prosessen er knyttet til spørsmålet om rasjonell konsensus. Ofte fører ikke debatten fram til enighet, og et mindretall vil kunne oppleve å ikke bli hørt eller respektert. Helge Høibraaten peker på at dersom rasjonell konsensus betyr enighet oppnådd under diskusjon og ikke tvang, må også ideen innebære at mindretallet skal beskyttes mot overgrep fra flertallet (Habermas 1971: xxxi).

Etter at arbeiderklassen fikk rettigheter bl.a. med stemmerett mener imidlertid Habermas at den gamle, borgerlige offentligheten har mistet sin basis, og at en nå må se på en annen offentlighet. Her trekker han inn den moderne "reføydaliseringen". Med det mener han at beslutningene ikke lenger foregår i det offentlige rom, men legges igjen tilbake til det lukkede rom, som karakteriserte føydalsamfunnets beslutningsstruktur. Arbeiderpartiets regime på 1950-tallet er blitt kritisert for manglende åpenhet. I Ytringsfrihetskommisjonens arbeid blir dette uttrykt slik:

Det er verdt å minne om at denne åpenhet heller ikke i dag er noen selvfølge. Således er den praksis Arbeiderpartiet utviklet i de første tiår etter krigen blitt kritisert for at vesentlige deler av de politisk viktige meningsutvekslinger og beslutningsprosedyrer foregikk i lukkede rom. Begreper som at «noen har snakket sammen» og «den hønsvaldske¹ parlamentarisme» vitner om dette (NOU 1999:27: 24).

I 1963 holdt Jens Arup Seip foredraget *Fra embedsmannsstat til ettpartistat* i Studentersamfunnet, hvor han stilte spørsmål om slike lukkede rom:

Det er alltid vanskelig å forstå sin egen tid. Det er ikke bare det at den er komplisert. Men den er heller ikke åpen. Der er mye i den (og jeg tenker nå spesielt på den politiske samtid) som gjør motstand mot å bli åpnet. Der er en yterside vi ser, og som det er meningen vi skal se, - og der er en innerside vi ikke ser, uten vi selv lager en nøkkel til å låse opp med. For at noe kan være i politikken, må det se ut som det er noe annet enn det er (Seip 1974:7).

Seip etterlyste i foredraget innsyn i den offentlige beslutningsprosess under Arbeiderpartiregimet. Et forhold som Ytringsfrihetskommisjonen trekker fram er nettopp åpenhet som en vesentlig forutsetning for demokratiet, og dermed også for meningsutveksling og meningsdannelse. Spørsmålet om makt til å hindre eller fremme ytringer handler også om ytringsfrihetens kår. Asle Rolland sier at ytringsfriheten angår maktforholdet mellom tre parter: den som ytrer seg, den som har makt til å hindre ytringen, og det publikum som ytringen gjøres tilgjengelig overfor. Minst ytringsfrihet eksisterer der makthaverne er enige om hva som er akseptable ytringer, mest ytringsfrihet finnes der makthaverne er splittet i synet på hva som er akseptabelt

¹ Nils Hønsvald var forsyningsminister 1948-1950 og stortingsrepresentant fra 1945 til 1969.

(Rolland 2002: 26). Framveksten av den offentlige meningsdanningen er knyttet til demokratiseringsprosessens ideer om at enhver borger i prinsippet skal ha samme rett til å påvirke i samfunnets beslutningsprosesser. En viktig betingelse for demokratiet vil være at forholdene legges til rette for at alle får tilgang til informasjon. I de ulike norske makt- og demokratiutredningene, den siste i 2003 (NOU 2003:19), vektlegges mediernes makt og betydning for de avgjørelser som blir tatt i samfunnet.

Medieforskningen har på ulike måter vært opptatt av forholdet mellom presse og parti. Jens O. Simensen har i sin bok *Meningsbærer eller meningsløs* summert opp flere årsaker til hvorfor partiene har engasjert seg sterkt for å ha egne aviser. Han peker blant annet på at partipressa vant velgerstøtte, politikerne fikk økt status ved positiv omtale, avisene var utdanningssteder for politikerne og avisene var informasjonskilde for partimedlemmer og sympatisører. I forholdet mellom parti og presse vil spørsmålet om kontroll være vesentlig (Simensen 1999:33). I boka *Norsk pressehistorie* blir også begrepene selvensur og partidisiplin trukket fram som vesentlige elementer for pressens medarbeidere under partipresseperioden.

Sjølensur inneber i denne sammenhengen at avisa set partiet sine interesser framfor pressa sine, og ser det som si oppgave å fremje partiet gjennom ei positiv framstilling av det partiet står for, og å undertrykke indre konflikter som kan skade partiet dersom dei blir kjende. Partidisiplin inneber at sentrale organ i partiet har makt til å tvinge avisa til å følge direktiva frå partiet, sjøl om avisa har mest lyst til å sleppe til andre syn eller gå imot partiet (Asle Rolland, sitert i Ottoson, Røssland og Østbye 2001: 125).

Jeg har valgt Arbeiderbladet fra Arbeiderpartiets presse og avisa Friheten fra Kommunistpartiet. Begge aviser har historisk sett hatt arbeiderklassen som sin viktigste målgruppe. Dette utvalget må også forstås i lys av rivaliseringen mellom de to partiene om å få oppslutning i arbeiderklassen. Aftenposten representerer høyrepresen, mens Dagbladet vel må sies å være i venstrepressens fold. Samlet har jeg ved dette avisvalget funnet representanter for fire politiske partier, som trolig kan ha til dels forskjellig oppfatning av beredskapslovene. Perioden for undersøkelsen ble valgt fra og med 25. august 1950 og ut året. I tillegg har jeg valgt ut Journalisten for 1950-51 for å undersøke om det fantes en interesse for temaet i journalistenes fagblad, og da i særlig grad pressesensurforslaget.

Arbeidet har gjort bruk av kvantitative og kvalitative metoder. De kvantitative metodene er knyttet til å finne ut mest mulig om omfanget av og hvilke tema som ble debattert, om holdning til tema/lover og endelig om det var mulig å spore noen endring i holdningen til lovforslaget i løpet av høsten. Samtlige ledere og det redaksjonelle nyhetsstoffet var uten byline. Gruppene kommentar/kronikk er samlet fordi disse er signerte meningsinnlegg utenfra, gjerne fra kjente, offentlige personer.

I den kvalitative analysedelen ønsker jeg å fordype meg i hver enkelt leder for å se etter utvalgte forhold, som kan være av interesse for å forstå avisbudskapet. Lederartiklene blir analysert fordi det ofte er i de den redaksjonelle meningen om en sak vil bli uttrykt. Dette stoffet blir vanligvis ført i pennen av redaktøren eller andre særlig betrodd medarbeidere. På hvilken måte forholder lederne seg til lovforslaget? I et slikt perspektiv kan det være nyttig å se nærmere på partiavisenes tolkningsrammer med utgangspunkt i Robert M. Entmanns teori om tolknings- og medierammer. Eksemplet "den kalde krigen rammen", som Entmann viser til, er godt designet i

forhold til denne oppgavens forståelse av beredskapslovene og Arbeiderbladet. "Den kalde krigen rammen" gir et overordnet syn på hvordan begivenheter skal forstås. Noen internasjonale hendelser blir problemer, noen politiske syn blir forkastet og visse løsninger blir anbefalt (Entmann 1993).

For å se nærmere på forbindelsen mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet er det også avisens ledere som må under lupen. Odelstingsproposisjonene som ble lagt fram var Regjeringens, altså Arbeiderpartiets verk. Det er derfor proposisjonens premisser som blir målestokk for holdningene i Arbeiderbladets ledere. De følgende hovedpunkter er knyttet til den delen av forslaget som kom under sterk debatt:

Iverksettelsen.

Departementet vil understreke at loven bare vil kunne komme til anvendelse i situasjoner hvor rikets selvstendighet eller sikkerhet er truet. Under de forhold som hersker i verden i dag, vil dette imidlertid kunne være tilfelle selv om riket ikke er i krig, og selv om det ikke lar seg påvise noen aktuell krigstrussel mot Norge. Som utvalget er inne på (inst. S. 20), vil i situasjoner med sterk utenrikspolitisk spenning, indre uroligheter lett kunne bli den gnist som utløser krigen. Sabotasjehandlinger og lignende kan selv om de tilsynelatende ikke har sammenheng med noen krigstrussel, lett tenkes iverksatt i den hensikt å bane veien for et fiendtlig angrep eller å gi en fremmed makt et påskudd til å gripe inn. At samfunnet har midler i hende til å kvele en slik aksjon i fødselen, vil derfor kunne ha betydning til forebyggelse av krigsfare (Ot.prp. 78: 5).

Forræderidomstolen og dødsstraff.

Bestemmelsene i dette kapitlet må ses på bakgrunn av forslaget i Ot.prp. nr. 78 om innføring av dødsstraff for overtredelse av visse bestemmelser i straffelovens forræderikapitler. Som det fremgår av motivene til sistnevnte forslag, er dette begrunnet i preventive hensyn, særlig med sikte på de kritiske dager omkring et krigsutbrudd. Dødsstraffens avskrekkende virkning vil imidlertid under slike forhold være avhengig av at saksbehandlingen om dommens fullbyrdelse kan skje meget raskt. Landsforræderske elementer må fratas fristelsen til å spekulere i at fienden vil være herre i landet før en dødsdom i tilfelle kan eksekveres (Ot.prp. 78:6-7).

Internering på mistanke.

Dette kapitlet har bestemmelser om administrative sikringstiltak overfor personer som med skjellig grunn mistenkes for å ha foretatt eller å være i ferd med å foreta eller forberede forbrytelser av slik art som under krig og krigsfare m.v. vil bety særlig fare for rikets selvstendighet eller sikkerhet. Utkastet vil gi adgang til så vel forvaring (internering) som til sikringstiltak av mindre inngripende art, så som anvisning av eller forbud mot oppholdssted, pålegg om meldeplikt og lignende [...] Under nåtidens forhold, hvor en må regne med at en eventuell fiende vil alliere seg med femtekolonner innen landets grenser, er bestemmelser av denne art et nødvendig ledd i samfunnets krigsberedskap (Ot.prp. 78:7).

Pressesensur.

Dette kapittel (§33) har bestemmelser om adgang til å føre kontroll med at ytrings- og pressefriheten ikke misbrukes til skade for forsvaret, riktes forhold til fremmed stat eller dets indre eller ytre sikkerhet. Bestemmelsene tar fortrinnsvis sikte på forholdene under krig og vil danne legal hjemmel for den sensur som da nødvendigvis må iverksettes. På samme måte som utvalget er departementet selvsagt klar over at bestemmelser av denne art må håndheves med en største forsiktighet. Noen lovbestemt begrensning i kontrolladgangen ut over det som følger av formålsangivelsen, vil det dog neppe være forsvarlig å oppstille (Ot.prp. 78:7).

Endringer i Straffelovens Kap. 8 og 9. § 86, pkt. 4.

Med fengsel fra 3 år inntil på livstid eller med døden straffes den som i krigstid eller med krigstid for rettsstridig oppfordrer eller tilskynder til, er med på beslutning om eller deltar i ulovlig lockout, streik eller boikott, som er egnet til å svekke Norges motstandsevne" (Ot.prp. 79:16).

"Paragrafen rammer ikke bare handlinger foretatt i krigstid, jfr. § 8, men også handlinger foretatt med krigstid for øye (Ot.prp. 79:12).

I analysen av Arbeiderbladets ledere vil disse punktene, være sentrale for å måle om avisa fulgte partiets linje i denne saken eller om det forelå motforestillinger og utsagn som brøt med Arbeiderpartiets linje.

Det tredje spørsmålet jeg ønsker å belyse er knyttet til presseorganisasjonenes rolle mellom parti og avis i denne avisdebatten. Her må jeg lete etter materiale der enten organisasjonene sto fram eller der valgte tillitsmenn ytret seg. Det vil også være av betydning å se hvordan fagbladet Journalisten forholdt seg til lovforslaget. Medierammen er også her den kalde krigen og det vil være både utvalg og framheving som gir grunnlaget for nærlesing av materialet.

Med freden kom forventningene til en trygg og sikker framtid. Landet skulle gjenoppbygges, samfunnslivet skulle komme på fote. Men det var naturlig nok mange skjær i sjøen for samarbeid og utvikling; krigsoppgjøret med landssvikerne, vareknapphet, rasjonering og en politisk situasjon som krevde avklaring. Under gjenoppbyggingen var samarbeid mellom alle lag og partier et viktig anliggende. Det norske Arbeiderparti hadde alene fått flertall i Stortinget, men NKP gjorde et godt stortingsvalg og fikk hele 11 mandater. NKP hadde også en rekke representanter omkring i kommunestyre, og var med i styre og utvalg i de forskjellige deler av fagbevegelsen. I årene fra 1945 til 1949 skulle det komme mange og sterke politiske utfordringer, særlig fordi den internasjonale situasjonen ble skjerpet og utviklet seg til en kamp mellom øst og vest, men også fordi den innenrikspolitiske kampen mellom Arbeiderpartiet og Det kommunistiske parti om hegemoni i arbeiderklassen økte. I 1950 vedtok den amerikanske kongressen lovene om "Internal Security Act". Lovene la grunnlaget for virksomheten til senator Joseph McCarthy, som da for alvor startet forfølgelsen av mulige kommunister og venstreorienterte i USA tidlig på 1950-tallet. Over hele Vest Europa blåste en anti-kommunistisk vind som også preget det iherdige anti-kommunistiske arbeidet som både DNA og Høyre sto bak i Norge. Kommunistene ble pekt ut som landets indre og ytre fiende. Da krigen mellom Nord- og Sør-Korea

brøt ut i juni 1950 akselererte frykten for en ny storkrig. I Norge var både folk og myndigheter opptatt av forsvar og beredskap. Ekstrabevilgningene til forsvaret var en viktig sak denne høsten, og det varte heller ikke lenge før forslaget til de norske beredskapslovene ble lagt fram til behandling i august 1950. Dette skjedde altså på et tidspunkt da anti-kommunismen og krigsfrykten sto sterk i det norske og det internasjonale samfunnet.

1. Dekningen av beredskapslovene i avisene

Det store antall ledere, kronikker, kommentarer, artikler, leserinnlegg og notiser om beredskapslovene, viste at Odelstingsproposisjonene fikk bred oppmerksomhet i de utvalgte avisene i perioden. Totalt hadde Dagbladet færrest ikke-redaksjonelle oppslag, mens Friheten flest. Dette forholdet gjentok seg i summen av redaksjonelle oppslag (ledere, referater, artikler). Mens Aftenposten og Arbeiderbladet lå ganske jevnt, var det igjen Friheten som toppet og Dagbladet som lå nederst på listen over antall. Aktiviteten på ledernivå var i perioden samlet sett omfattende. I løpet av 14 uker var det 77 ledere om beredskapslovene totalt. Det innebar at det hver uke i disse avisene samlet sett, var omkring 5 ledere om temaet. Alle avisene hadde i gjennomsnitt en leder hver uke. Friheten utmerket seg med omkring 2 ledere per uke, mens Dagbladet lå under gjennomsnittet.

Tabell 1: Totale tall for undersøkelsens materiale 25. august til 31. desember 1950

Avis	Leder	Art/ Ref	Sum redaksjonelle oppslag	Ikke-redaksjonelle Kommentar Kronikk	Notis	Leserbrev	Sum analysert materiale
Aftenposten	15	26	41	27	26	1	95
Arbeiderbladet	19	28	47	14	59	15	135
Dagbladet	13	17	30	13	9	0	52
Friheten	30	65	95	25	83	11	214
SUM	77	136	213	79	177	27	496

Oppslagene er analysert i forhold til om grunnholdningen til beredskapslovene var positiv eller negativ. Dersom de ikke uttrykker noen tydelig tendens er de kategorisert som nøytrale. Undersøkelsen viser at de fire avisene samlet hadde flest negative oppslag. Tallene endret seg radikalt hvis Friheten ble utelatt. Da var de positive innspillene i klar overvekt. Særlig tydelig var dette for sjangrene leder og nyhetsartikler/referater og notiser.

Tabell 2: Holdning til lovene i hele perioden. Hovedtendens etter sjanger. 25. august til 31. desember 1950

Avis	Leder			Komm/Kron			Art/Ref			Notis/leser			SUM		
	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt
Aftenposten	13	2	0	17	10	0	22	2	2	10	7	10	62	21	12
Arbeiderbl.	19	0	0	7	7	0	24	2	2	38	27	9	88	36	11
Dagbladet	2	11	0	3	10	0	5	11	1	2	3	4	12	35	5
Friheten	0	30	0	0	25	0	0	62	3	0	85	9	0	202	12
SUM	34	43	0	27	52	0	51	77	8	50	122	32	162	294	40
Sum ekskl. Friheten	34	13	0	27	27	0	51	15	5	50	37	23	162	92	28

Friheten utmerket seg ved ikke å ha noen oppslag av positiv art i noen kategori. Både Aftenposten og Arbeiderbladet viste den andre veien at disse avisene på sin side i mindre grad slapp til stoff med negativ tendens. Unntaket her var i kommentar- og kronikkutvalget, der skribenter med både positivt og negativt syn fikk spalteplass. Arbeiderbladet ga også plass til negative ytringer i notismaterialet. Dagbladet forholdt seg i hovedsak negativ i alle kategorier.

Hvilke deler av lovforslagene var avisene opptatt av? Om loven skulle iverksettes bare i krigstid eller også "når krig truer", var det store stridsspørsmålet, tett fulgt av forslaget om pressesensur og dødsstraff. Men både forræderidomstol, internering og straffelovens kapittel 8 og 9 med bestemmelser for bl.a. "ulovlig streik og lockout" ble omtalt. I alle avisene i utvalget, bortsett fra Friheten, var dette entydig. Selv om også Friheten hadde høye treff på samme tema som de andre avisene så sto avisa i særklasse når det dreide seg om spalteplass til spørsmål om paragraf 86, pkt.4. Forslaget om "internering på mistanke" fikk også størst oppmerksomhet i Friheten. Også i mange av de generelle oppslagene om lovforslag og komitéinnstilling var det innspill til de omstridte paragrafer.

Tabell 3: Temavalg

Tema	Aftenposten	Arbeiderbladet	Dagbladet	Friheten	SUM
Iverksettelse	25	20	12	18	75
Pressesensur	21	13	9	17	60
Forræderidomstol	12	11	6	20	49
Dødsstraff	14	18	8	22	62
Internering	12	9	7	22	50
Straffeloven kap. 8+9 Ulovlig streik mm.	6	12	3	23	44

Uttalte tema. Ikke medtatt de artiklene som omtaler loven generelt. Kun medtatt der tema tas opp eksplisitt. Det kan være flere tema i den enkelte artikkel. Tabellen viser antall ganger et tema tas opp i perioden 25. august til 31. desember 1950.

Kan det i det kvantitative materialet spores endringer i forståelsen av komitéinnstillingen? Det var stabilitet i både Aftenpostens, Arbeiderbladets og Frihetens holdninger. Aftenposten holdt seg, med få unntak, til positive betraktninger gjennom hele perioden. Arbeiderbladet markerte med all tydelighet i ledere og annet redaksjonelt stoff at også denne avisen holdt fast ved en positiv holdning til lovene. Men i det ikke-redaksjonelle kommentar- og kronikkstoffet fantes et stort omfang av negative synspunkter både i oktober og november. Dagbladet var den eneste av avisene i utvalget som endret holdning. Etter en positiv leder-artikkel i august, satte avisen tomme ned for loven utover høsten. Det var en klar overvekt av kritiske oppslag i alle kategorier. Friheten var den avisa som absolutt holdt seg til en negativ forståelse av lovframlegg og innstilling gjennom hele perioden.

Tabell 4: Holdning til lovene i hver måned. Utvikling i løpet av høsten.

Aftenposten	Leder			Komm/Kron			Artikkel/Ref			Notis		
	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt
August	2						2			2		
September	5	1		6	1		8	1			2	2
Oktober	2	1		1			3	1		6	2	2
November	1			1	4		2			1	3	3
Desember	3				4		7			1		3

Arbeiderbladet	Leder			Komm/Kron			Artikkel/Ref			Notis		
	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt
August	1						3			1		
September	4			1			8					1
Oktober	10			4	6		4	2	2	19	15	5
November	3				21		4			8	4	2
Desember	1						5			10	8	1

Dagbladet	Leder			Komm/Kron			Artikkel/Ref			Notis		
	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt
August	1						1					
September		5		1	4		1	4		1	1	1
Oktober		3		1	3		3	3			2	
November		2		1	2				1	1		2
Desember	1	1			1			4				1

Friheten	Leder			Komm/Kron			Artikkel/Ref			Notis		
	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt	Pos	Neg	Nøyt
August		3			1			3			1	3
September		6			4			13			10	2
Oktober		10			4			17			31	1
November		6			4			11	3		26	3
Desember		6			12			18			17	

Totalt sett ble de fleste av de brennbare temaene behandlet på lederplass i alle aviser, men med forskjellig styrke. I tillegg til lovforslagenes tema ble kommunistenes rolle særlig omtalt i Aftenpostens ledere, men også i flere ledere i Dagbladet og Arbeiderbladet. Friheten var tydelig den avisen som var opptatt av arbeidernes streikerettigheter og de forslagene som ble lagt fram i paragraf 86, punkt 4. Aftenposten viet ikke lederplass til denne debatten. Alle avisene hadde pressesensur som tema i ledere.

Tabell 5: Tema i lederne. Det kan være flere tema i den enkelte leder. Tabellen viser antall ganger et tema tas opp i perioden 25. august til 31. desember 1950

Avis	Kommunistene	Dødsstraff	Sensur	Forræderidomstol	Streikerett § 86	Internering	Iverksettelse	Generelt	Annet
Arbeiderbladet	3	3	3	1	1	1	4	9	Nødrett Protestbrevet
Dagbladet	2	3	3	2	1	1	2	4	Nødrett
Aftenposten	6	0	1	1	0	1	0	5	Fullmakt
Friheten	1	8	6	5	11	8	5	9	Økonomi
Sum	12	14	13	9	13	11	11	27	

Mens debatten høsten 1950 var omfattende og til tider krass i denne undersøkelsens dagsaviser, var det heller sparsomt med innlegg og meninger i journalistenes fagblad, *Journalisten*. I perioden var det bare en håndfull artikler som angikk beredskapslovene, og da var valget av tema kun innrettet på pressesensur og stansing av aviser. Interessen for spørsmålet ble reist i septembernummeret der oppslaget *Er § 100 i fare?* prydet forsiden. Det gikk fram av artikkelen at Oslo Journalistklubb hadde avholdt to møter med § 100 som hovedtema. Innledningsforedraget til redaktør Chr. A.R. Christensen ble trykket i sin helhet i bladet, mens det ble vist til referater i dagspressen for møtet 14. september. Det gikk også fram av oppslaget at det på begge møter hadde vært debatt. Denne ble ikke gjengitt. Christensen berørte i sitt foredrag to viktige lovforslag. Det første var et forslag til endring av straffelovens § 130, som var rettet mot offentliggjørelse av statshemmeligheter. Det andre var § 33 i den foreslåtte beredskapsloven. Til det første hørte en historisk gjennomgang av lignende, tidligere forslag, sist gang fremmet i 1937 og avvist. Problemet knyttet til dette forslaget var faren for at myndighetene kunne misbruke hemmelig-stemplet. Christensen understreket "at man også skal huske at disse bestemmelsene skal stå i den alminnelige straffelov og altså gjelde til enhver tid, ikke bare når det er krig eller krigsfare, slik som de andre lovene jeg nå skal redegjøre for" (*Journalisten* 1950:9:131). Her kunne Christensen slå fast at de andre lovene "er til gjengjeld – både når det gjelder de foreslåtte forholdsregler overfor pressen og når det gjelder visse andre tiltak – overordentlig vidtrekkende, de går langt ut over hva vi tidligere har vært vant til her i landet". I fortsettelsen sa han følgende: "Akkurat som gassvåpenet brakte fram gassmasken og flybombingen tilfluktsrom og evakuering, slik har også det nye begrep femte kolonne skapt behovet for et adekvat forsvar på den indre front, - det kan like lite forsømmes som forsvaret på den ytre" (ibid). Men Christensen mente at § 33 gikk alt for langt og "at det tross alle forsikringer om at den vil bli brukt med varsomhet – har åpnet en alt for vid adgang til å gripe inn og gitt alt for summariske fullmakter". Han mente videre at "det ikke på dette felt kan være nødvendig, for de farer som truer fra en illojal presse i et land med den opplysningsstandard og den politiske modenhet som Norge har" (ibid:139). Det var tydelig at Christensen var av den oppfatning at en illojal presse ikke representerte noen fare for Norge.

I samme nummer av *Journalisten* ble leseren informert om at representanter for pressens organisasjoner på et møte 20. september diskuterte en felleopptreden i forbindelse med beredskapslovens paragrafer om pressen. Rolv Werner Erichsen, formann i Norsk Presseforbund og Olav Larssen, leder av Oslo redaktørforening, var pekt ut til å søke et møte med justisministeren. Behovet for en fellesopptreden ble redegjort for i *Journalisten* for oktober. Det kom fram at konferansen med justisministeren ble avholdt 3. oktober. Presseorganisasjonenes brev til departementet ble gjengitt i sin helhet. Det het blant annet at "det forslaget som hadde møtt sterkest motstand blant pressens folk var forslaget om å innføre forhåndssensur". Brevet refererte også til justisministeren som hadde gitt uttrykk for at forslaget om forhåndssensur kunne bli trukket tilbake, men at det da ville være nødvendig å skjerpe adgangen til å kunne stanse aviser. I samme brev ba også organisasjonene om at det skulle bli opprettet et presseråd "som søker å etablere et tillitsfullt samarbeid mellom myndigheter og presse, med det formål å verne om den sikkerhet som myndighetene finner nødvendig under krig". Det kom også til uttrykk at avisene måtte beholde sin

frihet "til under ansvar å øve kritikk mot disposisjoner de mener er uriktige." Avslutningsvis kom ønsket om at revisjonen av bestemmelsene om avsløring av statshemmeligheter i straffelovens § 130 ble utsatt (Journalisten 1950:9). I *Journalisten* for november ble brevet fra justisdepartementet til justiskomiteen publisert. Her gikk det fram at ønsket om et presseråd, og ikke forhåndssensur ble anbefalt av justisdepartementet.

Pressesensuren og paragraf 100 i grunnloven engasjerte *Journalisten*, og det var spørsmål i forhold til dette forslaget som fikk spalteplass i fagbladet. Ingen andre forhold knyttet til lovforslaget forøvrig ble berørt. Presseorganisasjonenes felles innsats i forhold til å stanse departementet ble markert, men det var ingen debatt i spaltene.

2. Ytringenes innhold

I den kvalitative delen av undersøkelsen er alle ledere analysert. Totalt var det 77 ledere som alle omtalte beredskapslovene. I tillegg er det trukket ut noen utvalgte artikler, kronikker og kommentarer som har blitt publisert i forbindelse med lederen eller som hadde betydning for spørsmål lederen kommenterte. Funnene er delt inn i fire faser, sett i forhold til utviklingen i behandlingen av loven: Fase 1 fra 25. august til 4. september, fase 2 fra 5. september til 1. oktober, fase 3 fra 2. oktober til 29. november, og fase 4 fra 30. november og ut desember

Fase 1: Krigen truer

Fase 1 strekker seg fra Odelstingsproposisjonene ble lagt fram 25. august til 4. september: Arbeiderpartiregjeringen la fram Odelstingsproposisjonene 78, 79 og 80 i statsråd den 25. august. Proposisjonene forelå da ikke trykt for allmennheten og det var sannsynlig at pressens informasjon delvis bygde på redegjørelsen i statsråd og på kontakt med de respektive partier på Stortinget. De fire utvalgte avisene hadde alle flere nyhetsoppslag og ledere i perioden

Samtlige aviser i utvalget hadde nyhetsstoff om innholdet i proposisjonene i dagene rett etter at Regjeringen hadde lagt fram proposisjonene. Aftenposten åpnet med to forsideoppslag 26. august *Dødsstraff innføres for landssvik og høyforræderi i fredstid* og *Regjeringen får nødsfullmakter til bruk under kritiske situasjoner*. Arbeiderbladet hadde ett forsideoppslag, også 26. august, *Lov mot 5. kolonne* og flere oppslag inne i avisa, for eksempel *Ingen skal være i tvil om hva som er landssvik og Beredskap mot 5. kolonne*. I denne siste artikkelen var det hevet over enhver tvil hvem som var 5. kolonnen. Det ble uttrykt at "de lovbestemmelser som tar sikte på å ramme betalte agenter for fremmede makter eller partier, har en bestemt adresse i dagens situasjon". Artikkelen sa også at loven måtte gjelde før krigsutbrudd: "Tidligere har våre lover nøydt seg med å inneholde bestemmelser som trådte i kraft under krig. I dag begynner et angrep i det skjulte lenge før den åpne krig er et faktum". Dagbladet hadde tittelen *Forrædere rammes hardt av ny norsk lov* over fem spalter på forsiden den 25. august. I undertittelen fikk vi vite at det var full enighet i departementet om at dødsstraffen måtte opprettholdes, og at den kunne brukes selv i fredstid. Dagbladets positive oppslag kom altså samme dag som Regjeringen la fram forslagene. Det var

neppe uventet at Friheten den 26. august slo mot forslaget med forsidetittel *Streike- og organisasjonsretten blir opphevet. Presse- og ytringsfriheten avskaffes. Dødsstraff på nytt. Regjeringen vil ha ny unntakslov som også kan gjelde i fredstid*. Under mellomtittelen *Loven kan settes i kraft utenom Stortinget* gjenga avisa vilkårene for lovens anvendelse.

Den første reaksjonen man kan spore i lederartiklene var at lovene var nødvendige. Arbeiderbladet, Aftenposten og Dagbladet var i hovedtrekkene enige i dette. Men Arbeiderbladet var sent ute med synspunkter i lederen. Først 30. august kom noen ganske få linjer i lederen *Fem år etter*. Innholdet var i sin helhet myntet på kommunistenes reaksjoner på lovforlaget. Først 4. september kom Arbeiderbladet med lederen *Beredskapslovene*. Hovedbudskapet var at forslaget nå kunne bli diskutert. Lederen gikk i liten grad inn i selve lovforlaget. Det eneste konkrete var forståelsen av pressesensuren, som kunne bli nødvendig, men der avisa også mente at "tillit og samarbeid mellom myndigheter og presse vil hindre misbruk". Aftenposten pekte på at det var detaljer som burde endres. I lederen lørdag 26. august i morgenavisa het det:

Det er godt vi får disse bestemmelser – det er ikke et øyeblikk for tidlig. Detaljer kan kanskje diskuteres, men i hovedsaken vil de tiltak som foreslås truffet, sikkert bli møtt med alminnelig tilslutning.

28. august uttalte Dagbladet i lederen *Tidenes alvor*, at "Det er viktige og farlige bestemmelser, og det må nøye overveies hvor langt de er nødvendige". Avisa signaliserte en tvil, og sa at det ennå ikke hadde vært anledning til å drøfte forslagene men at avisa nok trodde at den i all hovedsak ville være enig i dem. Det gikk likevel ikke mange dagene før Dagbladet endret innstilling. Alt 1. september, i lederen *Vær varsom*, endret holdningen seg. Det het nå at:

Stortinget bør se med den største skepsis og være ytterst varsom. Vi sikter til kapitlene om pressesensur og anledning til å forby aviser. Vi sikter også til kapitlet om administrative sikringstiltak, som gir adgang til å internere politiske forbrytere (Dagbladet 1. september).

Tonen var krass og pekte på at loven på noen områder helt klart syntes å ha et nazistisk og kommunistisk mønster. At det skulle være mulig at politiet i fredstid skulle kunne forvare personer som kunne mistenkes for høyforræderi "[...] ligger ikke for norsk lynne og tankegang. Det hører ikke hjemme i en rettsstat" (ibid).

Friheten sto helt alene om å fordømme hele lovforlaget og karakteriserte det som et skritt mot fascisme, et slag mot folkestyret og at Stortinget ville miste makt. Avisa trakk fram forholdet til domstolene, ytringsfrihet, organisasjonsfrihet, streikerett og spørsmålet om iverksettelse. I lederen 26. august *Etter ordre fra Washington* var adressen klar. Denne loven kom i stand fra A-blokkaktivistene², og skulle nyttes mot arbeiderklassen og fagorganisasjonen.

Alt i denne første fasen kom det klart fram hvem loven var innrettet mot. Det var særlig to synspunkter som Aftenposten og Dagbladet delte. For det første var det enighet om at loven skulle ramme kommunistene, for det andre så hadde ikke kommunistene meningsrett i denne saken. Spesielt var Aftenposten aggressiv i forhold til å karakterisere kommunistene som potensielle landssvikere og femtekolonnister.

² Friheten brukte denne betegnelsen på dem som støttet Atlanterhavspakten.

For eksempel ble det i lederen *Hvorfor protesterer de* slått fast at det bare var kommunistene som protesterte mot slike landssviklover (Aftenposten 29. august). Dagbladet gikk ut i lederen *Samarbeid om hovedsaker*, der avisa understrekte at Regjeringen måtte være lydhør overfor folks reaksjoner på lovforslaget. Mange mente at grunnprinsipper i demokratiet ble krenket. Men dette gjaldt ikke for alle. Eksplisitt uttrykte Dagbladet i denne lederen: "Bortsett fra kommunistene – som ikke er meningsberettiget i en slik sak – vil alle ha lover til vern om landet" (Dagbladet 4. september). Arbeiderbladet var i denne fasen ikke så tydelig i sine utsagn om kommunistene. Men kommunistenes argumenter ble avvist. I Friheten, som hadde fem ledere i perioden, ble angrepet rettet mot A-blokkaktivistene som avisen hevdet satte landets fred og nasjonale selvstendighet i fare. I lederen *Folkets mening* var forståelsen klar. Landet var kommet opp i vanskeligheter på grunn av den utenrikspolitikken som regjeringen førte i samarbeid med de borgerlige partiene (Friheten 1. september). Avisa tok også til motmæle mot angrepene på kommunistene. Alt 28. august het det: "A-blokkaktivistene i den borgerlige presse og regjeringkretser søker å smugle disse unntakslovene igjennom ved å utrope annerledes menende og tenkende som landssvikere og 5. kolonnister" (Friheten 28. august).

Fase 2: Lovene var nødvendige – med noen endringer

Fase 2 strekker seg fra 5. september til og med 1. oktober: Lovforslagene forelå nå trykt. Den 9. september var det et møte i Oslo Arbeidersamfunn der justisminister Gundersen holdt foredrag om beredskapslovene. Den 7. og 14. september arrangerte Oslo Journalistklubb møter. På møtet den 7. holdt redaktør A.R. Christensen foredraget "Er § 100 i fare" og den 14. innledet justisminister Gundersen til debatt om lovforslaget. 15. september holdt statsminister Gerhardsen en tale i Stortinget, der han oppfordret til en holdningskampanje mot kommunistene.

Den 11. september ble det gitt referat fra debattmøtet i Oslo Arbeidersamfunn både i Aftenposten og Arbeiderbladet. I Arbeiderbladets oppslag *Beredskapslovene – en kamprustning for demokratiet* var det statsråd Gundersens foredrag som ble gjengitt detaljert. De temaene som ble berørt var blant annet den totale krigen og lovens iverksettelse. Pressefriheten ble berørt ved at det var snakk om "et tillitsfullt samarbeid mellom presse og myndigheter". Men, som Gundersen sa, "[...] om vi nå tenker oss at vi blir angrepet fra øst, har jeg vanskelig for å forestille meg at det vil lykkes å få for eksempel Friheten til å være med i et lojalt samarbeid til støtte og sikring av landets forsvar". Aftenpostens referat under tittelen *Ytre eller indre angrep må møtes i selve åpningsfasen. De nye krigslover sikter på å fremme en slik motstand, sier justisministeren*, ga et positivt inntrykk av Gundersens meninger uten noen kommentarer.

I en kronikk i Arbeiderbladet 7. september drøftet Carl Stabel motivene for forslaget om pressesensur. Stabel var byråsjef i justisdepartementet og medlem av Krigslovutvalget. Han medga at forslagene til gikk langt, men var bare beregnet på en nødssituasjon, både før og under en krig. Stabel mente at pressefriheten ikke bare var en rettighet for den ansvarsbevisste presse, men også for en forbrytersk pressevirksomhet. Han uttrykte dette slik:

Det vil være å kjøpe pressefriheten for dyrt at statsmaktene gir avkall på muligheten for å gripe preventivt inn overfor anslag som i strid med lov tar sikte på å svekke landets militære beredskap eller gi en fremmed makt påskudd til å gå til angrep mot landet (Arbeiderbladet 7. september).

I Aftenposten ble det i et nyhetsoppslag *Kontroll med pressen i krig og krisesituasjoner* presisert at det sakkyndige utvalg mente at forslaget ikke var i strid med Grunnlovens paragraf 100 (Aftenposten 8. september). Men etter et møte i Juristforeningen, skrev Aftenposten at jussprofessor Castberg mente at "inngrep i presse- og ytringsfriheten må bare skje i krigstid" (Aftenposten 30. september). Dagbladet fulgte opp med et langt mer kritisk referat fra samme møte under tittelen *Forræderidomstolen barbarisk, sier Frede Castberg. Som bare vil ha presseinngrep under krig. Jacob Friis ville like å ha en annen justisminister* (Dagbladet 30. september). Her kom det altså fram at arbeiderpartirepresentant på Stortinget, Jacob Friis, hadde gått ut mot sin egen justisminister. Dagbladet refererte også argumentasjonen fra Det sakkyndige utvalget, der det ble sagt at det var "svake begrunnelser for sensuren og interneringen" (Dagbladet 8. september). I debatten om pressesensur var også Friheten på banen med flere kritiske innspill. I ingressen i artikkelen *Adgang åpnes for forhåndssensur og administrativt forbud av aviser* uttrykte avisa at særloven betydde angrep på presse- og ytringsfriheten (Friheten 15. september).

I perioden ble det avholdt to møter i Oslo Journalistklubb. Det fantes ikke spor av disse møtene verken i Arbeiderbladets eller Frihetens spalter. Men Aftenposten hadde 15. september et førstesideoppslag under tittelen *Betingelsene for å sette beredskapsloven i kraft*. Det gikk i artikkelen fram at Gundersen hadde redegjort for lovforslaget i Oslo Journalistklubb dagen før. I referatet sto det ingenting om forslaget til pressesensur. Hele oppslaget var konsentrert om lovens anvendelse før og under en krig. Men dagen etter hadde avisa en notis under tittelen *Norsk Presseforbund skal konferere med Justisdepartementet*. Her fikk leseren vite at Gundersen på møtet dagen før hadde sagt seg villig til å "[...] drøfte de pressebestemmelser i beredskapsproposisjonen som har vært kritisert" (Aftenposten 16. september.) Også Dagbladet hadde et oppslag om møtet 14. september. I referatet dagen etter var det, akkurat som i Aftenposten, ikke et ord om pressesensuren, mens vilkårene for iverksettelsen ble gjengitt (Dagbladet 15. september).

Aftenposten hadde ikke problemer med selve innretningen og hovedprinsippene, men avisa var ikke fornøyd med lovens utforming når det gjaldt avvissensur, standretter og arrestasjon på mistanke. Dette kom særlig tydelig fram i en leder etter møtet i Oslo Arbeidersamfund den 9. september. I lederen het det:

Men når det er sagt vil vi også ha fremholdt at vi tror at Regjeringens forslag på flere punkter går lenger enn vi ut fra vår rettsfølelse og våre frihetsprinsipper kan forsvare. Det hører ikke hjemme innenfor vår samfunnsform å sensurere avisene, å opprette sivile standretter, å arrestere folk på mistanke (Aftenposten 11. september).

Arbeiderbladet holdt fast ved lovforslaget og argumenterte for det første for pressesensur av den illojale pressen. I lederen *Forhåndssensur* ble dette begrunnet med at det under krig eller krigsfare ville være fare for at aviser kunne gi opplysninger som var til skade for landets sikkerhet. Det var derfor god grunn til å ha den illojale presse under særlig oppsikt. Samtidig ble det sagt at den lojale presse ville nyte stor frihet.

(Arbeiderbladet 15. september). Friheten pekte på at den borgerlig-sosialdemokratiske pressen var imot forhåndssensur, men dette skulle ikke gjelde den kommunistiske presse. Lederen *Ren vilkårlighet* tok opp denne dobbeltmoralen ved å vise til Gundersens utsagn om pressesensuren. Det var ingen grunn til å være engstelig for inngrep mot pressen generelt sett fordi det var jo bare en bestemt presse som det skulle gripes inn mot (Friheten 12. september). Dagbladet markerte at det var enighet om at vi trengte en lov som tydelig sa hva landssvik var og hvilke konsekvenser det ville få. Avisa var derimot misfornøyd med forslagets utforming om iverksettelse, pressesensur og internering. I lederen het det:

Helt annerledes stiller det seg med proposisjonen som er satt fram om nye lover, der bl.a. pressesensur og pressestopp, samt internering er tatt med. Her blir det gjort så sterke brudd på grunnleggende demokratiske prinsipper, på selve rettssamfunnets bærende ide, at det er egnet til å skape den sterkeste misstemning [...] (Dagbladet 11. september).

Avisa stilte seg også tvilende til om Gundersens tilbaketog på spørsmålet om pressesensur var tillitvekkende (ibid). Dagbladet presiserte at det var behov for en krigslov som ikke gjaldt i fredstid (Dagbladet 13. september). Motstand mot en fullmaktslov var også tydelig i Dagbladet. Det kom nå fram en mistillit til Regjeringens evne til å håndtere denne saken. Det ble rett ut sagt at justisdepartementet må vise en "klar vilje til å samarbeide med komiteen – uten prestisjehensyn eller andre uvesentlige hensyn" (ibid). Arbeiderbladet uttrykte derimot støtte til lovens utforming om iverksettelse, og tolket forslaget slik at loven bare skulle iverksettes når landet var i krig, eller når rikets selvstendighet eller sikkerhet var truet (Arbeiderbladet 27. september).

Aftenposten var glassklar på spørsmålet om den indre fiende. Det var kommunistene som representerte femtekolonnen. Arbeiderbladet la heller ikke skjul på sin holdning til kommunistene. Det ble presisert at de som var mest radikale i sin kritikk av forslaget var kommunistene, fordi de visste at loven ville ramme dem. Lederen *Debatten om beredskapslovene* uttrykte det slik: "Kommunistene er de mest radikale, fordi de vet at lovene tar sikte på å ramme dem. Dem kan vi trygt sette utenfor debatten" (Arbeiderbladet 14. september). Dagbladet skrev at det ikke var noen som var imot en lovgivning som "tydelig trekker opp hva som er landssvik". Holdningen til kommunistene kom i fortsettelsen: "Det har da heller ikke vært reist vesentlige innvendinger fra meningsberettiget hold om utbyggingen av straffeloven på det området" (Dagbladet 11. september *Kamouflert tilbaketog*).

Friheten oppsummerte at det var Friheten som skulle sensureres, at kommunistene ikke hadde noen rett til mening og at folkestyret var truet. Avisa mente at Regjeringen lot seg styre av Sambandsstatene og A-pakten. Derfor ville regjeringen ha en kampanje mot kommunistene og vedta lovene. I lederen *Statsministeren* gikk avisa ut mot Gerhardsens "holdningskampanje".

Fase 3: Omfattende debatt

Fase 3 strekker seg fra et protestopprop ble sendt til Stortinget 2. oktober til justiskomiteen legger fram innstillingen 30. november. Et protestopprop mot hele beredskapsloven ble sendt til Stortinget 2. oktober. 500 personer fra alle lag og

posisjoner hadde skrevet under. I løpet av perioden skrev stadig nye personer under på dette oppropet, slik at det i løpet av debatten het "de 600". Oppropet ble også sendt til en rekke fagforeninger med ønske om at de skulle behandle oppropet på medlemsmøter. 2. oktober ble det også holdt et viktig møte med Sakførerforeningen, Dommerforeningen og Det juridiske fakultet. Her ble det referert en uttalelse fra Politimester Welhaven i Oslo om en femtekolonnes virksomhet og sikringstiltak. Welhaven anbefalte at loven også måtte gjelde før krigsutbrudd. 10. oktober protesterte Landsorganisasjonens sekretariat mot deler av paragraf 86 og 13. oktober sendte Norsk Presseforbund et brev om pressesensuren til departementet. Justisminister Gundersen videresendte dette til komiteen med et anbefalelsesbrev den 28. oktober. 21. oktober la Den norske sakførerforening fram en større betenkning, der det kom fram konkrete endringsforslag. 27. oktober la justisdepartementet fram opplysninger om krigs- og unntakslovgivning i enkelte fremmede land, der også uttalelsen fra politimesteren i Oslo ble publisert. De fleste av de nevnte hendelsene fikk spalteplass i de utvalgte avisene. Arbeiderbladet, Aftenposten og Friheten tok alle inn Protestbrevet i sin helhet med alle underskrivernes navn. Dette gjorde ikke Dagbladet. I en notis 500 vil ha beredskapslovene endret. Brev til Stortinget gjenga avisa noen linjer fra oppropets tekst etterfulgt av denne kommentaren:

Tiltaket er utmerket, men det forekommer oss at det ikke er grepet riktig an. Det ville lett være mulig i løpet av noen uker å få 500.000 og ikke bare 500 underskrifter på et slikt opprop. Da ville det ha virket med atskillig større tyngde (Dagbladet 3. oktober).

Friheten brukte hele forsiden til et jublende oppslag *En mektig protest mot unntaksloven*. Det var en appell til enkeltpersoner og organisasjoner om å slutte opp om protesten til Stortinget (Friheten 3. oktober).

Møtet den 2. oktober, der bl.a. Sakførerforeningen deltok, ble bredt referert i samtlige aviser. Arbeiderbladet skrev et referat som ble innledet slik:

Man må med sikkerhet gå ut fra at en femtekolonne vil bli satt inn før eller samtidig med et væpnet angrep. Faren for organisert gerilja med militært oppsatte avdelinger eller partisaner bestående av norske borgere, antas ikke å være særlig stor, men man kan ikke se bort fra muligheten av det i enkelte strøk av landet. Skikkelig utbygd, vil overvåkingstjenesten ha gode muligheter for å lokalisere de personer som representerer en særlig fare for landets sikkerhet og også kunne skimte eller trekke slutninger angående deres planer og forberedelser (Arbeiderbladet 2. oktober).

Uttalelsen kom fra politimester Welhaven i Oslo og ble sitert av Gundersen på møtet. Frihetens vinkling var *Det er sterk motstand mot unntakslovene også i DNA*. Avisen siterte stortingsmann Jacob Friis fra Arbeiderpartiet, og hevdet at også "innenfor regjeringspartiet var det mange som var i sterk tvil" (Friheten 3. oktober).

Aftenposten støttet lovene som hadde til hensikt å verne om trykkefrihet, demokrati og rettssikkerhet, men delte også noen deler av den kritikken som var kommet inn. Avisa gikk inn for at loven skulle være en krigslov der landets ansvarlige myndigheter kunne bestemme når den skulle gjelde (Aftenposten 11. oktober). Også Presseorganisasjonenes forslag om et presseråd fikk støtte. Det het i lederen *En god løsning*:

Det ser nu ut til at denne anstøtssten i beredskapslovene vil bli fjernet idet pressens egne organisasjoner har fremsatt et forslag som justisministeren stiller seg velvillig til. Forslaget tar sikte på opprettelse av et presseråd som søker å etablere et tillitsfullt samarbeid mellom myndigheter og presse, med det formål å verne om den sikkerhet som myndighetene finner nødvendig under krig (Aftenposten 28. oktober).

Gundersens krav om at det til gjengjeld ville bli skjerpet lovgivning i forbindelse med stansning av aviser ble godtatt med støtte til presseorganisasjonenes ønske om at dette måtte prøves for domstolene. I Aftenpostens leder kom det også tydelig fram at det måtte være myndighetenes vurderinger som skulle gi føringene for presserådet.

Det store oppropet falt Arbeiderbladet tungt for brystet og de 600 ble angrepet med påstanden om at de var manipulert og ikke forsto hva de var med på. I en leder pekte avisa på at det var kommet innvendinger mot enkelte lovregler, og at de i Arbeiderbladet også hadde slike, men "nå har dyktige iscenesettere utnyttet denne uenighet om detaljer til en protest mot prinsippene for beredskapslovene". I samme leder forsvarte Arbeiderbladet innskrenkninger i ytringsfriheten, internering og dødsstraff (Arbeiderbladet 4. oktober). Noen dager senere ble det igjen i Arbeiderbladet gitt tilslutning til lovens forslag om iverksettelse før krigsutbrudd. I lederen "*Vilkårene*" – *en garanti* ble det sagt at om en krig skulle komme, så ville den ikke starte på gammeldags vis med blant annet notevekslinger, ultimatum og krigserklæringer. Derfor måtte vi "regne med at fienden vil være virksom før det er kommet til åpne organiserte krigshandlinger – med femtekolonner, sabotasjehandlinger og kup-forsøk" (Arbeiderbladet 10. oktober). Flere ledere fulgte opp nettopp dette poenget med iverksettelsen av lovene.

Dagbladet ville ha en krigslov som ikke gjaldt i fredstid. Avisen avviste også forslag om nødrettslov. I lederen *Miraklet i nøden* sto det at noen er blitt så skremt av "regjeringens forslag om konsentrasjonsleir, pressesensur, inngrep mot ytringsfrihet osv at de slett ingen lov vil ha". Men Dagbladet holdt fast ved at krigsloven burde bli vedtatt nå og at Regjeringen ikke måtte få åpen fullmakt til å vedta hva som helst, når det ble alvor. I samme leder kom det fram at det verste ved beredskapslovene var "at de foreslås å kunne settes i kraft før det er krig". Dagbladet sto på at det måtte hindres (Dagbladet 12. oktober).

Avisa Friheten trakk stadig fram sin motstand mot paragraf 86 punkt 4, som ble karakterisert som et angrep på arbeiderklassens rettigheter. I lederen *Et skammelig attentat* slo avisa fast at den offentlige debatten i hovedsak hadde konsentrert seg om inngrepene mot presse- og ytringsfriheten, om forvaring av mistenkte, om dødsstraff i fredstid, sivil standrett og innføring av unntakstilstand uten aktuell krigsfare. Men det var også andre bestemmelser, som for eksempel forslaget mot arbeidernes streikerett. Avisen trakk fram forræderi-paragrafen i straffeloven, altså paragraf 86, punkt 4, der det ble foreslått å sette straff fra 3 år til på livstid eller med døden for dem som oppfordret eller tilskyndet til, var med på beslutning om eller deltok i ulovlig lockout, streik eller boikott, som var egnet til å svekke Norges motstandevne (Ot.prp. 79, § 86, pkt 4). Friheten uttrykte det slik: "Det er antifagforeningslovgivningen i reaksjonens tjeneste som skal overføres hit til landet. Det er selve streikeretten, retten til å kjempe for sin eksistens og sin levestandard, som søkes rammet" (Friheten 11. oktober).

De tre andre avisene i utvalget holdt også i denne perioden sammen i sin kamp mot kommunistene og Friheten. I Aftenpostens leder *Kysset fra haven* gikk avisa i

rette med dem. Om det ikke hadde vært for kommunistene så ville heller ikke beredskapsloven vært aktuell. Det het: "Hvis kommunistene hadde anerkjent det frie ord og rettsstatens forutsetninger hadde hele verden i dag vært en annen, og regjeringen Gerhardsen ville sikkert ikke ha kommet i tanker om å foreslå noen beredskapslov" (Aftenposten 5. oktober). Arbeiderbladet på sin side trakk konklusjonen:

Det har enda en gang vist seg at kommunistene bruker streikevåpenet som et middel til å skape uro, i samarbeid med folk utenfor landet. De har ingen skrupler i så henseende. Det er klart at samfunnet må verge seg mot streiker med en slik bakgrunn (Arbeiderbladet 12. oktober).

Dagbladet var lei av det avisa kalte skinnhellige kommunistene:

Vi vil be de norske kommunistene holde opp med sin skinnhellige motstand mot beredskapslovene. Dersom de selv helt har skiftet mening, dersom de nå fordømmer all terror og tvang ute i verden, er de naturligvis velkommen i norske frisinnes rekker" (Dagbladet 7. oktober).

Og Friheten på sin side, sto fast på sin fordømmelse av A-pakten og Norges allianser med sambandsstatene.

Fase 4: Kompromisset

Beskrivelse av fasen: Fra 30. november og ut desember: Innstilling O. XV og Innstilling O XVI ble lagt fram i slutten av november/begynnelsen av desember. Begge innstillinger forelå trykt 4. desember. Det var to dissenser. Den ene, Bondepartiets representant Bunkholt, ville ha en parlamentarisk komité til å utrede om det var nødvendig med en slik lov. Den andre var Stavang fra Arbeiderpartiet. Han forbeholdt seg rett til å ta opp forslag til endringer i visse paragrafer. Han var i sin dissens opptatt av begrepet "konstitusjonell nødrett", og i den forbindelse forbud mot pinlig forhør. 7. desember ble det avholdt en demonstrasjon mot lovene foran stortinget. Samme dag offentliggjorde også Aftenposten en Gallupundersøkelse om folkets holdning til lovene. Undersøkelsens spørsmål bygget på komitéinnstillingene. 8/9 desember ble komitéinnstillingen vedtatt i Odelstinget, 14. desember i Lagtinget.

De umiddelbare reaksjonene på komitéinnstillingen var noe ulike. 30. november slo Aftenposten fast i et forsideoppslag at de bestemmelsene som hadde vakt størst motstand i debatten; forræderi- domstol, internering og pressesensur var tatt ut. I oppslaget kom det fram at komitémedlemmene Bunkholt fra Bondepartiet og Stavang fra Arbeiderpartiet dissenterte. Arbeiderbladets forside samme dag var innrettet på at justiskomiteens forslag ga Regjeringen "vidtgående fullmakter". Under tittelen ble det tydelig anført at komitéinnstillingen bygget på de samme premisser som departementet la til grunn for proposisjonen. I artikkelen het det:

Komiteen presiserer at når den har tatt ut bestemmelsene om forræderidomstol, forvaring og kontroll med trykte skrifter, ligger det ikke i dette at man tar avstand fra at tiltak av denne art settes i verk når situasjonen gjør det absolutt nødvendig. Tvert om. Det er statsmyndighetenes plikt til enhver tid å være forberedt på at vårt land når som helst kan stilles overfor krig og krisesituasjoner og ha sine motforholdsregler klare (Arbeiderbladet 30. november).

Dagbladets nyhetsartikkel om innstillingen, også 30. november, var også tydelig på hva justiskomiteen hadde foretatt seg. Under tittelen *Justiskomiteen tar stridsspørsmålene ut av beredskapslovene. Og gir Kongen fullmakt til å føre inn forræderidomstol, internering på mistanke, og pressesensur. Bondepartiet vil ha utsetting og parlamentarisk kommisjon. Stavang (A) vil ha greiere regler* ble komitéinnstillingen utførlig gjengitt. Friheten hadde et stort oppslag på forsiden *Unntaksloven i ny form uten endret realitetsinnhold* (Friheten 30. november). Avisa hevdet at Regjeringen nå fikk blankofullmakter og at innstillingen "ikke ga noe annet syn på realiteten" (ibid). Om årsaken til at de mest omstridte forslagene var tatt ut av loven, pekte Friheten på at protestbevegelsen hadde vært så sterk at "flertallet ikke våger åpent og ærlig å opprettholde lovforslaget i Gundersens utforming" (ibid).

Demonstrasjonen mot lovene den 7. desember ble forbigått i Arbeiderbladet og Dagbladet. Kun i en notis kommenterte Aftenposten i ettertid at knappe 1.000 mennesker hadde møtt fram. Friheten, som hadde brukt avisa aktivt til å mobilisere til demonstrasjonen hadde forside oppslag, som ikke nevnte antall frammøtte, men som karakteriserte arrangementet som "Den store massemønstringen" (Friheten 8. desember). Bare Aftenposten publiserte Gallupundersøkelsen den 7. desember. Tallene viste "at majoriteten av dem som hadde gjort seg opp en mening, var for internering og pressesensur når landet befinner seg i en nødssituasjon, men mot innføring av dødsstraff". Det påfallende ved undersøkelsen var at andelen som svarte "vet ikke" for alle spørsmålene varierte fra 28 til 33 prosent (Aftenposten 7. desember).

Aftenposten var alene om å trykke fullmaktsloven til sitt bryst. Det ble markert at kun en samlingsregjering skulle kunne fatte beslutning om iverksettelse. Avisa var tilfreds med at forslag til utsettelse ikke ble vedtatt fordi krigen var nær forestående. Arbeiderbladet var bare nokså fornøyd med at det ble fullmaktslov, men presiserte at premissene for loven var klart formulert og at de ikke var annerledes enn departementets plattform. Kompromisset lå i at de omstridte paragrafene var fjernet (Arbeiderbladet 30. november). Slik omfavnet Aftenposten og Arbeiderbladet hverandre.

Dagbladet var tydelig skuffet over innstillingen og oppfordret først til å utsette hele behandlingen slik at Stortinget skulle få anledning til å diskutere grundig. I lederen *Justiskomiteen vek unna* het det for det første at det var justisministeren som kunne triumfere fordi han hadde fått gjennomslag på alle punkter. For det andre tok Dagbladet opp at Stortinget hadde tidsnød i behandlingen av alle sakene som skulle opp. Bare noen dager senere fulgte en ny leder der Dagbladet oppfordret til utsettelse av beredskapslovene. Begrunnelsen for dette var ikke at komitéforslaget til lovene var for dårlige, men at tiden var for knapp. Da komitéinnstillingen ble vedtatt mot bare 11 stemmer endret Dagbladet syn. Nå het det: "Med det har en i hvert fall fått det flertallet som gir lovene en sterk autoritet, noe som er helt nødvendig, hvis en først skulle ha slike lover." I samme leder ble det presisert at "det er ingen som liker disse lovene, ikke de som har foreslått dem og kjempet for dem heller. Vi har fått dem på grunn av at verdensfreden atter er i fare". Dessuten ble det føyd til "at med det myndighetene vet nå, kan vi atter risikere at norske borgere forbereder hjelp til fremmed krigsmakt". Avisa beklaget likevel at det ikke hadde vært mulig å finne en annen form for disse lovene (Dagbladet 11. desember).

Friheten hevdet at komitéinnstillingen bare var kosmetikk og det at de kritiserte delene var fjernet ikke forandret lovens kjerne. Kommunistpartiets organ mente at det forslaget til fullmaktslov som komitéinnstillingen tok til orde for var enda verre enn proposisjonen. At de omstridte forslagene var tatt ut tok Friheten som tegn på at folkepresset hadde virket (Friheten 30. november). Etter at loven ble vedtatt skrev Friheten at lovene var tvunget gjennom med amerikanerne i ryggen, og at nå måtte alt settes inn på å hindre at lovene blir iverksatt.

Aftenposten skrev at lovene ble vedtatt på grunn av kommunistene. Det het at "vi har fått beredskapslovene fordi det innenfor det lille kommunistiske mindretall er en femtekolonne som vi må regne med i en gitt situasjon vil forråde land og folk. Vi vet det fordi det ene folk etter det andre har opplevd det" (Aftenposten 16. desember). Arbeiderbladet uttrykte tilfredshet med det store flertallet i Stortinget. Det ble pekt på at justiskomiteen hadde fått honnør for kompromisset. Her måtte allikevel Arbeiderbladet markere at dette ikke måtte bli oppfattet som at komiteen hadde desavuert justisministeren (Arbeiderbladet 11. desember).

Et av spørsmålene i undersøkelsen er knyttet til forholdet mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet i denne debatten. Odelstingsproposisjonene ble lagt fram av en arbeiderpartiregjering og for å vurdere Arbeiderbladets holdninger har det vært fruktbart å se på ledernes standpunkt i de forskjellige kontroversielle spørsmålene som lovforslaget inneholdt. Den kvantitative undersøkelsen viser at avisa i sine ledere jevnt over tok opp alle de ulike spørsmålene. En nærlesing av lederne forteller om avisas standpunkt. I de kontroversielle spørsmålene sto Arbeiderbladet konsekvent på departementets side. Et gjennomgangstema i omtrent alle lederne var betydningen av en åpen debatt. Justisministeren ble gjerne sitert slik som i lederen 14. september:

Alle er enige om at det må stå en sterk og samlet folkeopinion bak disse lovene. Justisministeren uttrykte det slik i sin tale i Arbeidersamfunnet: En lovgivning av denne karakter må være utslag av et fundamentalt fellesskap i oppfatningen av folkestyrets og rettsstatens prinsipper og den må skape enighet ikke splittelse. Når justisministeren ut fra dette syn ber om en bred debatt, hvor alle synspunkter kommer fram, er han forberedt på å høre kritikk.

Riktignok gjaldt ikke denne debatten for alle nordmenn. Helt i tråd med argumentasjonen for de nye lovene var også Arbeiderbladet tydelig på hvem som var fiende, femtekolonne og i kraft av å være dette hadde ikke kommunistene uttalerett i disse spørsmålene. I forbindelse med at de 600 hadde sendt sitt protestbrev til departementet og brevet var blitt offentliggjort blant annet i Arbeiderbladet, så kom det tydelig fram i lederen *De seks hundres protest* at underskriverne med sikkerhet var blitt manøvrert og lurt til å skrive under. Det het at "dyktige iscenesettere har nå utnyttet denne uenighet om detaljer [...] Vi tror ikke at denne manøvreren vil føre langt eller få noen synbar virkning" (Arbeiderbladet 4. oktober). Etter generalstreiken i Østerrike ble koblingen mellom denne streiken og mulige tilsvarende streiker i Norge pekt på og at samfunnet måtte verge seg mot streiker på en slik bakgrunn (Arbeiderbladet 12. oktober). I smått og stort ble det i mange ledere trukket fram at lovene var innrettet på å ta landsforræderne og at dette var nødvendig også i tiden før krigen var brutt ut. Det var underliggende at kommunistene sto bak mange av de forskjellige protestene og det ble ofte presisert at folk ikke måtte la seg lure med.

I det store strids spørsmålet om lovens iverksettelse argumenterte Arbeiderbladet konsekvent for at lovene måtte settes i verk "omkring krigsutbrudd" og at en kommende krig ikke ville være en krig av gammeldags type. Den nye krigen ville være godt forberedt blant landsforræderne og det var derfor klart at loven skulle brukes i fredstid for å stoppe forrædere. 19. oktober het det:

Det verste undergravingsarbeidet blir gjerne utført like mye før bombene begynner å falle over flyplasser, de større byer og viktige strategiske punkter utover landet. Da skulle vi kanskje av demokratisk fryktaktighet unnlate å treffe de forholdsregler som situasjonen gjorde nødvendig. En slik unnlattelsessynd og blåøyethet ville straffe seg hardt. Et demokrati som viste så liten kraft og forutseenhet, ville bli rammet på det føleligste. De savn og lidelser vi i så fall kunne påføre vårt eget folk, veier også tungt. Det er alltid viktigere å avverge ulykker enn å spille tilskuerens rolle (Arbeiderbladet 19. oktober).

I argumentasjonen kom det også her fram at Arbeiderbladet mente at internering var en god løsning. Det ble gjort et skille mellom gode og sviskefulle nordmenn. Den siste kategorien omfattet dem som kunne tenkes å gå i fremmed tjeneste og det var en "påtrengende oppgave å nøytralisere dem" (ibid). Her kom det fram at nøytraliseringen kunne innebære å forebygge, det vil si at mulige svake sjeler kunne interneres før de fikk anledning til å utlevere og kompromittere seg. Dette synet ble fremmet på lederplass alt 4. september, der Arbeiderbladet mente at det i alle kretser, bortsett fra kommunistene, var uttrykt tilfredshet med at man kunne gripe inn overfor landsforrædere før de fikk gjort skade (Arbeiderbladet 4. september).

Da Presseorganisasjonene hadde levert inn sin protest mot pressesensur og istedet foreslått et presseråd, mente Arbeiderbladet at det var en god løsning. Det var ikke dermed slik at Arbeiderbladets avisledere gikk inn for å fjerne sensurparagrafen i lovforslaget. Tvert om argumenterte avisa for et skille mellom den ansvarlige og den uansvarlige pressen, der sistnevnte måtte holdes under særlig oppsikt. Presserådet skulle bidra til et konstruktivt samarbeid mellom den ansvarlige pressen og myndighetene. Holdningen i dette spørsmålet fulgte også justisministerens utspill.

På samme måte ble protesten fra LOs sekretariat behandlet. I lederen *Vår indre sikkerhet* ble både Presseorganisasjonenes og Landsorganisasjonens innspill kommentert som gode og "som det bør tas avgjørende hensyn til ved utformingen av loven" (Arbeiderbladet 19. oktober). Studentersamfunnets vedtak om at loven burde trekkes tilbake ble derimot avvist som et "ytterst svakt standpunkt" (ibid). I debatten gjennom hele høsten var alle ledere i avisa preget av en argumentasjon for proposisjonen helt i tråd med Gundersens utspill og meninger og angrep på dem som gikk imot forslagene. Da komitéinnstillingen forelå fantes det likevel en undertone av skuffelse i lederen *Et kompromiss*:

Kompromisset i justiskomiteen ligger i at noen av de mest omstridte paragrafer er tatt ut av loven; det gjelder bestemmelsene om forræderidomstol, forvaring og kontroll med trykte skrifter. Disse loveregler, som var klart utformet i proposisjonen, forsvinner. Til gjengjeld blir det foreslått at Regjeringen får mer vidtgående fullmakter enn den hadde bedt om. [...] Det ligger da nær å måtte regne med at Stortinget får en mindre innflytelse på lovene enn det burde hatt, mens Regjeringen på den annen side får et større ansvar og en større myndighet. Etter vårt skjønn er dette en svakhet (Arbeiderbladet 30. november).

Men til slutt i lederen kom det fram at Arbeiderbladet også var fornøyd, særlig fordi premissene var klart formulert. De omstridte paragrafene var ikke tatt ut fordi flertallet i komiteen var prinsipielt uenige i dem. "Tvert om", het det, "myndighetene har plikt til å være forberedt på at landet når som helst kan komme opp i en krig eller en krigssituasjon som gjør det nødvendig å "bruke slike lovregler" (ibid). Arbeiderbladets holdning var til siste slutt å holde fast ved Odelstingsproposisjonenes forslag. Det kom også fram en uforbeholden støtte til justisminister Gundersens arbeid i den siste lederen om saken i desember 1950:

Justiskomiteen har fått honnør i pressen for det kompromiss den fant fram til og som gjorde det mulig å forene ulike syn på lovene. For dem som ikke har fulgt saken på nært hold, kan det kanskje se ut som om komiteen har desavuert justisminister Gundersen. Den opprinnelige proposisjonen er jo blitt betydelig endret. Det faktiske forhold er imidlertid at justisministerens posisjon er blitt betraktelig styrket under denne saken, ikke minst etter debatten i Odelstinget. Hans standpunkt har hele tiden vært at vi i fredstid, under rolige forhold, måtte finne fram til bestemmelser som ga politiet og den sivile administrasjon de nødvendige retningslinjer for kampen mot en indre fiende. Han har oppnådd det han ville med sitt lovforslag. Våre myndigheter kan nå forberede forsvaret på den indre front, og alle vet hvor vi står (Arbeiderbladet 11. desember).

I odelstingsdebatten gikk arbeiderpartirepresentanten Stavang imot deler av komitéinnstillingen. Han var opptatt av det prinsipielle grunnlaget, som han mente fortsatt sto ved lag. Det ble jo også bekreftet i Arbeiderbladets leder. Stavangs utspill fikk også en kommentar i den samme lederen:

En uttalelse fra Stavang, som ville ha lovteksten endret, viste også hvilke avveier grunnlovstolkene havnet på i sin bokstavtrelldom. Stavang hevdet i fullt alvor at de lover Odelstinget vedtok, ville gi adgang til å bruke pinlige forhør (ibid).

I den grad Arbeiderbladet endret eller lempet noe på sine synspunkter var det i tråd med at justisministeren hadde gjort det samme. Gundersens innlegg i debatten i Odelstinget var på mange vis preget av at han ikke hadde ønsket seg en fullmaktslov. Men som han sa:

Jeg skal ikke nå forsøke å veie mot hverandre fordeler og mangler ved proposisjonen og innstillingen, fordi det har jo en vesentlig verdi i seg selv er lyktes å oppnå dette vide mål av enighet. Det har en verdi som for meg veier tyngre enn mange av de fordeler som etter mitt skjønn forelå i proposisjonen (Stortingstidende 1950. Forhandlinger i Odelstinget: 534)

Arbeiderbladet sto helt på linje med partiets justisminister. Da komitéinnstillingen ble lagt fram ga avisa til en viss grad uttrykk for skuffelse fordi de konkrete forslagene til internering, pressesensur, forbud mot ulovlig streik med mer var fjernet fra loven. Men dette ble satt i sammenheng med at komiteen hadde samlet et flertall og slik ble det unngått at loven ble et stridsspørsmål (Arbeiderbladet 30. november).

Samlede funn

I det analyserte materialet er det noen hovedtrekk:

- Beredskapslovene fikk samlet stor oppmerksomhet, både positiv og negativ, i de utvalgte avisene høsten 1950. Om artiklene fra Friheten trekkes ut var størst andel av oppslag med positiv holdning.
- Avisledermaterialet viste at Arbeiderbladet og Aftenposten var enige om grunnlaget for lovene.
- Dagbladet, Aftenposten og Arbeiderbladet mente at kommunistene var ikke meningsberettiget i denne saken.
- Motstand så ut til å føre til endringer.
- Arbeiderbladet fulgte Odelstingsproposisjonene og justisminister Gundersens utspill i sine avisledere.

Materialet gir dessuten belegg for flere interessante understrømmer, der Dagbladets dilemma i forhold til kommunistene og Friheten kanskje er den som utmerker seg. I mange sammenhenger var Dagbladet enig med Friheten og måtte ved flere anledninger markere avstand til kommunistene for ikke å komme i uønsket selskap. Overraskende var det også at lederne av presseorganisasjonene og i fagbevegelsen i liten, eller ingen grad deltok i avisdebatten om henholdsvis pressesensuren og paragraf 86 punkt 4. Mangel på debatt var også situasjonen i fagbladet Journalisten, som ikke tok opp andre sider av beredskapslovene enn et foredrag og et par artikler om pressesensuren. Den saken ble gjort til et spørsmål for presseorganisasjonenes ledelse.

Funnene i ulike arkiver har gitt et utfyllende bilde av forholdet mellom avis, parti og organisasjoner. Men arbeidet i arkivene viste også at det er store hull og mangler i det som er oppbevart, og at møtebøker og referater i liten grad gjengir innlegg i debatter.

I Arbeiderpartiets rekker var det de samme personene som ble valgt inn i styrer og organer. Gjengangerne i viktige posisjoner i Arbeiderpartiets ulike utvalg, komiteer og styrer var foruten Einar Gerhardsen, de sentrale partimedlemmene Haakon Lie, Trygve Bratteli, Konrad Nordahl, Hans Sundrønning, Martin Tranmæl og Olaf Larssen. Samtlige satt i Arbeiderpartiets sentralstyre. Den nære kontakten mellom partikontor og presse kom til syne blant annet gjennom Haakon Lie og hans rolle som partisekretær og medlem av Arbeiderbladets administrasjonsutvalg. Trygve Bratteli hadde også denne kontakten ved å være knyttet til partikontoret samtidig som han satt i administrasjonsutvalget. I samarbeidskomiteen med LO satt gammelredaktøren Martin Tranmæl sammen med Einar Gerhardsen og Konrad Nordahl. Hans Sundrønning var med både i administrasjonsutvalget og i organisasjons- og agitasjonsutvalget. I det siste utvalget hadde også Haakon Lie og Martin Tranmæl sete. Redaktør av Arbeiderbladet fra januar 1950, Olaf Larssen, var i en særstilling i forholdet mellom parti, avis og presseorganisasjonene. Han var formann i Oslo redaktørforening, nestformann i Norsk redaktørforening og med i Norsk Presseforbunds forhandlingsutvalg for beredskapslovene. Larssen var også medlem av Arbeiderpartiets sentralstyre og han ble oppnevnt som medlem av gruppestyret i Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Sammensetningen av utvalgene sikret en gruppe av partiets ledelse full kontroll på flere nivåer i partiet.

Det andre viktige funnet i arkivene er knyttet til selve behandlingen av beredskapslovene i sentrale organer og grupper. I referatene fra Arbeiderpartiets sentralstyremøter fantes ikke noen tegn til debatt om lovforslagene, men kronologien viser at temaet ble nevnt her første gang 9. oktober og da bare som del av saklista til landsstyremøtet 4. – 6. november. Sentralstyremøtet 30. oktober tok opp beredskapslovene med innledning av statsråd Gundersen. Medlemmene Stavang, Granli og Smeby fra stortingsgruppa var også til stede.

Det forelå ikke noe vedtak utover ”tatt til etterretning”. På landsstyremøtet het det at ”Landsstyret gir i prinsippet sin tilslutning til de foreliggende beredskapslover” (Protokoll fra landsstyremøte). I stortingsgruppa var det noen flere møter om lovene, men referatene er også her svært knappe. 15. september står det i møteboka: ”Formannen avsluttet debatten med å fastslå at gruppa står samlet om de innstillinger som foreligger”. 15. november var det protokollert at ”Nils Hønsvald redegjorde for et foreløpig utkast til beredskapslover. Intet ordskifte”.

I møtebøkene fra Regjeringskonferansene våren og sommeren 1950 og ut året gikk det fram at beredskapslovene var tema 11 ganger. Igjen var protokollene svært ordknappe og det er nær umulig å finne noen form for uenighet. Men i referatet den 22. august ble det sagt: ”Etter en del drøftelser ble saken besluttet utsatt til neste konferanse”. Etter at Gundersen hadde redegjort for proposisjonene, het det:

Under den følgende meningsutveksling ga statsråd Brofoss uttrykk for at han fant det betenkelig at legfolk ikke skulle delta i de domstoler som avgjorde om dødsstraff skulle anvendes. Statsråd Moen erklærte seg enig i statsråd Brofoss’ betraktninger men ingen av dem ønsket å ta opp noen dissens. Justisdepartementets forslag ble deretter vedtatt (Regjeringskonferansene Møtereferater 24. august).

På et par konferanser senere gjorde Gundersen rede for at han var villig til å moderere proposisjonene, blant annet ”har han erklært seg villig til å overveie et eventuelt forslag fra Presseforbundet om andre regler om trykt skrift under krigsforhold” (Regjeringskonferansene Møtereferater 3. oktober). Den siste viktige konferansen med lovene som tema var 24. oktober. Her ble komiteens ulike forslag lagt fram av Gundersen. Blant annet het det:

Av stortingsmann Lyng er det antydnet et forslag som går ut på å få vedtatt lovgivningsfullmaktene og henlegge de andre deler av loven idet komiteen erklærer seg enig i de synspunkter som er lagt til grunn i proposisjonen og han vil anbefale dette. [...] Statsråd Gundersen kom deretter inn på utformingen av Strls § 86, uten at det ble truffet vedtak (Regjeringskonferansene Møtereferater 24. oktober).

Det tredje hovedfunnet er knyttet til presseorganisasjonene. I *Norsk Presseforbunds arkiv* fantes referat fra møter i Arbeidsutvalget 5. oktober, som viste beslutninger angående beredskapslovene. Blant annet ble det referert til konferansen med justisministeren 3. oktober og at ”formannen og Olav Larssen skulle nå forme utkast til en skrivelse til Justisdepartementet som skulle forelegges og godkjennes i et nytt møte i oppnevnte utvalg” (NP Arbeidsutvalget 5. oktober). I *Norsk redaktørforenings arkiv* lå et referat og et interessant notat fra årsmøtet 11. og 12. juni 1951: *Justisminister Gundersen og Olaf Solumsmoen holdt et foredrag om planene for en norsk informasjonstjeneste i tilfelle av at landet kommer i krig*. Notatet som er håndskrevet

og uten opphavsmann, gir et fylldig referat fra møtet. I dette referatet kom det tydelig fram hvordan Gundersen tenkte seg samarbeidet mellom presse og statsmaktene. Et tema var om pressen skulle svare på fiendens propaganda og eventuelt når dette skulle iverksettes. Redaktørene hadde svært ulike oppfatninger av hvordan arbeidet skulle gjennomføres.

I arkivet fra *Norsk Pressemuseum*, lå en mappe om Beredskapsloven, som bl.a. inneholdt to pressenotater på lyseblått papir. Det ene notatet datert 4.10.1950, var et notat som het *Pressefriheten* av Øivin Davidsen. Det andre var datert 7.11. og var påført *Personlig og strengt ko[n]fidensielt*. Innholdet viste til et referat fra Arbeiderpartiets Landsmøte, gjengitt i Arbeiderbladet. Deretter ble det redegjort for utviklingen i Høyres gruppe og om de endringene i beredskapslovene som John Lyng ønsket å gjøre. Her lå også kopier av korrespondansen mellom presseorganisasjonene og departementet om beredskapslovene og pressesensur. I arkivet til lå dessuten dokumenter om *Informasjonstjenesten under krig*. Det var blant annet et forslag om en slik tjeneste, fra det *utvalget som skulle utrede et forslag til organisering av informasjonstjenesten under krig*, stillet til regjeringen, merket konfidensielt og datert januar 1951.

I arkivmaterialet var det også andre viktige funn som kan utdype forholdet mellom parti, presse og organisasjoner. I arkivet etter arbeiderpartimannen Jacob Friis lå det *Et åpent brev til Martin Tranmæl*, der Friis blant annet kritiserte Tranmæls uttalelse om de 600 landskjente protestantene. Olav Solumsmoens arkiv inneholdt utskrift av et intervju med Solumsmoen fra 1971. Her uttalte han seg om forholdet mellom presse og parti. Konrad Nordahls arkiv inneholdt kopier av dagbøkene hans. I dagboksnotatene fra oktober 1950 kom det fram at Konrad Nordahl ikke hadde vært med på å diskutere utformingen av paragraf 86, og at han kritiserte dette på Landsstyremøtet 4. – 6. november.

3. Ytringsfrihetens vilkår

I det følgende ønsker jeg å diskutere mine funn i forhold til ytringsfrihetens tre prinsipper: sannhetsprinsippet, autonomiprinsippet og demokratiprinsippet. På hvilken måte kan funnene forstås i forhold til disse prinsippene? Det vil her være naturlig å komme inn på partipressens rolle for partibygging, opinionsdanning og ytringsfrihet. Som bærende eksempel på forholdet mellom parti og avis er det Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet som står sentralt. I denne sammenheng er det også naturlig å trekke inn de ulike presseorganisasjonene og deres rolle i pressearbeidet.

Sannhetsprinsippet

Sannhetsprinsippet innebærer at det finner sted en meningsbrytning der argumenter for og imot et forhold kommer fram. I dette ligger også at meningsbrytningen fører fram til økt forståelse og endelig at sannheten vil komme fram gjennom prosessen. Undersøkelsen viser at det i de utvalgte avisene samlet sett var en omfattende debatt om alle deler av beredskaps- lovgivningen. Det fant sted en meningsbryting som bidro til at lovforslagene ble belyst fra mange sider. Sannhetsprinsippets ide om den

ufeilbarlige fornuft skulle tilsi at meningsutvekslingen ville føre til at sannheten kom for en dag. Gjorde den det? Hva skulle være det sanne i denne debatten? På den ene siden ble den totale krigen og trusselbildet det bærende i argumentasjonen for lovverket. Vi måtte ha lovene for å være forberedt på tiltak i en krigs- eller krisesituasjon. På motsatt side sto de som mente at om en krig skulle komme så ville regjeringen kunne iverksette de nødvendige tiltak uavhengig av et slikt lovverk. Nødretten ville gi regjeringen de nødvendige fullmakter. Lovforslaget ble først presentert som en pakke, der en ved første gjennomlesning kunne forstå det slik at krigstrusselen mot landet var overhengende, og at kommunistene var så godt organisert og så truende at det var nødvendig å kunne gå til ulike tiltak overfor dem i fredstid. Dette synet ble presentert i Aftenposten, Dagbladet og Arbeiderbladet i første fase. Bare Friheten gikk voldsomt ut mot forslagens tiltak om pressesensur, internering, dødsstraff og angrep på streikeretten fra første stund. Pressebildet ga alt i denne åpningsfasen forskjellige grunnsyn på lovforslaget. De ulike avisenes opplag kan ha spilt en rolle. Frihetens relativt beskjedne opplag målt opp mot den samlede tyngde av de tre andre kan ha hatt betydning for spredningen av meningene. Men meningene ble ikke stanset, og de bidro sikkert også til at mange stilte spørsmålstegn ved nødvendigheten av lovene. Komitéinnstillingen ble raskt offentliggjort i desember og presentert som kompromisset som et flertall kunne gå inn for.

Kan det være et krav at ytringene må være sanne og at sannheten skal være et mål med meningsbrytningen? En innvending mot sannhetsprinsippet som et grunnlag for ytringsfrihet er

[...] at den ikke begrunner individets rett til ytringer i seg selv, og at det følger av idealene om den demokratiske rettsstat at individet har rett til å ytre seg fritt uten hensyn til om ytringen står i sannhetens tjeneste. [...] poenget er imidlertid slik at alle ytringer som kan bidra til bedre innsikt (St.meld 26 (2003-2004: pkt.2.1.1)).

Det blir også vektlagt i stortingsmeldingen at ytringen ikke må være sann for å kunne være en del av meningsutvekslingen og dermed et grunnlag for ytringsfriheten. De ulike synspunkter på lovforslagene bidro alle til at det ble gitt et stadig mer sammensatt uttrykk av innholdet og konsekvensene. I en slik sterk meningsbryting, som i sin kjerne angår politisk forståelse av et samfunnsspørsmål, er det nødvendig å se hvordan tolkningsrammen den kalde krigen bidro til å prege prosessen og også forståelsen av hva som var sant. Krigsfaren, Sovjet som den aggressive angriper, kommunistene som forrædere lå til grunn for lovene. Dette ble uttalt entydig gjennom hele perioden. Aftenposten kanskje sterkest, men tett fulgt av Arbeiderbladet. Dagbladet hadde nok sine kvaler, men avisa gikk også ut mot kommunistene. På den andre siden sto Friheten med sin verdensoppfatning og beskyldningene mot regjeringen for å være Amerika-tro. På begge sider var det innspill om krigsfare, fra den ene eller andre siden i den ideologiske konflikten.

Men var krigsfaren virkelig var så sterk? Var det slik at landets kommunister var potensielle forrædere? Lundkommisjonens vurderinger av trusselbildet slår fast at det var sammensatt. Den internasjonale situasjonen med den kalde krigen og to stormakters kamp om hegemoni preget naturlig nok den innenriks- og utenrikspolitiske situasjonen også i Norge. Frykten for krig økte betraktelig i Vesten ved utbruddet av Korea-krigen i 1950, og det generelle politiske klimaet ble kaldere både internasjonalt

og innad i de enkelte landene. I Forsvarsrådet 6. juli 1950 ga utenriksminister Lange således uttrykk for at begivenhetene i Korea hadde økt faren for krig betydelig. Men Lange mente at russerne ikke ønsket å fremkalle noen storkonflikt. [...] Korea-krigen synes ikke å ha blitt oppfattet slik at den ville føre til noen umiddelbar fare for Norge. [...] Noe direkte sovjetisk angrep regnet man i Norge altså ikke med umiddelbart (Lund-kommisjonen 1997: 7-20-21). En kunne på lengre sikt tenke at krigsfaren var tilstede ut fra de vurderinger etterretningstjenesten hadde gjort. Det var i Norge tidlig en klar forestilling om at de norske kommunistene ville arbeide for Sovjet-unionen om det skulle komme til krig. Lund-kommisjonen viser til en Gallup-undersøkelse fra august 1948 der 80 prosent av de spurte mente at NKPs medlemmer ville svikte Norge ved en eventuell krig (ibid). Gerhardsens Kråkerøy-tale dannet også et grunnlag både for å se krigsfaren og hvem det var som truet Norge innenfra. I Lund-kommisjonens arbeider blir det nøye redegjort for at trusselen fra kommunistene var liten, men at "personer som var ideologisk eller organisatorisk tilknyttet NKP ble antatt å stille seg til disposisjon for sovjetisk spionasje, sabotasje og femtekolonnevirksomhet" (ibid). På denne bakgrunnen oppfordret Arbeiderbladet og justisministeren i mange sammenhenger at lovene skulle debatteres åpent og fritt.

En kan si at prosessen ble ført åpent i spaltene helt fram til komitéinnstillingen var klar og Odelstinget ble forelagt det nye forslaget. Her forstummet meningsutvekslingen i den enkelte avis. Undersøkelsen viste en viss nedgang i presseoppslagene, bortsett fra i Friheten som sto på barrikadene mot lovene til siste slutt. Det kom også fram at det i desember var tydelig at Aftenposten og Arbeiderbladet, i sitt redaksjonelle materiale var for innstillingen, mens Friheten var mot. Dagbladet var først mot, men vaklet seg over til å støtte vedtaket da det endelig var fattet. Sannsynligvis skjedde dette fordi Dagbladet hadde vært i utakt med Venstre, da avisa argumenterte for en utsettelse slik venstre-representanten Iveland hadde foreslått. Iveland fikk ikke følge av andre representanter fra Venstre. Men Dagbladet må ha lagt vekt på forslaget hans og argumenterte for det. Avslutningen ble altså preget av at det var funnet fram til et kompromiss og at lovene var så godt drøftet at det verken blant representantene i Odelstinget eller i spaltene kunne være behov for flere runder. Det ble også sterkt argumentert for at Stortinget ikke kunne gå fra hverandre uten å ha vedtatt lovene – en kunne aldri vite hva som ville skje – underforstått at krigen banket sterkere på døra enn tidligere. I debatten i Odelstinget sa formannen i nemnda, Ramndal fra Venstre:

Det er vel ikkje mange lovsaker som har vori drøfta såpass inngåande ute mellom folket og også her i Stortinget, i grupper og korridorar, som nettopp dette spørsmålet som no er lagt fram og skal handsamast av Odelstinget [...] Ei utsetjing no vil taka minst 40 dagar, det kan vel ikkje vera tale om å få lova vedteken og sanksjonert før den 25. – 30 januar, og det er ingen som veit kva som kan henda i mellomtida (Ot 1950:502).

Nå var synspunktene kommet fram, men hadde de folkevalgte hadde nok kunnskap til å fatte et vedtak? Hva sa de som dissenterne? I avisene kom disse synspunktene fram i grundige referater og i synspunkter i lederne. Men Stavang, fra Arbeiderpartiet, ble delvis latterliggjort for sine synspunkter i Arbeiderbladets leder 11. desember: "Stavang hevdet i fullt alvor at de lover Odelstinget vedtok, ville gi adgang til å bruke pinlige forhør". Justisministeren hadde brutt inn i Stavangs innlegg. Og Arbeiderbladet

slo fast at Stavang etter denne irettesettelsen fra Gundersens side, allikevel gjentok sin påstand. "Denne episoden ga debatten en avslutning som sto dårlig til den saklige tonen i hele ordskiftet" (Arbeiderbladet 11. desember). Trusselbildet hadde lagt føringene – og meningsutvekslingen satt fast i disse føringene. Steinar Sjølyst sa det slik:

Uansett hvilke argumenter som ble brukt, for eller imot beredskapsproposisjonene, så kan de plasseres i en øst/vest-sammenheng. Diskusjonen om beredskapslovene avspeiler klart "den ideologiske kampen mellom demokrati og totalitært styre," som utenriksministeren karakteriserte konflikten i en annen sammenheng. I denne konflikten sto kommunistene nokså alene med sitt syn. Samlet mot seg hadde de Arbeiderpartiet og samtlige av de borgerlige partiene. [...] Skillet trekkes her imidlertid ikke mellom motstand eller tilslutning til de enkelte tiltak, men mellom to forskjellige samfunnssyn (Sjølyst 1971:57).

Rammen for samfunnsdebatten bidro til at det fantes ulike sannheter, alt etter hvilken side en befant seg på. Hvordan var så klimaet for å danne seg en mening og for å uttrykke den? Slik flere aviser uttrykte det – og som det også kom fram i odelstingsdebatten, skulle spørsmålene på dette tidspunkt være godt belyst og utdebattert. Da er Aftenpostens offentliggjøring av Gallups meningsmåling den 7. desember interessant i forhold til hvordan lovverket ble forstått etter den store debatten. Til spørsmålet om internering var 52 prosent for, 31 prosent visste ikke. Når det gjaldt forhåndssensur var 43 prosent for mens 33 prosent "visste ikke". Og endelig så var 27 prosent for dødsstraff, 44 prosent i mot, mens 29 prosent "visste ikke". Kommentaren fra Gallup var med i artikkelen:

I betraktning av spørsmålenes alvor og betydning, og den meget intense debatt som har vært ført omkring dem, må man si at vet- ikke -prosenten er høy. De mennesker som ikke har satt seg inn i, gjort seg opp en mening om forslagene og de problemer de reiser, må sies å være særlig uinteressert, eller de følger svært dårlig med i det som skjer (Aftenposten 7. desember).

En forståelse av sannhetsprinsippet i denne debatten vil være at det i en slik ideologisk kamp som den kalde krigen innebar, måtte sannheten bli preget av det internasjonale forholdet mellom øst og vest. Her kan en derfor føye til at meningsbrytningen ikke nødvendigvis førte til at en sannhet kom på bordet. Sannheten ble jo på begge sider basert på utvalgte fakta og meninger. Men sett i lys av at ytringsfriheten ikke kan kreve at ytringene i seg selv skal være sanne eller fullstendige, kan også resultatet av en slik meningsutveksling føre fram til et resultat der sannheten ikke er entydig, samtidig som en kan si at ytringsfrihet fant sted.

Autonomiprinsippet

I sin kjerne gjelder dette prinsippet for individets frie rett til meningsdannelse. Den frie meningsdannelse skjer ved at individet gjennom sitt møte med andre mennesker, andre argumenter og perspektiver, utvikler seg til et myndig menneske, som på fritt grunnlag kan utvikle sine standpunkter. Hvordan ble ytringsfrihetens autonomiprinsipp en del av meningsdanningen i pressedebatten om beredskapslovene? Undersøkelsen viser at det høsten 1950 i stort og smått ble lagt fram argumenter som talte for og i mot lovene. Samlet kunne enkeltmennesket få kunnskap om hva lovene innebar, hvordan juristene

vurderte dem opp mot ulike juridiske forhold, for eksempel om grunnlovens paragraf 100 ble overkjørt eller ikke. Den avisen som utelukkende argumenterte mot lovene, var Friheten. På den andre fløyen sto Aftenposten med sterkest argumentasjon for. I dette bildet er det klart at hvis individets informasjon ensidig var knyttet til enten Aftenposten eller Friheten alene, var grunnlaget for forskjellige innspill for og imot begrenset. Meningsdannelsen var derfor ikke forsynt med andre argumenter og perspektiver enn de som ble lagt fram i den foretrukne avis. Dette bildet var allikevel ikke så entydig, fordi det både i Dagbladet, Arbeiderbladet og Aftenposten i løpet av høsten ble publisert flertydig materiale som ga ulike synsmåter på lovforslaget. Det hører også med at individets frie meningsdannelse innebærer at man kan velge forskjellige aviser for å foreta egne beslutninger.

Autonomiprinsippet står på en plattform av sosialisering og dannelses. Dette kan forstås slik at en forventer en viss kunnskap og deltakelse i samfunnet for å være meningsberettiget. Asle Rolland kritiserer Ytringsfrihetskommisjonen for å legge for stor vekt på dannelses i forhold til autonomiprinsippet. Som han sier: "I stedet for å se ytringsfrihet som en forutsetning for individets frie meningsdannelse, mener den tydeligvis at dannelses er en forutsetning for ytringsfrihet" (Rolland 2002:14). Det synes rimelig å støtte seg på Rollands syn. Hvis den frie meningsdannelse skal være en reell del av ytringsfriheten må dette innebære at det ikke kan kreves en viss dannelses eller samfunnsdeltakelse av individet for å ta del i ytringsfriheten. Men beredskapslovene var en komplisert materie, der professorer og høyt utdannede mennesker skrev lange og til dels uklare innlegg. I de redaksjonelle referatene fra møter og dokumenter var det ofte ufullstendige gjengivelser av hva som ble sagt og skrevet. At den generelt opplyste samfunnsborger ikke alltid kunne forstå det som ble uttrykt om lovverket er sannsynlig og for mange med mindre såkalt dannelses var kanskje det publiserte materialet ugjennomtrengelig. Det kan ha bidratt til at mange unnlot å gjøre seg opp noen egen mening om lovene. Gallups meningsmåling kan ha gitt et uttrykk for nettopp dette. Det var vanskelige spørsmål og folk svarte "vet ikke" rett og slett fordi de ikke hadde grunnlag for å svare ja eller nei. På en slik bakgrunn kan det tenkes at selv om det myldret av innlegg i avisene, så var ikke lovparagrafene så bredt og tydelig presentert at folk kunne ta stilling på selvstendig grunnlag. Derfor ble det kanskje lettere for den enkelte å velge den ene eller den andre siden i den ideologiske konflikten. Det kan ha blitt en svart – hvitt problematikk, slik Yngvar Ustvedt beskriver det: "[...] tendensen til å kalle alle dem for kommunister som hadde meninger man ikke likte i Arbeiderbladet og Aftenposten" (Ustvedt 1978:394). En slik forståelse av situasjonen frister til å konkludere med at retten til den frie meningsdannelse ikke var tilstede i debatten denne høsten. I stedet for meningsfrihet kunne dette politiske klimaet heller innebære meningstvang.

Demokratiprinsippet

Det tredje prinsippet, demokratiprinsippet, handler om "meningsutveksling mellom myndige mennesker" før det i de demokratiske beslutningsprosedyrer blir gjort bindende vedtak. Åpenhet og kritikk i full offentlighet kjennetegner denne frie meningsutvekslingen. Undersøkelsen viser at det var det mange og kompliserte utredninger om straffeloven, Grunnloven og ulik forståelse av hva lovforslaget

egentlig innebar. Men funnene viser også at det i pressedebatten var full åpenhet omkring lovforslagets hensikt. Det ble ikke i noen leir lagt skjul på at loven var tuftet på at kommunistene var den potensielle fare. Det var kommunistene som måtte regne med å bli internert på mistanke, og som kunne bli stilt for forræderidomstolen som uten ankemulighet kunne dømme dem til døden med umiddelbar iverksettelse. For den kommunistiske pressa skulle det gjelde andre regler enn for de andre delene av pressa. I de utvalgte avisene var det blitt et argument for loven at den gjaldt for kommunistene og at ansvarlige borgere ikke hadde noen ting å frykte. Det var undergravningsvirksomheten kommunistene sto for som ble beskrevet som det vesentlige ved den totale krigen. Denne krigen startet med undergravningsvirksomhet og var derfor helt annerledes enn "den gammeldagse krigen" – hvilket var å forstå at den totale krigen startet i fredstid. Som Arbeiderbladet i en leder så treffende uttrykte det:

Vi kan ikke forutse alt som vil hende under en nødstilstand, under forspillet til en krig, det er riktig. Men vi vet meget godt og har selv erfaring for at aggressive stater i våre dager bruker 5. kolonne, organiserer sitt angrep innenfra og utenfra samtidig. Dette kan vi forutsi. Dette kan og må vi verge oss mot (Arbeiderbladet 17. oktober).

Folk ble oppfordret til å delta i debatten, men i de avisene som er analysert var det ikke mange ytringer som tok til forsvar for kommunistene og dem som hadde meninger i samme retning. Tvert om var det en massiv overvekt av det motsatte. I de fleste sammenhenger ble det gjentatt hvem som var landets fiender. Friheten på sin side sto alene med en ensidig forståelse av hva A-pakttilhengerne og USA-imperialistene sto for, og druknet i flommen av antikommunisme og krigsfrykt. Retten til å ytre seg er en del av demokratiske prosessen. I debatten om beredskapslovene skulle ikke denne retten gjelde for kommunistene eller dem som kunne oppfattes som sympatisører.

Om demokratiprinsippets åpenhet peker Ytringsfrihetskommisjonen på tre aspekter, "informasjonsfriheten, den offentlige meningsutveksling og offentlighet som kontroll" (NOU 2003:23). Både informasjonsfrihet og meningsutveksling er alt berørt som vesentlige deler av ytringsfrihetens grunnlag. Offentlighet som kontroll, derimot, trenger en forklaring. Kommisjonen argumenterer for at individet gjennom offentlig kontroll får vern mot maktovergrep (ibid:24). Det heter videre at mediene har en kontrollfunksjon i denne sammenheng:

Kontrollfunksjonen hviler på en allmenn frykt for offentlighet, eller det vi kan kalle gapestokk-effekten. Å bli utsatt for kritikk i offentligheten synes for mange å være mer skremmende enn formell straff. Denne funksjonen ivaretas først og fremst av mediene (ibid).

Mediene forstås slik som kritiske bærere av samfunnsoppdraget. Denne forståelsen av pressen kan ikke knyttes til partipressen i 1950. Gapestokk-effekten slik den ble brukt i debatten høsten 1950 synes å være knyttet til at det var enkeltindividene som ble hengt ut, og dette gjaldt først og fremst kommunistene eller andre som hadde såkalte kommunistiske meninger. Denne formen for gapestokk-effekt syntes heller å bli brukt som en trussel mot ytringsfriheten. Enhver kunne se at meninger som kunne oppfattes som støtte til kommunister og Sovjet ble dårlig mottatt.

Det godtgjøres gjennom vurderingen av pressedebatten sett opp mot de tre kriteriene for ytringsfrihet at et stort omfang og mangfold alene ikke kan gi grunnlag

for å si at ytringsfrihetens kår var gode. Spesielt bidro den politiske situasjonen til at ethvert synspunkt ble betraktet i lys av den kalde krigen. Den ideologiske svart-hvitt-forståelsen preget pressedebatten. Enhver måtte velge side: øst eller vest. Det var 1950-tallets partipresse som ivaretok den offentlige meningsdannelsen i pressen. På den ene siden var det flere trekk ved partipressen som slett ikke bidro til fri meningsdannelse. Partiavisen var et propagandainstrument for det enkelte politiske partiet og som det heter i Norsk pressehistorie: "Den politiske journalistikken i kvar enkelt partiavis blei som rimelig kan vera ikkje vidare kritisk. "Det skal arrangeres et vellykket møte i Venstre i kveld" kunne til dømes ei Venstre-avis skrive" (Ottosen, Røssland og Østbye 2002:125). Partiavisenes oppdrag var blant annet å samle stemmer for partiet ved ensidig å ta opp de gunstige sidene ved partiets politikk. Her skulle det pekes på det positive, mens eventuelle negative sider måtte holdes borte eller tones ned. Partiavisenes skulle dessuten forsyne partimedlemmene med politiske retningslinjer og standpunkter for arbeidet. På mange måter kunne nok lederspaltene innhold oppfattes som direktiv til partiets medlemmer og tillitsmenn. På den andre siden var systemet godt, idet enhver kjente til hvilke politiske partier som trakk i trådene for hvilken avis og en kunne velge ulike aviser for å få innblikk i ulike syn på viktige spørsmål. Avisene kunne også i spaltene føre debatt mot hverandre. Sann sett bidro partipressen til meningsmangfold og fri meningsdannelse.

Den offentlige mening som kom fram i pressedebatten om beredskapslovene tok ganske raskt form. Det som var spesielt når det gjelder avisene i utvalget var den store enigheten om at lovene var nødvendige. Selv om mange innlegg var imot deler av lovforslaget så kom det i stor grad fram at man var enige i grunnprinsippene. Variasjonsbredden i synspunktene var ikke så stor som en skulle tro ut fra grunntanken for partipressen. Særlig tydelig var at Arbeiderpartiets og Høyres standpunkter i det alt vesentlige var samkjørte i spaltene. Den meningsbrytningen en skulle forvente mellom de ulike partiavisene fant altså ikke sted. Arbeiderbladet oppfordret ved flere anledninger i lederne de andre avisene til ikke å gå ut mot hverandre, fordi dette ville tjene de ikke demokratiske kreftene. Sann sett er det nærliggende å si at partipressens positive trekk ikke kom til sin rett i denne debatten. Tvert om ble markedsføringen av den offentlige mening massiv, og bidro kanskje til at ytringsfriheten ble begrenset. Dette sammenfaller med Rollands påpekning av at det er minst ytringsfrihet der makthaverne er enige om hva som er akseptable ytringer (Rolland 2002:26). Dagbladet var riktignok et korrektiv fordi avisa i mange ledere tydelig markerte sin misnøye med lovforslaget. Men avisa var ikke offensiv nok i sine standpunkter for å kunne demme opp mot den meningen som vant fram. Dessuten hadde Dagbladet et åpenbart problem. Avisas forståelse av lovforslaget lå for tett opp til den som Friheten i all hovedsak var alene om. Dagbladet brukte da også spalteplass på å fordømme kommunistene.

Lovene var innrettet for å bekjempe kommunistene. Dette ble gjentatt i de utvalgte avisene nær sagt daglig gjennom hele høsten 1950. En felles forståelse i de tre avisene var derfor at kommunistene ikke skulle ha meningsfrihet i denne saken. Denne påstanden ble aldri i noen oppslag tilbakevist eller diskutert, bare slått fast som et faktum. Hvorfor skulle ikke kommunistene være meningsberettiget i en slik sak? Svaret var nærliggende: en kommunist var per definisjon en landsforræder. Hadde det ikke vært for kommunistene, så ville en slik lov som nå måtte vedtas, aldri vært foreslått. Som det ble sagt i Aftenpostens leder: "Vi har fått beredskapslovene fordi der

innenfor det lille kommunistiske mindretall er en femtekolonnie som vi må regne med i en gitt situasjon vil forråde land og folk" (Aftenposten 16. oktober). Angrepet på ytringsfriheten var for øvrig en vesentlig innvending mot lovene. Forslaget om pressesensur ble tilbakevist, og det var stadig påstått at lovforlaget var i strid med grunnlovens paragraf 100. Men de som var medlemmer av eller sympatiserte med NKP, og de 100.000 nordmenn som hadde stemt på partiet ved siste valg, skulle bli nektet meningsfrihet i debatten om beredskapslovene. Einar Gerhardsens tale i Stortinget 15. september understreket Arbeiderpartiets holdning til kommunistene generelt:

Det er derfor en viktig nasjonal oppgave å prøve å overbevise flest mulig av dem av dem som i dag følger kommunistpartiet og vinne dem tilbake for Norge, for demokratiet og rettssamfunnet.. [...] Også nå står vi overfor en felles fare og en felles fiende. Jeg vet at mange er opptatt av disse spørsmålene og ser betydningen av at noe blir gjort. Dette er ingen oppgave for statsmyndighetene. Her bør enkeltpersoner fra de ulike samfunnsgrupper og politiske retninger gå sammen om arbeidet. Pressen, skolen, kirken, kultur- og ungdomsorganisasjonene burde også finne sin plass i en slik holdningskampanje. Oppgaven bør bestå i å få alle til å innse den fare som truer vårt land, dets fred og dets frihet (Vesje 1988:52).

Denne oppfordringen til folk om å gå inn for en holdningskampanje mot kommunistene var på mange måter lik den Gerhardsen lanserte i Kråkerøytalen. Men stortingstalen var allikevel mer innrettet på enkeltpersoners ansvar for å presse kommunistene. Det ble på en måte laget en ramme for hvordan enkeltpersoner skulle opptre og hva de skulle mene, og slik en klar oppfordring til å begrense ytringsfriheten kår. Avisa Friheten brukte mye spalteplass på å avkle lovens angrep på folks demokratiske rettigheter. I hovedsak ble argumentasjonen herfra betraktet som uinteressant for de andre avisene. Men fra tid til annen kunne det i lederne komme til utbrudd mot Friheten av typen "Men kommunistene har fritatt oss for å diskutere disse ting med dem" (Aftenposten 1. september) og likeledes Arbeiderbladet som "[...] for en tid siden traff en lys levende kommunist" (Arbeiderbladet 7. oktober). Dagbladet plasserte seg også på den "riktige" siden i forhold til kommunistene: "Dersom de [kommunistene] selv helt har skiftet mening, dersom de nå fordømmer all terror og tvang ute i verden, er de naturligvis velkommen i norske frisinnes rekker" (Dagbladet 7. oktober). Det kan se ut som om Dagbladet lot seg disiplinere av det politiske samtidsklimaet. Venstres valg i debatten bidro nok til å "vingeklippe" Dagbladets meningsfrihet. I odelstingsdebatten var Venstres Lars Ramndal entydig på linje med flertallet når det dreide seg om fullmaktsløven og fienden:

Kongen får då fullmakter til å gjera dei tiltaka som er naudsynlege. Og då er det særlig eit som eg meiner er akutt aktuelt, og det er å aktivisera politiet vårt, det er å aktivisera det til overvakingsteneste, det er å gjera det heilt effektivt, og det er å førebu og byggja ut dei tryggingstiltak som ein er nøydd til å førebu, og som kan verta naudsynlege (Forhandlingar i Ot, 1950: 562).

De endelige vedtakene viste at det bare var Iveland av Venstres 21 representanter som gjennomgående markerte seg mot loven i Odelstinget. I de politiske partiene samlet sett så det ut til å være full enighet om at kommunistene var fienden. Dette synet ble også markedsført i de ulike partiavisene.

Førte motstanden til endringer?

Det var motstand mot forslagene, ikke bare i Friheten, men i samtlige aviser. Men samtidig var den offentlige mening i spaltene vi trengte denne typen lover for å forsvare vår frihet og vårt demokrati. Hvorfor ble da ikke Odelstingsproposisjonen vedtatt slik justisminister Gundersen oppfordret til? Her er det flere forhold som må vurderes. For det første viser kildene at debatten ute i det norske samfunnet var omfattende. Det var ikke bare i avisene lovforslaget var et tema. I flere omganger ble det i regjeringsorganets ledere gjentatt at en forutsetning for at lovene skulle vedtas var at flertallet av det norske folk sto bak og støttet dem. Lovene skulle være et uttrykk for den samlede folkeviljen.

I innledningen til Odelstingsinnstilling nr XV får vi vite at "85 foreninger og 7283 enkeltpersoner" faktisk tok seg bryet med å sende inn protester mot hele og deler av forslaget. I Friheten ble det publisert 109 vedtak fra ulike faglige organisasjoner og foreninger som markerte seg mot forslagene. Til og med LOs sekretariat tok affære i forhold til utformingen av paragraf 86 punkt 4 om ulovlige streiker. Norsk Presseforbunds protester mot sensur ble oversendt til justiskomiteen. Grunnlaget for å komme til enighet om dødsstraff, internering og pressesensur i et Norge som ikke var i krig var ikke det aller beste. Selv om det nok i folkemeningen var stor forståelse for at kommunistene truet landets frihet og demokrati, så var det et godt stykke derfra til å mene at folk skulle risikere å bli dømt til døden for å ha deltatt i en såkalt ulovlig streik.

Debatten omkring "total krig" kunne vitne om at folk flest ønsket det slik Dagbladets leder *Miraklet i nøden* 12. oktober uttrykte det: "En lov for fred og en lov for krig". Hva skjedde i justiskomiteen da de drøftet innstillingen til Odelstinget? For det første var det i komiteen ulike oppfatninger av lovens forankring i Grunnloven, dernest var noen av forslagene rett og slett for ekstreme til at de kunne enes om dem. Arbeiderparti-representanten Einar Magnus Stavangs og Bondepartiets Halvor Bunkholts dissenser vitner om at det var grunnleggende uenighet om innstillingen. Justiskomiteen besto av 3 høyremedlemmer, 7 fra Arbeiderpartiet og formannen Lars Ramndal fra Venstre. Som undersøkelsen viste var det aldri noen tvil i Arbeiderbladets spalter om at Odelstings-proposisjonens forslag var det avisa foretrakk. Hvorfor gikk ikke Arbeiderpartiet, som hadde flertall både i komiteen og i Stortinget, inn for å beholde det opprinnelige forslaget? Arbeiderbladets leder etter vedtaket i Odelstinget var glassklar, denne loven var ikke slik Arbeiderpartiet egentlig hadde ønsket seg. Einar Gerhardsen oppsummerte slik:

I virkeligheten var det et kompromissforslag som ble lagt fram for Odelstinget. De mest omstridte bestemmelser ble strøket. Man kan vel si at folkemeningen hadde vunnet en stor seier. Demokratiet hadde vært i god funksjon. Og man hadde oppnådd noe vesentlig, nemlig en innstilling som det store flertallet i Stortinget ville kunne godta (Gerhardsen 1971:73).

Gerhardsen ga her uttrykk for at Arbeiderpartiet ikke tok sjansen på den debatten forslaget ville fått i Odelstinget. Selv om partiet hadde rent flertall var det åpenbart at det ikke ønsket å presse gjennom et lovforslag der deler av de andre partiene gikk imot med de følger dette kunne få for samarbeidsklimaet i Stortinget. Det kunne kanskje også ha skjedd at parti-medlemmet Stavang ville fått med seg flere arbeiderpartimedlemmer mot forslaget. Det var absolutt vesentlig for Arbeiderpartiet

at det ble vedtatt en lov før Stortinget gikk fra hverandre før jul. Det var jo også riktig, slik Gerhardsen påpekte, at folkemeningen hadde fått gjennomslag og at det ga uttrykk for et fungerende demokrati. Bare Bunkholts dissens får plass i Gerhardsens erindringer om denne debatten, partifellen Stavang var utelatt. Arbeiderbladets leder tok imidlertid til orde for å henge ut Stavangs forslag, også til skrekk og advarsel for andre som kunne tenkes å gå ut mot partiets meninger. Gerhardsens utsagn om folkemeningens seier kan også forstås dit hen at folkemeningen presset seg fram til tross for at partipressen, representert særlig ved Aftenposten og Arbeiderbladet bestrebet seg på å føre folkemeningen i en annen retning. De lovene som ble besluttet av Odelstinget rett før jul 1950 var jo bare, slik Friheten sa det "det samme på en annen måte". Premissene for iverksettelse av loven og innføring av alle de tiltakene som folk hadde protestert mot var ikke endret. Almar Elvebakk sa det slik:

Tankegangen bak – "det grunnleggende syn" som justisnemnda kalte det – er helt likt. Utvidelsen av begrepet krig og krigstid var det enighet om. Oppfatningen av hvordan den moderne totale krig føres og hvordan det moderne forsvaret skal være, var den samme. At krigen nå var en "verdikrig", og at fienden måtte defineres etter ideologiske – og ikke som før – nasjonale kriterier, var godtatt begge steder. Ingen av de to instanser ser ut til å ha vært i tvil om at en betydelig gruppe av det norske folk måtte betraktes som fiender i en kommende konflikt, de ville utgjøre fiendens femtekolonne. Og at det måtte være en forsvaroppgave å bekjempe disse grupper, så man på som selvinnytsende (Elvebakk 1970:104).

Kompromisset var nok på den ene siden presset fram av folkemeningen, men på den andre siden ble kanskje ikke folkemeningen tatt alvorlig. Snarere kunne en tenke at folkemeningen var et problem, og at folket ble ført bak lyset. Ytringsfrihetens demokratiprinsipp, fordrer meningsutveksling i full offentlighet mellom myndige mennesker, før de demokratiske organer fatter endelige beslutninger. I dette prinsippet ligger også et krav til informasjon og debatt. I forhold til beredskapslovene ble komitéinnstillingen knapt kjent før den ble vedtatt. Heller ikke blant Odelstingets medlemmer var det rimelig tid til å sette seg inn i det nye forslaget og dets premisser. Justiskomiteen lyttet nok til folkemeningen, men den beslutningen som ble tatt ville kanskje i mindre grad vært folkets eie om forslaget hadde vært grundigere belyst åpent i offentligheten. Her var Arbeiderpartiet og Arbeiderbladet ledende i forhold til å få vedtaket gjennom uten ytterligere debatt.

Jens Arup Seip omtalte Arbeiderpartiets regjeringsperiode fra 1945 til 1961 for ettpartistaten, der den politiske prosessen ble påbegynt og avsluttet innenfor ett og samme partiapparat:

Vi har som alle vet en utmerket presse i dette land. Våre journalister hører til de beste. Men det er en ting jeg ikke får vite. Det er ting det ikke står noe om: hvorledes foregår den politiske prosess i Norge, hvem bestemmer og hvorledes? Politiske resultater kommer ut som av en automat hvis maskineri vi ikke ser og ikke forstår" (Seip 2001)

Seip peker på en svakhet ved arbeiderpartistaten i denne perioden, nemlig mangel på åpenhet og offentlighet, altså svikt i ett av demokratiets viktigste prinsipper. Det er umulig å kunne trekke konklusjoner omkring ytringsfrihetens kår i pressedebatten høsten 1950 uten å berøre forholdet mellom arbeiderpartistaten, Arbeiderbladet og presseorganisasjonene. Seip karakteriserte Arbeiderpartiet med tre viktige begrep;

solidaritet, kaninpolitikk og indre sensur (Seip 2001). Solidaritet blir beskrevet som et "mektig ideologisk element" og kaninpolitikken uttrykte det nøye utvalgssystemet partiet brukte i tillitsmannsvalget. Den indre sensur fikk denne karakteristikken:

Endelig, som et tredje element i stålsettingen av partiet, vil jeg regne med en systematisk gjennomført kontroll for å hindre avvikende meningsdannelse eller overhodet meningsbevegelse innen partiet. Jeg kaller dette en indre sensur (ibid).

I ettertida er det mange som har trukket fram Arbeiderpartistatens solide grep om det politiske Norge. På hvilken måte preget dette forholdet til arbeiderpressen? De funnene som undersøkelsen har gjort omkring forholdet mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiets politikk relatert til justisminister Gundersens utsagn er entydige. Lederne var ikke på noe tidspunkt i konflikt med de politiske signalene som Regjeringen sendte ut. Regjeringens utspill var partiets linje. Det var jo også hensikten med en partipresse: få ut partiets politikk, argumentere for den, vinne oppslutning, gi instruksjer til partiets medlemmer om hvordan de skulle drive partiarbeidet ute blant folk og i fagbevegelsen. At parti- medlemmene sto solidarisk med sitt parti var en vesentlig del av å være partimedlem. I seg selv var ikke dette oppsiktsvekkende, men var hvordan var det å jobbe i partipressa? Journalist i Arbeiderbladet, senere pressesekretær hos statsministeren, Olaf Solumsmoen, svarte slik på spørsmålet om en arbeiderpartijournalist ble betraktet som tillitsmann:

Ja, selvfølgelig. Vi var tillitsmenn, men på et helt annet felt enn de vanlige partitillitsmenn. Men hvis du med spørsmålet mener å antyde at vi bare handlet etter ordre, tar du fullstendig feil. Jeg har aldri i mitt liv som pressemann mottatt noe direktiv for hvordan jeg skulle skrive. Men la meg føye til: jeg har alltid følt en sterk lojalitet overfor det parti jeg tilhører og har aldri med vitende og vilje vært illojal mot det." Han føyde dessuten til, som svar på hans forståelse av den politiske journalistikk i dag at "jeg merker meg en tendens jeg ikke liker, den at enkelte medarbeidere i aviser og kringkasting ofte forfølger egne personlige politiske interesser, ofte på tvers av det mediet de opptre i. Da må det mangle noe på kontrollen (Solumsmoen Arkiv Radiointervju 19. juli 1971. NRK).

Hvis en medarbeider ikke lenger kunne støtte partilinja kunne valget bli slik som for Sigurd Evensmo. I februar 1949, etter at landsmøtet vedtok å gå inn i NATO, kunne han ikke lenger være journalist i Arbeiderbladet. På sentralstyremøtet 28. februar 1949 ble saken referert slik: "Fra Sigurd Evensmo forelå skriv der han sier opp sin stilling i avisen og begrunner oppsigelsen med at han er uenig i landsmøtets vedtak om utenrikspolitiske linje. Tatt til etterretning" (ibid: 28. februar 1949). De avvikende synspunktene hadde ikke noen plass i Arbeiderbladets spalter. Kunne dette kalles ytringsfrihet? Opposisjonelle i partiet hadde egentlig ingen offentlige kanaler for sine synspunkter. Alternativet kunne være å måtte forlate partiet. Også selvsensur og partidisiplin var trekk ved partipressen. Asle Rolland har undersøkt arbeiderpressa etter krigen og trekker fram at:

Sjølensur inneber i denne sammenhengen at avisa set partiet sine interesser framfor pressa sine, og ser det som si oppgave å fremje partiet gjennom ei positiv framstilling av det partiet står for, og for å undertrykke indre konflikter som kan skade partiet om dei blir kjende. Partidisiplin inneber at sentrale organ i partiet har makt til å tvinga avisa til å følgje direktiva frå partiet, sjøl om avisa har mest lyst til å sleppe til andre syn eller gå imot partiet (Ottosen, Røssland og Østbye 2002: 125).

Det faktum at Arbeiderbladet ikke ga spalteplass til journalister eller partimedlemmer som hadde avvikende syn på partiets politikk vitner om manglende ytringsfrihet i det offentlige rom. At Einar Gerhardsen roste demokratiet i forhold til debatten om beredskapslovene synes noe søkt, i det Arbeiderpartiet neppe slapp til dissidentene i regjeringsorganets spalter. For leserne av avisa måtte det se ut som at det i partiets rekker var full enighet om partilinja.

Arbeiderbladets redaktør fra januar 1950 het Olav Larssen, en mangeårig medarbeider i avisa. Han etterfulgte Martin Tranmæl, som selv om han ikke lenger var redaktør, fortsatte i avisa. Som Haakon Lie skriver:

I det stille var Martin Tranmæl ennå i 1950-årene en kraftkilde. Hans friksjonsfrie samarbeid med Olav Larssen var til stor glede for dem begge. De hadde kontor vegg i vegg, og hadde daglig sine politiske samtaler; men når Olav Larssen samlet sine nærmeste medarbeidere – Per Monsen, Hans Amundsen, Jacob Sverdrup, Kjell Holler, Per Dragland og Torolf Elster – var Martin ikke tilstede (Lie 1991: 501).

Olav Larssen var, som alle redaktører av Arbeiderbladet, valgt av sentralstyret i Arbeiderpartiet, han satt i Landsstyret og han var oppnevnt representant i Arbeiderpartiets gruppestyre i Stortinget. Som varamann i flere av de samme posisjonene satt fortsatt Martin Tranmæl, og i stortingsgruppa var også Haakon Lie varamann. Alene gjennom redaktørens posisjon i Arbeiderpartiet ble det gitt klart uttrykk for hvor viktig Arbeiderbladet var for partiet. Redaktøren hadde innsyn i alle deler av partiets virksomhet. Men hvor fri var han til å styre Arbeiderbladets politiske linje? Einar Olsen har uttalt at det fram til andre verdenskrig var avisene som hadde makta i Arbeiderpartiet, at det var pressen som i stor grad styrte politiske utspill. Da hadde Martin Tranmæl alle tråder i sin hånd. Men da Arbeiderpartiet fikk regjeringmakten etter krigen, og pressa ble bygget opp på nytt, endret dette seg radikalt. "Da ble makten reelt flyttet bort fra avisene og over til regjeringsbygget og partikontoret" (Olsen i Dahl 1999:127). Sitasjonen høsten 1950 var preget av at Arbeiderpartiet ville ha gjennom beredskapslovene. Med redaktør Olav Larsen og Martin Tranmæl sentralt plassert i partiets kjerne var det sannsynlig at de begge så Arbeiderbladet som redskap for å danne en opinion for lovene. Olav Larssen må allikevel ha kjent til en intern debatt og uenighet omkring forslagene? I referater fra landstyremøter, landsmøte og stortingsgruppemøter er det få holdepunkter for uenighet. Referatene gir grunnlag for å se at beredskapslovene ble behandlet i partiets organer, men de ble behandlet svært sent uten referatførte konflikter. Odelstingsproposisjonen ble fremmet 25. august. Saken var ikke oppe til behandling i partiets sentralstyre før i oktober 1950. I referatet står det at Gundersen og medlemmene i Stortingets justiskomité, Stavang, Granli og Smeby var til stede. "Tatt til etterretning", lød protokollen etter Gundersens innledning. Landsstyremøtet 4. – 6. november vedtok sin tilslutning til Odelstingsproposisjonen mot bare to stemmer. Saken hadde før dette vært tema i Arbeiderpartiets stortingsgruppe den 19. september. Det var 70 medlemmer til stede, og sannsynligvis også redaktør Olav Larssen. Her ble det referert:

Justisminister Gundersen ga en oversikt over de nye forslagene til sivil beredskapslovgivning. Følgende hadde ordet: Løberg og Torp, den siste gikk ut fra at Justiskomiteen arbeidet videre med

saken og senere la sine synsmåter fram for gruppen, så denne kunne ta standpunkt til de mangeartede spørsmål som reiser seg (Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Gruppemøte 19. september).

Tilsynelatende hadde ikke mange av de 70 tilstedeværende noen innvendinger mot forslaget. Temaet ble heller ikke berørt igjen før 31. oktober, da det ble referert til et protestbrev fra Haugesund sosialistlag. Endelig var det to gruppemøter 15. og 27. november. Nils Hønsvald, ordfører for den ene innstillingen, redegjorde for arbeidet og senere for behandlingen av lovene. På det siste møtet ble det referert at "det var alminnelig stemning for at lovene burde bli behandlet før jul, dersom det var teknisk mulig" (Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Gruppemøter).

Så kan en spørre, har disse interne møtene i Arbeiderpartiets organer noe med ytringsfrihet og pressen å gjøre? Det er nødvendig å minne om at selvsensur og disiplin var vesentlige trekk i datidens arbeiderparti. Partilinja ble ikke debattert offentlig, partilinja ble gitt eller vedtatt på møter som kom i etterkant av begivenhetene. I Arbeiderbladet var det før partiet internt hadde diskutert lovforslagene alt publisert en rekke ledere og annet redaksjonelt stoff om beredskapslovene. Partilinja sto å lese i Arbeiderbladet. Det var i samme periode flere oppslag i avisa som gikk mot deler av Odelstingsproposisjonen, men disse innspillene kom sannsynligvis ikke fra arbeiderpartimedlemmer. Men hvor kom partilinja fra? Regjeringskonferansene gir svaret på det. Allerede 30. mai gjorde statsråd Gundersen rede for hovedlinjene i forslaget, som ble godkjent (Regjeringskonferansene Møtebok 30. mai). 5. juli var spørsmålet igjen et tema, da sett i sammenheng med arbeidet om Stortingets fullmakt til regjeringen. "Utenriks og konstitusjonskomiteens forutsetning var at det bør utarbeides en fullmakt som kan bli vedtatt hver gang Stortingets representanter går fra hverandre", het det (ibid: 5. juli). I samme møte ba Gundersen om at alle lovforslag som hadde noe med beredskap å gjøre måtte oversendes justisdepartementet for å korrespondere med forslaget til Krigslov. Lovforslagene ble med jevne mellomrom tatt opp på regjeringskonferanser gjennom hele sommeren og høsten. 24. august godkjente regjeringskonferansen forslaget, som så ble fremmet i statsråd dagen etter. Regjeringen sto enstemmig bak Odelstingsproposisjonens forslag til krigslov. Enheten mellom parti, avis, Storting og Regjering var tydelig. Samtlige institusjoner var arbeiderpartistyrte, men det var i Regjeringen partiets beslutninger ble tatt.

Jacob Friis var tidligere pressemann og satt nå på Stortinget for Arbeiderpartiet. I Friis sitt arkiv ligger et "Åpent brev til Martin Tranmæl". Friis innledet brevet med noen betraktninger om den redaksjonelle anonymitet, som han ikke likte, særlig ikke i Arbeiderbladets lederspalter. Så fulgte:

Når jeg retter disse ordene til deg, Martin Tranmæl, er fordi jeg oppriktig talt synes du utnytter anonymiteten for mye til å identifisere partiets oppfatninger med dine egne. [...] Men jeg tenker særlig på dine artikler mot opposisjonen mot beredskapslovene. Jeg vet ikke om regjeringsframleggene var lagt fram for sentralstyret først, det ville vel neppe vært konstitusjonelt. For partigruppa i Stortinget var de i alle fall ikke lagt fram, og spørsmålet var overhode ikke brakt på bane. Ingen har derfor noen rett til å tale i partiets navn i denne sak. Når du bebreider de 600 landskjente protestantene, at de ikke hver enkelt motiverer sin protest, må jeg spørre deg hvorfor du ikke selv skriver mot dem under åpent navn. Når du beskylder oss som er i mot framleggene for å være "demokratisk fryktaktige."

Det er ikke kjent om brevet noen gang ble avsendt til Tranmæl. Men brevet er interessant av flere årsaker. For det første kan det se ut til at Tranmæl skrev lederne om beredskapslovene, ikke Larssen. I en passus i brevet markerte Friis at han gjenkjente Tranmæls skrivemåte, og han var derfor sikker på opphavsmannen. Til spørsmålet om lederspaltens tekst og utforming hører det også med om Arbeidernes Pressekontor hadde en finger med i spillet. Redaktør for dette kontoret het Olav Brunvand. Han var forfatter av viktige politiske artikler som ble sendt ut til hele arbeiderpressen. Det kan godt være at lederspaltene i Arbeiderbladet ble ført i pennen av Olav Brunvand og Martin Tranmæl i tillegg til Olav Larssen.

For det andre etterlyste Friis partidemokratiet. Hva mente partiet om saken? Når ble det diskutert? Og med hvilken rett kunne lederen i Arbeiderbladet tale i partiets navn? Alt sammen interessante spørsmål sett i sammenheng med ytringsfriheten i denne saken. Det kom jo også fram at Friis var en av underskriverne på det store oppropet fra de 600 mot lovforlaget. Arbeiderbladet, i likhet med Friheten og Aftenposten, ga oppropet med alle navn spalteplass 4. oktober. Arbeiderbladet brukte så lederne både 4. og 5. oktober til krass kritikk mot dem som hadde underskrevet. Foregikk det allikevel en partikamp i spaltene? Var det flere arbeiderpartifolk som hadde skrevet under oppropet? Og bidro dette til at lederspaltens tekst var særlig skarp og gikk langt i å si at underskriverne var manøvrert av kommunistene? Einar Gerhardsen uttrykte seg slik om partiredaktørens rolle i sin festtale til Olav Brunvand:

Jeg brukte nettopp uttrykket selvstendige og lojale. Lojalitet alene er nemlig ikke nok. Sjefen for AP kan ikke og må ikke bare være en formidler av stoff. Han må, som hovedorganets redaktør, kjenne seg som en del av partiets ledersjikt. Begge vil på hver sin måte ha innflytelse på partiets politikk, begge må kjenne seg på linje med partiet og kjenne medansvar. Det samme må forresten gjelde for alle partipressens redaktører. Olav Brunvand kan stå som mønster på den ideelle sjef for Arbeidernes Pressekontor. Han lever med i hele arbeiderbevegelsens liv og virksomhet og kjenner seg som en del av den (Brunvand 1977:21).

Utsagnet bekreftet betydningen av partiredaktørens lojalitet, og hans medansvar for partiets politikk. I denne sammenheng var rimelig å regne med at redaktøren ville stå på partilinja i politiske konflikter. Annerledes menende, både utenfor og innenfor partiet var politiske motstandere. Stortingsrepresent for Arbeiderpartiet, Einar Magnus Stavang, dissenterte i justiskomiteen og stemte mot lovforslaget i Odelstinget. I Arbeiderbladets leder fikk han sitt pass påskrevet. Hans argumentasjon mot lovene ble beskrevet som "bokstavtrelldom". Det ble sagt at "Stavang hevdet i fullt alvor at de lover Odelstinget vedtok, ville gi adgang til å bruke pinlige forhør". Dessuten ble det understreket at "justisministerens indignasjon over uttalelsen var meget forståelig". Lederen slo fast at "denne episoden ga debatten en avslutning som sto dårlig til den saklige tonen i hele ordskiftet" (Arbeiderbladet 11. desember). Stavang brøt partilinja – og "gapestokk-effekten" trådte i kraft. Ingen skulle være i tvil om hva det innebar å gå ut mot sitt eget parti. Arbeiderparti-politiker Guttorm Hansen "har beskrevet sitt møte med kulturen på Youngstorget, miljøet der nede, på slutten av 1940-tallet [...] hele Oslo-atmosfæren med manipulasjoner, politiske sjakktrekk og mistenkeliggjøring av alle som hadde avvikende meninger og gav uttrykk for det, bød meg i mot" (Slagstad 1998:217). Gjengangeren i mange beskrivelser av arbeiderpartisystemet gir uttrykk for tilsvarende opplevelser; en mangel på meningsfrihet. Konsekvensene for

ytringsfriheten både internt i partiet og eksternt gjennom partiavisene var alvorlige. Det må ha funnet sted en sterk disiplinering i alle arbeiderpartiets organer. Alle var tillitsmenn, også journalistene, slik Solumsmoen ga uttrykk for. For mange ble ikke denne disiplineringen til å leve med. Sigurd Evensmo sa opp sin stilling i Arbeiderbladet. Stortingspolitikeren Jacob Friis kom i sterk opposisjon. En kan se etableringen av avisa Orientering i 1953, der både Friis og Evensmo fant seg til rette, som en konsekvens av den meningsufriheten som hersket. Som Rune Ottosen sier det:

Orientering fungerte ikke bare som et organ for opposisjonelle i sikkerhetspolitikken utenfor pressen. Utenriksmedarbeidere som hadde problemer med å få sine saker på trykk i egne aviser, kanaliserte sitt stoff til Orientering (Ottosen 1996:290).

Orientering ga rom for andre synspunkter enn de som kom fram i arbeiderpressen eller i Friheten på venstresiden i politikken.

Relativt raskt kom det fram motstand mot beredskapslovens forslag til forhåndssensur og utgivelsesforbud både i det redaksjonelle stoffet og i innlegg fra ulike skribenter i avisene. På Journalistlagets to møter i september ytret flere motstand mot inngrep i pressens frihet, både i forhold til forhåndssensur og i forhold til offentliggjørelse av statshemmeligheter. Men hvor prinsipielle var pressefolkene mot sensurforlagene? Journalisten gjenga innledningen til redaktør Chr. A.R. Christensen, men ingen tok ordet verken for eller imot på møtet den 7. september. På møtet 14. september, der justisminister Gundersen innledet, var det debatt, men den ble ikke gjengitt i Journalisten. Det ble henvist til referat fra debatten i pressen. Hva kom fram? I lederen 15. september i Arbeiderbladet ble det argumentert for sensur av "den presse og de publikasjoner, hvis lojalitet er tvilsom, og som det er god grunn til å ha under oppsikt" (Arbeiderbladet 15. september).

Samme dag sto det kun en notis i Aftenposten om at *Norsk Presseforbund skal konferere med justisdepartementet*, og i Dagbladet ble det referert til hva Justisministeren hadde sagt om lovenes ikrafttredelse, men ikke noe om pressesensur. Dette kan i beste fall oppsummeres som underlig. Her satt hovedstadens journalister samlet på møte for å diskutere om Grunnlovens paragraf 100 var truet. Forslagene tydet jo på det. Men finner vi spor av en slik åpen debatt i de fire utvalgte avisene? Eller i fagbladet Journalisten? Nei. Det hele ordnes i lukkede rom. I referatet fra NPs arbeidsutvalg der Werner Erichsen, Olav Brunvand og R. Chr. Andersen var til stede ble det referert om beredskapslovene:

Etter telefonisk konferanse besluttet arbeidsutvalget 15. september å innkalle formennene i NP's tilsluttede organisasjoner, formennene i de politiske partiers presseforeninger og formennene i OR og OJ til et møte for å drøfte de spørsmål som angår pressen og den forhold i de foreslåtte beredskapslover. Formannen ga melding om at dette møtet var blitt holdt 20. september og at han og Olav Larssen var blitt oppnevnt til å søke justisministeren for å fremlegge møtets syn på forskjellige spørsmål i forbindelse med de fremsatte forslag. Denne konferanse fant sted 3. oktober og formannen og Olav Larssen skulle nå forme utkast til en skrivelse til Justisdepartementet som skulle forelegges og godkjennes i et nytt møte i oppnevnte utvalg (NP Arbeidsutvalget 5. oktober).

Olav Larssen, redaktør i Arbeiderbladet, var i konferanse med Gundersen, og fikk sannsynligvis grønt lys for at paragrafen om pressesensur skulle endres eller tas ut.

Dette skjedde samtidig som Larssen, Tranmæl eller Brunvand skrev en leder der innholdet på flere vis kunne tolkes som en støtte til pressesensur i visse tilfelle. Olav Larssen var i det hele tatt en meget sentral person, ikke bare i Arbeiderpartiet, men han var også nestformann i Norsk redaktørforening, formann i Oslo redaktørforening og han var med i Arbeiderbladets administrasjonsutvalg. Arbeiderbladets redaktør hadde ulike hatter på i ulike sammenhenger. Han satt jo også i Arbeiderpartiets Landsstyre, som i begynnelsen av november vedtok tilslutning til Odelstingsproposisjonen, der pressesensuren fortsatt var en del av forslaget.

I et brev datert 13. oktober fra Norsk Presseforbund til justisdepartementet, viste man til konferansen Werner Erichsen og Olav Larssen hadde hatt med justisministeren. I stedet for forhåndssensur, foreslo de at et presseråd skulle opprettes og at organisasjonene var "beredt til å delta i samarbeidet med myndighetene om de reiste spørsmål" (NP Arkiv Korrespondanse 1950). Brevet ble senere gjengitt i Aftenposten 27. oktober og i Arbeiderbladet 28. oktober, begge steder med en kommentar om at justisministeren erklærte seg enig i Presseforbundets forslag. Aftenpostens leder den 28. oktober roste tiltaket om et presseråd. Arbeiderbladets leder *Vår indre sikkerhet* uttrykte nå tilfredshet med henvendelsen fra presseorganisasjonene (Arbeiderbladet 19. oktober).

Tilsynelatende var det nå ordnet opp i problemet med pressesensur. Organisasjonene hadde forhandlet seg fram til løsninger. Men forhandlingene var ført med departementet, ikke med justiskomiteen, som etter en lengre drøftingsrunde kom fram til et resultatet som tilsynelatende var helt annerledes enn Odelstingsproposisjonen. Alle paragrafer som hadde vakt oppsikt var fjernet.

Komitéarbeidet og den endelige innstillingen til Odelstinget

Det var høyremannen John Lyng, som hadde arbeidet fram en skisse som komiteens flertall kunne enes om. I flere notat til Høyrepressen, ført i pennen av lederen for pressebyrået Øyvin Davidsen, ble utviklingen om lovforslagene kommentert. Noen av notatene er merket personlig og strengt konfidensielt. Gundersen hadde i foredraget i Sakførerforeningen sagt at dersom han skulle gi avkall på kravet om forhåndssensur, så ønsket han at proposisjonen skulle skjerpes "slik at en avis kunne bli forbudt å utkomme, før den hadde rukket å forgå seg". Davidsen skrev:

Med en åpenhjertighet som er mer forbausende enn forståelig gir han en tydelig adresse i denne forbindelse, uten å fordype seg i det faktiske forhold at vi før har "sett rollene ombyttet her i landet". Deretter er oppfordringen entydig at pressens organisasjoner må avvise hele forslaget inkludert "de avleggere som Gundersen har antydnet forslag om (NP arkiv Pressenotat 4. oktober).

Lyngs arbeid ble kommentert i et pressenotat fra Høyre datert 7. november. Lyng hadde redegjort for arbeidet på et gruppemøte i Høyre, der flere hadde gitt uttrykk for sterke betenkeligheter med loven. De endringene Lyng ønsket å gjøre hadde blitt framlagt, og det kom fram at internering, pressekontroll og forræderidomstol ikke skulle "festnes som en del av vår skrevne rett" [...] "På den annen side er det klart at myndighetene kan bli nødt til å benytte seg av den slags tiltak" (NP arkiv Pressenotat 7. november). I det videre komitéarbeidet var det kontinuerlig kontakt med justisdepartementet og det endelige resultatet ble vedtatt mot 11 stemmer. Tidsnød før

debatt og vedtak i Odelstinget bidro til at det knapt var noen offentlig og åpen meningsutveksling om forholdene før det hele var vedtatt.

Hvor åpent og offentlig må en debatt føres for at ytringsfrihetens prinsipper skal gjelde? I mange sammenhenger kom jo kritikken åpent fram i alle avisene i utvalget. Det foregikk en omfattende offentlig debatt. At regjeringsorganet var opptatt av å argumentere for forslagene var avisas soleklare rett og helt i tråd med ytringsfriheten innenfor rammene av partipressen. Det problematiske med prosessen var at en del av debatten ble trukket ut av det offentlige rom og ble alene til forhandlinger mellom organisasjoner, partigrupper og stat. Den debatten ble i Habermas' kontekst "ensbetydende med at offentligheten er tendensielt undergravd som kritisk sfære" (Habermas 2002:xlili).

Det tok ikke lang tid før presseorganisasjonene ble trukket inn i det samarbeidet med Regjeringen om presseråd som de hadde sagt seg villige til å delta i. I hvilken grad dette samarbeidet også ble debattert åpent i pressen ligger ikke innenfor denne undersøkelsens rammer. Men Regjeringen handlet raskt, kanskje til og med før det endelige vedtaket om beredskapslovene var fattet. Allerede i januar 1951 forelå et konfidensielt notat stillet til Regjeringen fra det utvalget som statsministeren hadde oppnevnt for å utarbeide "et forslag til organisering av informasjonstjenesten under krig". I utvalget satt redaktør Einar Diesen, Aftenposten, redaktør Olav Brunvand, Arbeidernes Pressekontor, journalist Per Monsen, Arbeiderbladet, redaktør Johs Hedemann, Forsvarets pressetjeneste, redaktør Chr. A.R. Christensen, VG, pressesjef Hans Olav, UDs pressetjeneste, redaksjonssekretær Hartvig Kiran, NRK, redaktør Henry Karlsen NTB og pressesekretær Olaf Solumsmoen, statsministerens kontor. Notatet inneholdt en detaljert plan for "i tilfelle av at Norge blir utsatt for trussel om krig eller direkte angrep skal utgangspunktet for alle ansvarlige myndigheter så vel som for det norske folk være at landet forsvares med alle til rådighet stående midler. Alle forberedelser må treffes ut fra dette syn" (PA Norsk pressemuseum. Serie F. Til regjeringen). Utvalget sluttet seg her gjennom uttrykket "trussel om krig" til begrepet "total krig" som grunnlag for sitt arbeid. Det het videre i notatet at informasjonskontoret burde besettes med høyt kvalifiserte journalister, og at "informasjonstjenesten i størst mulig utstrekning bør bygge på de eksisterende virksomheter for informasjons- og nyhetstjeneste" (ibid). Det ble gitt en skisse av sammensetningen av presserådet, som skulle være et kontrollerende og rådgivende organ for informasjonstjenesten.

Saken dukket opp igjen på Norsk redaktørforenings årsmøte 11. og 12. juni 1951. Et punkt på dagsorden var innledninger av justisminister Gundersen og statssekretær Solumsmoen om planene for informasjonstjeneste under krig. I arkivene til Redaktørforeningen ligger det ved et håndsskrevet, usignert referat fra innledning og debatt på dette punktet. I følge disse notatene var Gundersen svært pågående i forhold til "press fra totalitære stater". Her het det at landet ville bli utsatt både for en propagandakrig og for fiendens etterretningsvirksomhet. Gundersen tok til orde for at "aktivt forsvar ikke kan overlates til en helt fri presse" og at "den frie norske presse vil ønske en instans å forholde seg til". Pressens oppgaver skulle være å hindre opplysning for fienden og spre egen opplysning i landet til å nøytralisere fiendens propaganda. Disse uttalelsene møtte ulik reaksjon i forsamlingen av redaktører. Flere reagerte spontant mot forslaget om å svare på propagandaen og understreket at

Regjeringen måtte vise avisene tillit. Det var påfallende at Arbeiderbladets redaktør, Olaf Larssen skal ha uttalt at "Vi må møte fiendens propaganda. Vi kan ikke være uten propaganda og den bør organiseres. Fraråder opprette noen slags offentlig informasjon nu (for å møte russ.prop) Tilråder bedre avlytting og informasjon om russisk propaganda". Til dette skal Kandahl ha replisert: "Kunne ikke de politiske pressekontorer overta den foreslåtte informasjon. Så vi slipper regjeringens inngrep. Var det ikke bedre at NTB overtok lyttetjeneste av den kommunistiske prop" (Norsk redaktørforening arkiv. Årsmøte 11. og 12. juni 1951 Usignert møtereferat). Det er nærliggende for fortsettelsen å vise både til Lund-kommisjonens arbeid, Bjørn Nilsens og Finn Sjues undersøkelser om arbeiderpressens rolle i etterretningsarbeidet i boka *Skjult Dagsorden*, til Kjell Vesjes bok *Youngstorgets hemmelige hverdag* og Bengt Calmeyers *Forsinket oppgjør*. Flere av medarbeiderne i datidens Arbeiderblad, blant annet Rolf Gerhardsen og Per Monsen, blir i disse bøkene trukket fram som deltakere i det skjulte etterretningsarbeidet.

Arbeiderbladets redaktør Olav Larssen var en person som i løpet av høsten 1950 opptrådte på mange arenaer. Hvilken rolle han egentlig har spilt er det vanskelig å si noe om. Haakon Lie har pekt på det gode samarbeidet Larssen hadde med "gammelredaktøren", Tranmæl. Finn Sjøe har undret seg over om Larssen spilte noen rolle i den spesielle overvåkingsaktiviteten som vokste fram på Youngstorget etter krigen. Bengt Calmeyer var helt sikker på at han ikke gjorde det, og andre støtter ham på det (Nilsen og Sjøe 1998:40). Et sentralt spørsmål er naturligvis om det overhode var mulig for en person som var så sentral i det indre politiske livet i Arbeiderpartiet og i Arbeiderbladet uten også å ta del i overvåkingsaktiviteten?

4. Konklusjon

Det har vært mange veier inn i pressedebatten om beredskapslovene og flere tendenser har kommet til syne. Var det ytringsfrihet i debatten? Hvordan virket partipressen og spesielt forholdet mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet? Og hadde presseorganisasjonene noen rolle? Den overordnede tolkningsrammen for pressedebatten om beredskapslovene er den kalde krigen. Det var på denne bakgrunn at beredskapslovene ble presentert og debattert.

I debatten omkring *Odelstingsproposisjonene* ble alle sider av lovforslagene gitt spalteplass når de utvalgte avisene blir vurdert under ett. På denne måten fikk enhver, på grunnlag av ulik informasjon, anledning til å gjøre seg opp en mening om hva lovene innbar. Partipressen som system sikret også at enhver kunne gjøre seg kjent med hva de forskjellige partiene mente om lovforslagene. Det store antall vedtak mot lovene og offentliggjøring av slike i Friheten, viste også at det på venstresiden og i fagbevegelsen var motstand mot deler av forslagene, og at denne motstanden ble publisert i deler av pressa. I en slik sammenheng er det rimelig å konkludere med at ytringsfriheten fram til komitéinnstillingen ble lagt fram, hadde gode vilkår i forhold til å få informasjon om lovenes innhold og om synspunkter på det. En kan si at ytringsfrihetens prinsipper om offentlig meningsutveksling mellom myndige mennesker ble innfridd. Det var en god og krass offentlig meningsutveksling samlet i de utvalgte avisene gjennom de tre første fasene høsten 1950.

I den siste fasen, derimot, synes det å være mer komplisert. *Justiskomiteens forslag* ble lagt fram helt på tampen i forhold til behandlingen i Odelstinget. Dagbladet og Friheten gikk begge inn for at behandlingen måtte utsettes fordi det var så knapp tid til å sette seg inn forslaget. Det forelå to dissenser i innstillingen, og det kom også fram i referatet fra debatten at flere mente at det var for kort tid til å behandle saken. I de utvalgte avisene var Arbeiderbladet og Aftenposten klare på at det var uforsvarlig å utsette vedtaket og at lovene nå var gjennomdrøftet. I denne siste fasen av prosessen var den åpne, offentlige debatten svært liten. Det til tross for at forslaget som var lagt fram ble omtalt på forskjellig måte i de forskjellige avisene. Her synes det klart at ytringsfriheten i mindre grad hadde gode vilkår. Det er nærliggende å tenke at om behandlingen i Odelstinget hadde blitt utsatt, så kunne kanskje resultatet blitt et annet? Både Arbeiderpartiet og Høyre ønsket sterkt å få lovene gjennom før Stortinget gikk fra hverandre før jul. Både Arbeiderbladet og Aftenposten ga også uttrykk for det. Arbeiderbladet mente entydig at det hadde vært nok debatt, nå måtte det handles. Arbeiderbladets fordømmelse av arbeiderpartiets komitémedlem Einar Stavangs dissens kan være et uttrykk for at mindretallsmeninger ble utsatt for tvangsovergrep av flertallet.

For hele debattens del må det dessuten tillegges betydelig vekt den sterke påstanden om at kommunistene ikke var meningsberettiget i denne saken. Her kom riktignok partipressens fordeler inn. Friheten hadde anledning til å publisere kommunistenes syn. Avisa ble ikke stanset eller sensurert. Om det i datiden hadde vært mulig å gå til slike skritt mot en kommunistavis er vanskelig å si noe om. Men effekten av at Arbeiderbladet og Aftenposten samlet var enige om at visse meninger ytret av visse personer ikke var ønsket i debatten må ha preget det norske samfunnet på alle nivåer. Sett i ytringsfrihetens perspektiv ble kommunistenes rett til å hevde sine meninger angrepet og ikke beskyttet. I en slik sammenheng ble ikke pressedebatten et forsvar for meningsfriheten.

Det må også understrekes at arbeiderpartipressen var belemret med de begrensingene i ytringsfriheten som partienes egne medlemmer kunne bli utsatt for. Arbeiderpressens selvsensur, partidisiplin og kontroll var sterk. Annerledes menende hadde i prinsippet ingen steder å ytre seg offentlig hvis partiavisa ikke ville ta inn synspunktene. Å gå til andre partiers aviser med kritikk av sitt eget partis meninger kunne være ensbetydende med å melde seg ut av partiet. For noen av arbeiderpressens medarbeidere gikk da også veien videre til etableringen av avisa Orientering i 1953, som utfordret Arbeiderpartiets og arbeiderpressens makt.

Betydningen av folkemeningen mot proposisjonene må veie tungt i forhold til å vurdere ytringsfrihetens kår. Vekselvirkningen mellom pressedebatten og debatten ute i samfunnet må ha hatt effekt. Særlig må Frihetens og Dagbladets synspunkter på selve forslaget ha fått fotfeste og bidratt til at de mest ytterliggående deler av lovforslaget ble strøket. Her må sannsynligvis protestene, særlig fra deler av fagbevegelsen og i intellektuelle kretser, ha vært av avgjørende betydning. En vesentlig årsak til at opinionen mot vokste seg så sterk, var trolig knyttet til den åpne pressedebatten.

Var det så en skinndebatt som ble ført? Først etter at komitéinnstillingen var vedtatt kom det tydelig fram at loven var blitt en fullmaktslov, som allikevel ga Regjeringen anledning til å innføre de avviste tiltakene om internering, dødsstraff og pressesensur, om den fant det nødvendig, også i en situasjon der den åpne krigen ennå

ikke var noen realitet. Regjeringspartiet hadde all makt og til slutt ble den også brukt. Det var ingen tvil om at Arbeiderpartiet ville ha denne loven, og Arbeiderbladet ble brukt aktivt for å påvirke folkemeningen i retning av partiets mening. Mye tyder på at partiet, gjennom den åpne pressedebatten, hadde regnet med å få en massiv oppslutning for loven og mot kommunistene. Helt slik gikk det ikke. En kan si at folkemeningen på mange vis faktisk var i utakt med Arbeiderpartiet i denne saken.

Presseorganisasjonenes rolle i debatten om beredskapslovene var utydelig i spaltene. Det sammenvevde forholdet mellom personer, parti, presse og organisasjon hadde nok avgjørende betydning for at det syntes naturlig å bruke andre, mindre åpne kanaler for kommunikasjon og beslutning. Arbeiderbladets redaktør Olav Larssens sentrale posisjoner i denne sammenhengen var påfallende og kanskje tidstypisk for partipressens betydning. Presseorganisasjonenes samarbeid med departementet om utviklingen av et presseråd fortsatte våren 1951. Arbeiderpartiregjeringen la i dette samarbeidet ikke skjul på at grunnholdningen både for presserådet og andre tiltak for informasjonstjenesten under krig eller krigsfare skulle ha den samme innretningen mot kommunistene og deres partipresse. Lundkommisjonen har dokumentert at parti, presse og fagbevegelse ble koblet sammen med de hemmelige tjenester og at det ble utviklet kontroll med meningsdannelsen gjennom ulike overvåkingstjenester. Om presseorganisasjonene hadde noen selvstendig rolle her gjenstår å undersøke. Det gjelder også rollen til enkelte tillitsvalgte, som for eksempel Olav Larssen.

Den endelige konklusjon i forhold til undersøkelsens vurderinger av de ulike funnene er delt. Ja, det er mulig å si at debatten var et forsvar for meningsfrihet, ytringsfrihet og demokrati. Dette basert på at meningsmangfoldet i de utvalgte avisene var stort og at pressedebatten må ha bidratt til å utvikle en sterk opinion mot beredskapslovene. Men det må allikevel understrekes at det ikke var innenfor ytringsfrihetens rammer at visse grupper av befolkningen var fratatt meningsrett. Partipressens logikk og betydning var tosidig. På den ene siden bidro den til meningsmangfoldet, på den andre siden var den klart til hinder for det samme. Om forholdet mellom parti, personer, presse og organisasjoner har undersøkelsen avdekket noen forbindelseslinjer og handlinger som kan danne grunnlag for dypere granskning.

Litteratur

- Amdal, Rolv (1975) *Presse og parti*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Andenæs, Johs. (1987) *Et liv blant paragrafer: juridiske stridsspørsmål slik jeg så dem*. Oslo: Gyldendal.
- Allern, Sigurd (2001) *Nyhetsmedier*. Oslo: IJ-forlaget.
- Bastiansen, Henrik G. (2006) *Da avisene møtte TV*. Oslo: Univ. i Oslo.
- Beredskapslovene (1950). *Front mot frykten. Klipp fra kritikken*. Oslo.
- Beredskapslovgivningen (1950) *Ot. prp. nr. 78. Foredrag holdt av statsråd O. C. Gundersen i Oslo Krets av Den Norske Sakførerforening*. Oslo.
- Bergh, Trond (red.) (1977) *Vekst og velstand*. Oslo: Uforlaget
- Bergh, Trond og Knut Einar Eriksen (1998) *Den hemmelige krigen: overvåking i Norge 1914-1997*. Oslo: Cappelen.
- Bjørnsen, Bjørn (1984) *Har du frihet og sommervarmt vær? Tusener lider. Arbeiderbladet i 100 år. Bind II 1918-1984*. Oslo: Tiden.
- Brunvand, Olav (1977) *Olav Brunvand i glede og strid*. Oslo: Tiden.
- Calmeyer, Bengt (1993) *Forsinket oppgjør*. Oslo: Aschehoug.
- Caplex. Tilgjengelig: <http://www.caplex.no/> [2006]
- Dahl, Hans Fredrik, (red.) (1999) *Sensur og selvsensur i nordisk presse*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen (1999) *Ytringsfriheten i Norge i det 20. århundre*. Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik (2004) *Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget*. Oslo: Damm.
- Dokument 11 (1950) *Om Ot. Prp. Nr. 78 for 1950 angående lov om særlige rådgerder under krig, krigsfare og lignende forhold*. Oslo.
- Eide, Martin (2000) *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*. Oslo: Høyskoleforlaget.

Elvebakk, Almar (1970) *Krigsfrykt, demokrati og lovgivning*. Hovedfagsoppgave i historie. Trondheim.

Entman, Robert M.(1993) Framing: toward a clarification of a fractured paradigm. I: *Journal of communication* 1993/Vol. 43/No 4, s.51-58.

Erichsen, Rolv Werner (1960a) *For ytringsfrihet under ansvar*. Norsk presseforbund 1910.1935.1960. Bergen: Eides boktrykkeri.

Erichsen, Rolv Werner (1960b) *Samarbeid og konkurranse i norsk presse gjennom femti år*. Bergen: Eides boktrykkeri.

Erichsen, Rolv Werner, (red.) (1975) *For presse- og ytringsfrihet*. Oslo: Norsk redaktørforening.

Erichsen, Rolv Werner (1981) *Redaktørsamarbeid over partigrensene*. Oslo Redaktørforening 1930-1980. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk.

Eriksen, Knut Einar (1972) *DNA og NATO. En redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske arbeiderparti 1948-49*. Oslo: Gyldendal.

Furre, Berge (1991) *Vårt hundreår*. Oslo: Samlaget.

Gerhardsen, Einar (1971) *Samarbeid og strid. Erindringer 1945-1955*. Oslo: Tiden.

Gerhardsen, Einar (2001) *Kråkerøytalen*. Jan-Erik Ebbestad (red.) (2001) *Norsk tro og tanke*. B.3 1940-2000. Oslo: Universitetsforlaget.

Habermas, Jürgen (2002) *Borgerlig offentlighet*. 3. utg. Oslo: Gyldendal.

Hadenius, Stig, Jan-Olof Seveborg og Lennart Weibull (1970) *Partipress*. Göteborg: Raben & Sjögren

Hjeltnes, Guri (1990) *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug.

Høyer, Svennik (1975) *Norsk presse mellom 1865 og 1965: strukturutvikling og politiske mønstre*. Oslo: Universitetet i Oslo

Inst. O. XV. (1950) *Innstilling fra Justisnemnda til midlertidig lov om særlige rådgjerd under krig, krigsfare og lignende forhold*. Oslo.

Inst. O. XVI. (1950) *Innstilling fra justisnemnda om lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v*. Oslo.

Larssen, Olav (1969) *Sti gjennom ulendt terreng*. Oslo: Aschehoug.

Lie, Haakon (1980) *Loftsrydding*. Oslo: Tiden.

Lie, Haakon (1988) *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*. Oslo: Tiden.

Lie, Haakon (1991) *Martin Tranmæl. Veiviseren*. Oslo: Tiden.

Lund-rapporten (1996) *Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere*. Dokument nr. 15 (1995-96). Oslo.

Nilsen, Bjørn og Finn Sjøe (1998) *Skjult dagsorden. Mediene og de hemmelige tjenestene*. Oslo: Universitetsforlaget.

Nord, Lars (2001) *Vår tids ledare*. Sth.: Carlsson

NorgesLexi. Tilgjengelig: <http://lotus.uib.no/norgeslexi/> [2006].

NOU (1982:30) *Rapporten om massemedier*. Oslo.

NOU (1999:27) *Ytringsfrihet bør finne sted*. Oslo.

NOU (2003:19) *Makt og demokrati*. Oslo.

Ot.meld. nr. 1, 1950, *Opplysninger om krigs- og unntakslovgivning i enkelte fremmede land m.v.* Oslo.

Ot.prp. Nr. 78, 1950, 1) *Lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold*. 2) *Lov om endring av lov om kontroll med post- og telegrafafførsendelser av 24. juni 1915*. Oslo.

Ot. prp. Nr. 79, 1950, *Lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.* Oslo.

Ottosen, Rune (1996) *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug.

Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østbye (2002) *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det norske samlaget.

Pax-leksikon. <http://lotus.uib.no/norgeslexi/paxlex/paxleksikon.html> [2006].

Price, Vincent (1992) *Public opinion*. Newbury Park: Sage.

Rolland, Asle (2002) *Ytringsfrihet i mediesamfunnet*. Oslo: BI

Seip, Jens Arup (2001) *Fra embetsmannsstat til ettpartistat i Hansen, Jan-Erik Ebbestad (red.) (2001) Norsk tro og tanke. B.3 1940-2000*. Oslo: Universitetsforlaget.

Simensen, Jens O. (1999) *Meningsbærer eller meningsløs. Om avisenes samfunnsrolle*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.

Sjølyst, Steinar (1971) *Krigslov og dødsstraff. Om bakgrunnen for beredskapslovgivningen, og diskusjonen omkring lovforslagene høsten 1950*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Skre, Arnhild (2004) *I dag må ingen sitte hjemme*. Oslo: Norsk pressehistorisk forening.

Slagstad, Rune (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax

Sletten, Vegard (1968) Stortinget og pressen i *Det norske Storting*. B. 4. Oslo.

Stortinget på nett. Komitémedlemmer for 1950. Tilgjengelig: <http://epos.stortinget.no/Komite.aspx?komkode=JUSTIS&historisk=J&periode=1950-53> [2006]

Stortingsmelding 26(2003-2004) *Om endring av grunnloven § 100*. Tilgjengelig: <http://www.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/stmeld/012001-040019/dok-nn.html> [2006]

Stortingstidende (1950) *Forhandlinger i Odelstinget*. S.501-590. Oslo.

Stortingstidende (1950) *Forhandlinger i Lagtinget*. S. 154-182. Oslo.

Solumsmoen, Olaf (1966) *Vær varsom redaktør*. Norsk Presseforbunds faglige utvalg gjennom 50 år. Oslo: Universitetsforlaget.

Ustvedt, Yngvar (1978) *Det skjedde i Norge. Den varme freden - den kalde krigen: 1945-52*. Oslo: Gyldendal.

Vesje, Kjell (1988) *Youngstorgets hemmelige hverdag*. Oslo: Cappelen.

Waldahl, Ragnar (2001) *Mediepåvirkning*. 2. utg. Oslo: Gyldendal.

Wale, Thorbjørn (1972) *Fjerde statsmakt eller den annen partimakt?* Oslo: Institutt for presseforskning.

Østbye, Helge (2001) *Metodebok for mediefag*. Oslo: Fagbokforlaget

Øy, Nils (1991) *Genrer i journalistikken*. Fredrikstad: IJ

Aftenposten, Arbeiderbladet, Dagbladet og Friheten er lest på mikrofilm og de aktuelle artiklene er kopiert for perioden august til og med desember 1950. Fagbladet Journalisten er lest for 1950 og 1951.

Arbeiderbevegelsens arkiv

2062 Arbeiderbladets redaksjonsgruppe. A- Møtebøker(1930-1978)

1561 Arbeidernes pressekontor

1072 Oslo Arbeiderparti

1394 Oscar Torp

1140 Friis, Jacob

2573 Solumsmoen, Olaf

1563 Norsk Arbeiderpresse

1395 Martin Tranmæl

1589 Arbeidernes Pressekontor

1006 Det norske arbeiderpartis stortingsgruppe.

1580 Arbeiderpressens samvirke

1001 Det norske Arbeiderparti. Møtebøker. Styrer og komiteer

Riksarkivet

Regjeringskonferansene 1950 og 1951

Olav Røgebergs privatarkiv serie E

PA-0603-2 Høyres Pressebyrå

Serie Dcb Øyvind Davidsens kontorarkiv

3B06631 Diverse arbeiderpresse

PA-958 Edmund Noren

PA-0835 Norsk Presseforbund

PA-0836 Norsk redaktørforening

S1005 Regjeringskonferanser

PA-929 Norsk Pressemuseum. Serie F. Arbeiderbladet

PA-1147 Lunden, Mimi

Vedlegg

Kronologi:

- Våren 1948:** Krigslovutvalget: høyesterettsdommer H. Bahr, oberst Aage Prahm, byråsjef, nå sorenskriver Olav Svendsen og byråsjef Carl Stabel. Særlig tilkalte medlemmer: riksadvokat Andreas Aulie og professor Frede Castberg
- 1950:**
25. mars Krigslovutvalgets innstilling med forslag til 1) Lov om særlige rådgjerd under krig, krigsfare og lignende forhold
2) Lov om endring av lov om kontroll med post- og telegrafforsendelser av 24. juni 1915.
- Justisdepartementet har forelagt innstillingen for alle de øvrige departementer. Ingen av disse har hatt noe å bemerke, bortsett fra Forsvardepartementet som i brev av 6. juli 1950 har gjort en del anmerkninger til et par av avsnittene i utkastet.
6. juli Brev fra Forsvarsdepartementet om enkelte endringer.
25. august Ot.prp. nr. 78 (1950) Lov om særlige rådgjerd under krig, krigsfare og lignende forhold. Lov om endring av lov om kontroll med port- og telegrafforsendelser av 24. juni 1915 og Ot.prp. nr. 79 (1950) Lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.
Tilråding fra Justis- og politidepartementet 25. august 1950 godkjent ved kongelig resolusjon samme dag for begge proposisjoner.
5. september Begge proposisjoner foreligger trykt.
25. september Uttalelse fra politimesteren i Oslo.
3. oktober De 500's protest (senere utvidet til 600 underskrifter)
11. oktober Justisdepartementets justiskomite skriver til dr. juris Jon Skeie, dr. juris Frede Castberg og dr. juris Johs Andenæs.
13. oktober Skriv fra Norsk Presseforbund, Rolv Werner Erichsen.

21. oktober	Den norske sakførerforening: Betenkning. Annæus Schjødt, Ragnar Christophersen, A. L. Gullestad
24. oktober	Frede Castberg: Grunnloven og forslaget til "beredskapslov"
25. oktober	Johs Andenæs: Grunnloven og det foreliggende forslag til lov om ...
27. oktober	Ot. Meld. Nr. 1. (1950) Opplysninger om krigs- og unntakslovgivning i enkelte fremmede land m.v. Tilråding fra Justis- og politidepartementet 27. oktober 1950, og godkjent ved kongelig resolusjon samme dag. Trykt 30. oktober).
28. oktober	Skriv fra justisdepartementet til justiskomiteen. Fra O. C Gundersen
høsten	Innkomet protester fra 85 foreninger og 7283 enkeltpersoner. Innkomet tilslutning fra 359 personer. Alt til justisdepartementet.
4.-6. november	DNAs landsstyremøte.
27. november	Justisnemndas innstilling nr. O. XV 1950 på grunnlag av Ot.prp. 78 og Ot. Meld. 1 (og dok. 11) Lars Ramndal formann, Nils Hønsvald ordfører, Guttorm Granum sekretær
1. desember	Justisnemndas innstilling nr. O. XVI 1950 på grunnlag av Ot.prp. 78.Lars Ramndal, formann, John Lyng, ordfører Guttorm Granum, sekretær
4. desember	Begge innstillingene foreligger trykt.
4. desember	Demonstrasjon foran stortinget.
7. desember	Gallupundersøkelsen publiseres i Aftenposten.
8-9 desember	Odelstinget vedtar.
14. desember	Lagtinget vedtar.

Oversikt over lederartikler:

Ledere i fase 1

Avis	Antall	Dato/tittel	Tema
Aftenposten:	4	26.8.M Erfaringene fra 1940 29.8.M Hvorfor protesterer de 1.9.M Fra Youngstorget til den rødeplass 2.9.M De vil fred, sier de	Generelt Kommunistene Kommunistene Kommunistene
Arbeiderbladet:	2	30.8 Fem år etter 4.9. Beredskapslovene	Kommunistene Dødsstraff, pressesensur, generelt
Dagbladet:	3	25.8 Tidenes alvor 1.9. Vær varsom 4.9. Samarbeid om hovedsaker	Dødsstraff, pressesensur Landsforræderi, dødsstraff, pressesensur Generelt
Friheten:	5	26.8. Etter ordre fra Washington 28.8. Angrep på folkestyret 29.8. Skitne metoder 1.9. Folkets mening 4.9. Hvem de tjener	A-blokken Streikerett A-blokken Generelt Iverksettelse, streikerett, pressesensur, internering

Ledere i fase 2

Avis	Antall	Dato/tittel	Tema
Aftenposten:	4	8.9.M Oppriktig talt 9.9.M Kommunistene applauderer 11.9.M På farlig grunn 13.9.M Vil forsvarer nu	Generelt Kommunistene, Landsforræderi Internering, pressesensur Generelt
Arbeiderbladet:	3	14.9 Debatten om beredskapslovene 15.9 Forhåndssensur 27.9 De særlige rådgjerd	Generelt Pressesensur Dødsstraff, landsforræderi
Dagbladet:	3	11.9. Kamouflert tilbaketog 13.9 Regjeringens dyktighet 25.9 Trumans budskap til demokratiet	Pressesensur, internering, landsforræderi Dødsstraff, § 86 Både støtte og motstand til kommunistene
Friheten:	4	12.9 Ren vilkårlighet 14.9 Regjeringspolitikken og folket 15.9. En ny politikk 16.9. Statsministeren	Generelt Generelt Streikerett, internering, dødsstraff Kommunistene, internering, sensur

Ledere i fase 3

Avis	Antall	Dato/tittel	Tema
Aftenposten:	3	5.10M Kysset fra hagen 11.10M En krigslov 28.10M En god løsning	Kommunistene Iverksettelse Pressesensur
Arbeiderbladet:	12	4.10 De seks hundres protest 5.10. Et uriktig utgangspunkt 7.10 Konsentrasjonsleir i Norge? 10.10 "Vilkårene" – en garanti 12.10 Lærdom fra Østerrike 12.10 Kristen Andersen og sakligheten 14.10 Ordsiftet om lovene 17.10 Nødrett 19.10 Vår indre sikkerhet 24.10 Det nye "folkebrevet" 2.11 Større klarhet om beredskapsloven 6.11 Landsstyrets møte	Dødsstraff, pressesensur, iverksettelse Generelt Internering Iverksettelse Streik og kommunistene Generelt Generelt Iverksettelse, nødrett Iverksettelse, kommunistene Mot protestbrevet, generelt Generelt Generelt
Dagbladet:	4	7.10 Merkelige forbundsfeller 10.10 Trygghet og utrygghet 12.10 Miraklet i nøden 13.10 Hva er nødrett	Kommunistene Iverksettelse Iverksettelse Nødrett
Friheten:	16	2.10 Ensrettede unntakslover 3.10 Ta det attende 5.10 Urovekkende signaler 11.10 Et skammelig attentat 14.10. Dødsstraffloven mot arbeiderne 17.10 Begeret fylt 18.10 Justisministerens forbundsfeller 20.10 For landets skyld 26.10 En kneblingslov 31.10 Ved stortingets åpning 2.11 Politimesteren og generalen 6.11 Reaksjonens svarte lov 18.11 Folkemeningen trosses 23.11 Konsentrasjonsleirloven 27.11 Særloven mot arbeiderne	Generelt Om protestbrevet Streikerett Streikerett, iverksettelse Streikerett, dødsstraff Streikerett, landsforræderi Generelt Iverksettelse, sensur, dødsstraff, internering Iverksettelse, sensur, dødsstraff Generelt Internering Internering, streikerett Pressesensur Internering, dødsstraff § 86

Ledere i fase 4

Avis	Antall	Dato/tittel	Tema
Aftenposten	4	30.11 Beredskapslovene 9.12 Beredskapslovene 11.12 Over partiene 16.12 Kommunistenes chance	Fullmaktslov Generelt Generelt Kommunistene
Arbeiderbladet	2	30.11 Et kompromiss 11.12 Beredskapslovene	Generelt Generelt, nødrett
Dagbladet	3	30.11 Justiskomiteen vek unna 4.12 Utsett beredskapslovene 11.12 11 av 112	Generelt Generelt Generelt
Friheten	6	30.11 Det samme på en ny måte 1.12 Frykt for folkemeningen 4.12 La folkemeningen bli hørt 7.12 Dagens krav 11.12 Et brotsverk 15.12 Unntakslovene vedtatt	Iverksettelse Generelt Internering, § 86 Generelt Generelt Dødsstraff, landsforræderi

Oversikt over Stortingets behandling av Beredskapslovene:

A. Ot.prp. nr. 78 (1950)

1. *Lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold*

2. *Lov om endring av lov om kontroll med post- og telegrafforsendelser av 24. juni 1915.*

For å gjøre rede for unntakslovgivning i andre land la justisdepartementet også fram en Ot.meld.nr. 1 (1950) *Opplysninger om krigs- og unntakslovgivning i enkelte fremmede land m.v.*

Justiskomiteen la dessuten fram et Dokument nr. 11 (1950) *Om Ot.prp. nr. 78 for 1950 angående lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold.*

Her var ulike juridiske betenknninger samlet. Et brev fra Norsk presseforbund var også en del av dokument 11.

Justiskomiteens innstilling, Inst.O.XV (1950): *Innstilling fra justisnemnda til midlertidig lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold.*

B. Ot.prp. nr. 79 (1950) *Lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.*

Justiskomiteens innstilling, Inst. O.XVI (1950): *Innstilling fra justisnemnda om lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.*

C. Behandlingen i Odelstinget og Lagtinget

Proposisjonene ble behandlet samlet i odelsting og lagting.

Referatet fra odelstinget er gjengitt i Forhandlinger i Odelstinget 1950, s.500 til 587.

Referatet fra lagtinget er tilsvarende gjengitt i Forhandlinger i Lagtinget 1950, s.154 til 182.

Om Odelstingsproposisjon nr 78 (1950) *Lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold*

I innledningen til lovforslaget ble det redegjort for Krigslovutvalgets arbeid. Utvalget, som ble nedsatt våren 1948, la fram sin innstilling med forslag til lover den 25. mars 1950. Utvalget hadde først vært sammensatt av Høyesterettsdommer H. Bahr, oberst Aage Pran, byråsjef Olav Svendsen og byråsjef Carl Stabel. Senere ble det supplert med riksadvokat Andreas Aulie og professor Frede Castberg. Samtlige departementer hadde hatt utkastet til uttalelse, men bare Forsvarsdepartementet hadde mindre kommentarer.

Om Odelstingsproposisjon nr. 79 (1950) *Lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.*

I denne proposisjonen ga departementet en innledende avklaring om begrepet krigstid og om dødsstraff. Departementet støttet seg til Krigslovutvalgets forståelse av krigstid³, der det het:

³ Krigstid ble et av de omstridte begrepene. Det ble snakket om "total krig". Dette var ikke en krig av gammel type, men en helt ny type krig, som gjerne startet før det var snakk om egentlige krigshandlinger. Betydningen av total krig var blant annet knyttet til femtekolonnenes virksomhet før krigsutbrudd. Derfor var det viktig at iverksettelsen av beredskapslovene også kunne skje før de egentlige krigshandlingene fant sted.

Hva der i denne lov er foreskrevet for krigstid, gjelder også under vepnet strid mellom norske og fremmede stridskrefter selv om krig ikke er erklært, under forsøk fra fremmed makt på å besette norsk område eller å angripe mål som befinner seg der og når den vepnede makt eller noen del av den er besluttet satt på krigsfot (Ot.prp. 79 (1950): 28).

Også når det gjaldt dødsstraff for forræderi var departementet enig med utvalgets anvisninger om dødsstraff:

Videre bør etter utvalgets mening adgangen til å bruke dødsstraff ikke strengt begrenses til handlinger som er begått under krig. Det anføres i denne forbindelse at en forræderihandling som er begått umiddelbart før krigsutbruddet, kan være like skammelig og like farlig som en tilsvarende handling under krigen. Som eksempel nevnes at en organisasjon som står i ledtog med en fremmed makt, ved et attentat rydder konge og regjering avveien for å skape forvirring og derved bane veien for et angrep, eller at det nettopp i timene før angrepet setter inn, foretas omfattende sabotasje overfor kringkasting, telefon og telegraf for å hindre en rask mobilisering (ibid:30).

Justiskomiteens innstillinger

Justiskomiteen 1950-1953⁴

Verv		Representant	Parti	Periode
Formann	FOR	Ramdal, Lars	V	23.01.1950 - 10.01.1954
Nestformann	MOT	Stavang, Einar Magnus	A	23.01.1950 - 10.01.1954
		Olsen, Toralf	A	23.01.1950 - 14.09.1950
Medlem	MOT	Bunkholt, Halvor	H/B	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Granli, Leif	A	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Lindberget, Paul Oskar	A	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Lyng, John	H	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Smeby, Martin	A	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Strømdahl, Reidar	A	23.01.1950 - 10.01.1954
Medlem	FOR	Hønsvald, Nils	A	20.09.1950 - 10.01.1954
Sekretær	FOR	Granum, Guttorm	H	23.01.1950 - 10.01.1954
Forsterkningsmedlem		Bratteli, Trygve	A	09.05.1950 - 23.06.1950
Forsterkningsmedlem		Oksvik, Olva Berntsen	A	09.05.1950 - 23.06.1950
Forsterkningsmedlem		Røiseland, Bent	V	09.05.1950 - 23.06.1950
Forsterkningsmedlem		Stranger, Rolf	H	09.05.1950 - 23.06.1950
Forsterkningsmedlem		Torp, Oscar Fredrik	A	09.05.1950 - 23.06.1950
Forsterkningsmedlem		Tøndel, Ingvald	KrF	09.05.1950 - 23.06.1950

⁴Kilde: Stortinget på nett. Komitémedlemmer for 1950

Inst. O. XV (1950) *Innstilling fra justisnemnda til midlertidig lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og lignende forhold.* (Ot.prp.78 og Ot.meld. nr.1)

Ordfører for denne innstillingen var Nils Hønsvald. Innstillingen forelå trykt 4. desember. Behandlingen i odelstinget startet fredag 8. desember kl. 18. De omstridte paragrafer fra odelstingsproposisjonen var fjernet. Loven ble en ren fullmaktslov. I innledningen til forslaget kom det fram at departement og komité hadde samarbeidet om forslaget og at forslaget hvilte på de samme grunnleggende prinsipper som proposisjonen om "total krig" og "totalt forsvar". Forslaget var et flertallsforslag idet det forelå to dissenser. Det ene fra komitémedlem Einar Magnus Stavang, Arbeiderpartiet og Halvor Bunkholt, Bondepartiet.

Bunkholts (B) dissens: "Det er reist meget vektige innvendinger av grunnlovsmessig art mot størsteparten av de mer betydningsfulle bestemmelser, og det er også reist spørsmål om det overhodet er behov for visse av de rådgjerder som er foreslått".

Bunkholt foreslo:

"Ot prp oversendes Stortinget med anmodning om å sette ned en parlamentarisk kommisjon til å utrede spørsmålet om hvorvidt og i hvilken utstrekning en egen beredskapslov er nødvendig og eventuelt oversende regjeringen forslag om en slik lov" (Inst. O. XV (1950)).

Stavangs (A) dissens:

Han gjorde rede for "at dei tiltak førelegget inneheld reglar som har heimel i konstitusjonell naudrett" og at dette begrepet var uklart. Derfor var det behov for å konkretisere betydningen. Stavangs dissens inneholdt en betraktning rundt Grunnlovens §96 der det het at ingen kan dømmes uten etter lov eller straffes uten dom. I samme paragraf understrekes at pinlig forhør er ulovlig. Han forbeholdt seg retten til å stemme mot deler av flertallsinnstillingen (Inst. O. XV (1950)).

Inst. O. XVI (1950) *Innstilling fra Justisnemnda om lov om endringer i straffelovens kap. 8 og 9 m.v.* (Ot.prp. nr. 79)

Ordfører for denne var John Lyng. Innstillingen forelå trykt 4. desember. Behandlingen i odelstinget fant sted lørdag 9. desember. De omstridte forslagene om dødsstraff blant annet ved ulovlige streiker var tatt ut av loven.

Behandlingen i Odelstinget

Innstilling O. XV ble behandlet 8. og 9. desember.

Venstrerepresentanten Iveland åpnet med å foreslå at Inst. XV ikke skulle behandles av dette stortinget. Forslaget ble avvist med 80 mot 24 representanter.

Bunkholts forslag til ny vurdering ble nedstemt. 11 stortingsmedlemmer var for.

De 11 var:

Fra Bondepartiet (8 av 12 representanter): Bunkholt, Lunde, Leirfall, Bredal, Moseid, Borgen, Evju og Frogner

Fra Arbeiderpartiet (2 av 85 representanter): Friis og Løberg

Fra Venstre (1 av 21 representanter): Iveland

Høyres 23 og Kristelig Folkepartis 9 representanter stemte alle for å behandle forslaget som forelå.

Den endelige voteringen vedtok med stort flertall å oversende innstillingen til Lagtinget.

Innstilling O. XVI ble behandlet 9. desember.

I all hovedsak bifalt odelstinget de ulike forslagene med flertallvedtak. Men det var helt opp til 20 stemmer mot enkelte av paragrafene. Stavang deltok aktivt i debatten og var i flere avstemminger alene mot flertallet. Innstillingen ble også her med stort flertall oversendt til Lagtinget.

Behandlingen i Lagtinget ble heller ikke gjennomført uten motstand mot enkelte av delene i forslagene. Men begge lovforslagene ble vedtatt med stort flertall.

Eit historisk blikk på "Hele Norges sportsavis"

Av Bernt Ove Flekke

Innleiing

Kva handlar sportsjournalistikken eigentleg om? Kven handlar han om? Kven vert oversett? Kvar rapporterer han frå? Når rapporterer han, når gjer han det ikkje? Det er røyndomen som sportsjournalistikken opphavleg baserer seg på å rapportere frå, som eg ynskjer å nærme meg i denne teksten. Gå til utgangspunktet, årsaka, kva, kven, kvar, når. Det finst fleire mogelege løysingar til ein studie som syslar med desse spørsmåla og problemstillingane. Denne framstillinga byggjer på ein historisk analyse av sport i éi avis. Eg har valt VG som arena for å sjå samspelet mellom sport og journalistikk, avisa som i ei årrekkje ublygt har bydd seg fram på fronten som "Hele Norges sportsavis" til sportsinteresserte og avislesande nordmenn, laussalsavisa i halvformat som i godt og vel 20 år har vore den største og mest leste i landet, avisa som trygt forankra i populærjournalistikken har merkja seg ut som ein markant premissleverandør til den offentlege samtalen og som ei drivande kraft i den norske medierøynda.

Dette er eit møte med VG-sporten gjennom innhaldet i han, sett utanfrå, med eit retrospektivt blikk.¹ Eg skal skildre ei utviklingshistorie med utgangspunkt i utvalde VG-utgåver i 1961, 1981 og 2001. Med desse tre åra ynskja eg å unngå at periodisitetprega evenement som OL og fotball-VM skulle sløre til det representative biletet av VG-sporten som eg var ute etter å framkalle. I tillegg var det ein ambisjon med åra å knyte dei til eller leggje dei tett opp til sentrale omleggingar og hendingar i medieutviklinga generelt og i VGs historie spesielt. 1961 er året etter at fjernsynet offisielt opnar sine sendingar i Noreg og to år før VG konverterer til tabloidformat. Medan VG i 1961 i første rekkje konsentrerer seg om laussalsmarknaden i Oslo, er avisa 20 år seinare den største i landet. I 1981 har også fjernsynet for lengst funne si form og er det sentrale mediet, men samstundes byrjar kringskastingsmonopolet til

¹ Artikkelen baserer seg på hovudoppgåva mi i medievitskap, "Når VG rammar sporten – 'Hele Norges sportsavis' i eit historisk perspektiv", levert ved Universitetet i Bergen hausten 2005. Det metodiske arbeidet i oppgåva kviler på ei samling av 36 VG-aviser, kvar for seg 12 utgåver i 1961, 1981 og 2001.

NRK å forvitre. I 2001 er Noreg eit fleirkanalsamfunn på fjernsynssida, og omgrep som globalisering, konvergens og synergi brukast til å karakterisere den moderne medierøyndomen.

Underhaldar – ikkje oppsedar

Kva nivå høyrer idretten som VG-sporten omtalar heime på? Handlar det om elite-, breidde- eller barne- og ungdomsidrett i dei tre utvalsåra? Tabell 1 under gjev svar:

Tabell 1: Nivå på idrett omtala. Prosent av oppslag.

Nivå	1961	1981	2001
Barne- og ungdom	1	1	–
Breidde	1	1	–
Elite	86	90	89
Blanda/andre	12	8	11
Sum	100	100	100
(N)	(209)	(276)	(361)

Sport i VG er meir eller mindre synonymt med eliteidrett. Det er truleg fleire grunnar til eliteidretten sin suverene posisjon, men i denne omgang har eg lyst til å trekke linjene nesten heilt attende til byrjinga. Dei første åra etter starten i 1945 viste VG trekk av den europeiske eliteavisa. Sportsdekkinga, derimot, balanserte trekka, ved å gje avisa eit folkeleg tilsnitt og ein uformell stil (Eide 1995:81). Sportsstoffet har altså ikkje på noko tidspunkt tilhøyrt dei delane av VG som skulle appellere til dei intellektuelle lesarane. Men: Er det ikkje eit paradoks at "Hele Norges sportsavis" står fram med ein så tydeleg eliteprofil? Kvifor brukar ikkje avisa større plass på det breie lag av Idretts-Noreg?

La oss avleggje den idrettspolitiske samtida avisa vart fødd inn og vaks opp i ein liten visitt. I attreisingsåra etter andre verdskrig ynskja Norges Idrettsforbund å mobilisere massane til å drive idrett i folkehelsa si teneste. Rolf Hofmo var ein nøkkelperson i denne prosessen, som han var elles i forbundssamanheng fram til sin død i 1996. Hofmo kom frå ein bakgrunn i arbeidarrørsla og arbeidaridretten, og synet hans på idrett og idrettsarbeid var grunnleggjande sosialistisk: Konkurranseselementet i idretten skulle vere fullstendig underordna, viktigare var breidde, mosjon, moral, helse og styrke. Hofmo og stridsfellene hans kjempa for idretten sin sunne natur, men hadde vanskar for å innsjå det som kanskje var idretten sitt sanne vesen. Stein Tønneson formulerer det slik:

Det er en alminnelig oppfatning at idrettsaktivitet rent generelt forbedrer menneskets tilstand, men hvis det helsemessige gjøres til idrettens alfa og omega, blir idretten kjedelig og uten appell [...]. [V]i kan være enige om at det ligger en trang til å konkurrere i menneskets natur og at denne trangen er den viktigste drivkraften bak idrett [...]. (1987:179)

Konkurrans- og prestasjonselementet i idretten inspirerte likevel ikkje utan vidare publikum til sportsleg aktivitet. Undersøkingar frå seint på 1940-talet og midten av tiåret etter gjev klare indikasjonar på at langt fleire prioriterte å vere tilskodarar på idrettsstevner enn aktive sjølve (ibid.:214). Norsk suksess innan vinteridrettane dempa

ikkje interessa hos publikum. Høgdepunktet i så måte var vinter-OL i Oslo 1952, som synte korleis idretten verka nasjonsbyggjande og emna å styrke fellesskapskjensla hos det norske folket (Alnæs 2000:478).

1952 er også året VG legg om frå morgon- til middagsavis, eit salsfremjande tiltak for å få avisa ut av det økonomiske uføret ho var hamna i. Sportsstoffet vart eit viktig salsargument i denne prosessen. Store sportshendingar hadde nemleg ofte synt seg å vere synonymt med høge salstal. Eit prov på det var nettopp Oslo-OL. Då Hjalmar "Hjallis" Andersen sigra på 10 000 meter skøyter under leikane, "ble ekstrautgavene til Dagbladet og Aftenposten revet bort", skriv Martin Eide (1995:183). Gode prestasjonar sendte fleire norske utøvarar enn Hjallis opp på den sportslege stjernehimmelen. Idretten vart, ifølgje Karsten Alnæs, "en underholdningsvare som mange satte pris på i en grå etterkrigshverdag" (2000:478). Desse utøvarane vart stjerner på linje med andre framstående personar i ein gryande underhaldningsindustri. Stjernedyrkinga hadde allereie gode vekstvilkår gjennom *Filmavisa* og den raske utviklinga av vekepressa etter krigen (Helland 2003:56f). Det er i dette stjerneopplyste idrettslandskapet ein skimtar konturane av VG anno 1952, den nylaga middagsavisa som ynskjer å framstå som meir appetittleg for lesarane. Det smaka stjernepotensial av eliteidretten, det smaka salspotensial av idrettsstjernene.

Attende til Rolf Hofmo. Ifølgje Tønneson likte han ikkje sportsjournalistar. Når Hofmo snakka med sportsjournalistane "om folket", så hadde dei kvart sitt folk i tankane. Hofmo tenkte på dei idrettsaktive massane, det aktive, organiserte folket. Sportsjournalistane på si side tenkte på publikum: aviskjøparane, radiolyttarane, forbrukarane. Viss publikum ville ha Hjallis, skulle dei få Hjallis, var omkvedet deira (Tønneson 1987:214). Med tida skulle det også vise seg at sportssidene til VG gjekk rett heim hos lesarane: "VG er sportsavisen framfor noen annen avis, de virkelige sportsinteresserte kjøper VG", heitte det i ei lesarundersøking av Dagbladet og VG i 1966 (ifølgje Eide 1995:256). For ei avis av ein laussalstøypnad som VG, er det vanskeleg å argumentere mot ei linje som sel, ei linje som attpåtil skaffar gode attestar og lojale lesarar.

Å vurdere omfanget av eliteidretten i VG-sporten berre på bakgrunn av eit kommersielt kriterium, inneber sjølvsagt ei kraftig forenkling, men er likevel relevant nok. For VGs del ligg forpliktingane andsynes lesarane og eigarane. Avisa skriv om det lesarane interesserer seg for, eller det ho trur lesarane interesserer seg for, og om det som sel aviser, eller det ho trur sel aviser. Ikkje dess mindre kan ein freiste å sjå det frå ei litt anna side: Idrett er ei masserørsle i Noreg, og slik sett kan ein seie at VG-sporten ikkje lever opp til eit kriterium om å skrive om det som er vesentleg, om det som er stort og viktig og engasjerer folk, når han ignorerer dei breie idrettsmassane slik han gjer.

VG-sporten = berre fotball?

Med ujamne mellomrom dukkar han opp, kritikken mot sportsjournalistikken sitt snevre fokus, som ein som ekskluderer, ikkje inkluderer, som ein som kvar gong han har fest kan velje mellom ei rekkje å invitere, men alltid endar opp med dei same få. Klagemåla har i særleg retta seg mot den store rolla fotballen har spelt og spelar i trykt presse og kringkastingsmedia. Kritikken mot fotballen si dominerande rolle har fått

tilslutnad både frå vitskapeleg og anna hald. I VGs "Si det i sporten"-spalte, der lesarane vert oppmoda om å skrive innlegg til avisa om det som engasjerer dei i sportsverda, sender signaturen A.S. under tittelen "VG-sporten = bare fotball?" avgarde dette vristskotet mot VG og norsk sportspresse elles: "VG er en fin avis. Lite å klage på. Bortsett fra én liten ting: Sport-seksjonen kunne like gjerne hett Fotball-seksjonen. Det er ikke bare VG, men også de andre avisene som har dette problemet."²

A.S. plasserer grovt sagt heile den norske pressestanden på tiltalebenken her. Er det hald i skuldingane hans? Om ikkje eit forsvar, så freistar eg iallfall å gje eit svar på vegner av VG-sporten. Tabell 2 syner kva idrettsgreiner som er omtala dei tre utvalsåra, berre greiner som er registrerte med fem prosent eller meir i minst eitt av utvalsåra er med i tabellen:

Tabell 2: Idrettsgrein. Prosent av oppslag.

Idrettsgrein	1961	1981	2001
Alpin	–	5	5
Boksing	16	1	1
Fotball	36	32	48
Friidrett	5	11	7
Handball	3	4	6
Ishockey	8	6	2
Nordiske greiner	7	8	5
Skøyter	7	5	3
Andre	20	28	23
Sum	102	100	100
(N)	(209)	(276)	(361)

Tala styrkar saka til A.S. I 2001 handlar nesten halvparten av oppslaga om fotball. Greina er klart størst også dei to andre åra. Den største numeriske utfordringa til fotballen alle utvalsåra sett under eitt kjem frå boksesporten i 1961. Det skuldast det eineståande faktum at VG-sporten 14. mars dette året – med unntak av ein liten notis som fortel at Norges Vektløfterforbund har lagt hovudmeisterskapen til Bergen – rettar all merksemda si mot VM-kampen i tungvekt mellom svenske Ingemar Johansson og Floyd Patterson frå USA. Ei slik omfattande redaksjonell interesse gjev eit stort utslag i den statistiske protokollen. Representativiteten kan på den andre sida diskuterast, og tala for 1981 og 2001 viser då også at pugilistane langt frå slår like hardt frå seg i spaltene til VG-sporten desse åra.

Ein må ha i minne at idrettsrøyndomen har endra seg kraftig i løpet av perioden som er undersøkt. Tidlegare sesongbaserte greiner er no mindre avhengige av klimatiske forhold for å verte utøvd – også når vi held oss til norske tilhøve. Som ei følgje av dei lengre sesongane, har både individuelle greiner og lagidrettar fått fleire kryss i konkurransealmanakken. Kor mykje publisitet ei idrettsgrein får i media, kjem mellom anna an på kor mange kampar, renn, løp eller turneringar ho potensielt kan verte eksponert for. I 2001 set særleg lagidrettane eit større konkurransetrykk etter seg. For å halde oss til norske tilhøve: Fotballspel på øvste nivå var tidlegare avgrensa til nokre få månader. No vert Tippeligaen spelt frå byrjinga av april til slutten av oktober.

² I VG, 22. november 2001.

Plussar ein på med cupkampar på nasjonalt og – for somme lag – internasjonalt plan og alle treningsoppgjera i mellomsesongen, står ein att med ei monaleg mengde minutt i aktiv fotball, og framleis snakkar vi berre om kampar med norske lag.

Kvifor er det ikkje fleire greiner som får større omtale? Ein må ta høgde for at dei metodiske vala som er gjort påverkar resultata, alternative løysingar kunne gitt alternative utfall. Særleg forsøket på å ekskludere dei store meisterskapsåra kan ha verka inn. Då tenkjer eg ikkje minst på utøvarane som kvart fjerde år opplever sine warholske femten sekundar i det olympiske rampelyset, som brytarar, skyttarar, seglarar, roarar, curlarar. I materialet til denne studien er desse utøvarane og greinene dei tilhøyrer meir eller mindre neglisjerte. Viss nedslaga mine hadde treft år med OL, kunne resultatet fort vore eit anna. Med sommarleikane i Athen 2004 framleis i minne, hugsar ein den store merksemda som seglaren Siren Sundby, roaren Olaf Tuft og padlaren Eirik Verås Larsen fekk i norsk media før, under og etter OL.

Apropos suksessrike padlarar: Det norske idrettsrenomméet sleit med gliden både på sommar- og vinterføre på byrjinga av 1980-talet. Dess viktigare var det å ta vare på utøvarane som meldte seg med forgylte ambisjonar og resultat, som padlaren Einar Rasmussen, som i 1981 sikra seg VM-sigeren på 10.000 meter. Og VG-sporten visste å setje pris på einarane:

Gullet er risset inn i norsk idrettshistorie som det første vannsportens prisbehengte utøvere har klart i ener. Og Rasmussen er en typisk ener. Han går spesielle veier som ikke alltid er populære. Men han har en kolossal tro på seg selv og enorm treningsdisiplin.[...] Av årets norske verdensmestere er han den femte i rekken.³

Jamvel om eit OL- eller VM-gull kring nasjonhalsen er spesielt, verkar norske framgangar på internasjonale arenaer uavhengig av idrettsgrein og meisterskap å vere godt stoff. Utsikta til, teften av eller ein faktisk opplevd norsk sportsleg suksess internasjonalt avlar spalteplass. Ein tilsvarande analyse av VG-sporten i 2003 ville truleg gitt betre utteljing både for golf og motorsport enn her på grunn av Suzann Pettersen og Petter Solbergs prestasjonar dette året. I løpet av eit kalenderår er truleg VG-sporten innoom etter måten mange greiner, men for å få stabilt godt med spalteplass vert det gjort krav på prestasjonar og norsk suksess. I røynda gjeld det alle greiner, sjølv sagt med eit stort unntak: fotball.

Trass i ein trong fødsel i somme verdsdelar, har fotballen utvikla seg til å verte den mest utbreidde og avhaldne sporten i verda – og i VG-sporten. Ein kan difor argumentere for at VG-sporten følgjer eit kriterium for kva som er vesentleg når han gjev fotballen så stor merksemd, han skriv om det folket vil ha. Publikum er sjølv fundamentet i eksistensgrunnlaget til VG, dermed er det kanskje heller ikkje så rart at fotballen utgjer fundamentet i VG-sporten.

Den grunnleggjande populariteten til fotballen forklarar mykje med omsyn til dei høge prosenttala greina får alle tre åra. Den stigande interessa mellom 1981 og 2001, då prosenttalet aukar frå 32 til 48, bør ein likevel sjå like mykje i samanheng med auken i tv-eksponering som fotballen har hatt dei siste tiåra. Matti Goksøyr og Finn Olstad skildrar utviklinga slik:

³ I VG, 3. august 1981.

Det begynte i mai 1960 med den engelske cupfinalen på Wembley. [...] Fra september 1960 kom også Sportsrevyen på skjermen, men fotballdekningen var til å begynne med svært beskjeden. Slik ble fotballmenyen i fjernsynets barndom, med enkelte internasjonale toppkamper som engelsk cupfinale og finalekamper i internasjonale klubbturneringer, kamper fra store internasjonale mesterskap og fra 1961 også sendinger [...] fra norske landskamper. Også cupfinalen mellom Fredrikstad og Vard ble sendt i 1961, etter et veldig påtrykk. Så varte det til 1964 før fotballhungrige nordmenn igjen fikk se fra cupfinalen på fjernsyn, men bare én omgang, som opptak etter at kampen var spilt. Først fra 1974 kunne tv-seerne få med seg direkteending fra cupfinalen. Fra slutten av 1960-årene kom de engelske tippekampene [...] Ellers var fotball på fjernsyn noenlunde det samme fra år til annet så lenge NRK hadde fjernsynsmonopol, selv om det nok ble flere internasjonale kamper og folk i stadig større utstrekning tok inn utenlandske kanaler. Med frislippet og kommersialiseringen i fjernsynet fra midten av 1980-årene tok fotballdekningen av, for nærmest å eksplodere i 1990-årene. Snart skulle det godt gjøres å finne en fotballfri dag. (2002:159)

Fjernsynet har hatt ein sentral plass i VG heilt frå byrjinga av. Laurdag 20. august 1960, dagen då NRK-fjernsynet offisielt opna sine sendingar, meldte VG dette på førstesida si: "I dag går vi inn i TV-alderen." (Ifølgje Bastiansen og Dahl 2003: 356) Der vart også avisa vertande. Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl hevdar VG kanskje vart "den avisen som i størst grad forstod at de daglige utsendelsene fra NRK-fjernsynet kunne være interessante å følge opp med egne nyhetsoppslag" (ibid.: 414). Tidlegare sjefredaktør i VG, Christian A.R. Christensen, såg tidleg nytteverdien av det nye mediet. Han meinte det var

en vesentlig, tilsynelatende paradoksall psykologisk kjensgjerning at det ikke er noe folk er så ivrige etter å lese om som det de mer eller mindre har vært med på selv. Har de hørt en overføring i radio av en fotballkamp, skjerper det hos de fleste appetitten på sportssidene dagen etter. Det samme er tilfelle hvis de har sett sport i TV (ibid.: 401).

Det er viktig å gje diskusjonen her denne historiske forankringa. Heilt frå starten av har VGs auge og merksemd vore retta mot kva som skjer i tv-ruta. Og fotball har vorte ein sport som er skapt for fjernsynet, ein idrett som passar inn under krava dette mediet set til dramaturgi og underhaldning. Sjølv om det sjølvstykkt er vanskeleg å finne fram til den nøyaktige verdien av samanhengen mellom tv-dekking og spalteplass, må ein utan tvil ta omsyn til fotballen sin status i vår tid som fjernsynssport nummer éin, når ein skal vurdere den store merksemda VG-sporten spanderer på greina i 2001.

Internasjonalisering – om prestisjen som flytta utanlands

Korleis plasserer VG-sporten seg i det geografiske landskapet? Kva finn hendingane og sakstilhøva avisa omtalar stad? I Noreg eller i utlandet? Tabell 3 under gjev ein god peikepinn:

Tabell 3: Geografisk profil - arena. Prosent av oppslag.

ARENA	1961	1981	2001
Noreg	46	41	39
Norden	16	8	5
Tyskland ⁱ	2	10	5
Spania, Frankrike, Italia	2	5	7
Storbritannia	6	11	11
Resten av Europa	7	12	17
Afrika, Asia, Oseania, Sør-Amerika	2	1	3
Nord-Amerika	11	6	6
Ukjend, ikkje oppgitt	8	7	7
Sum	100	100	100
(N)	(209)	(276)	(361)

ⁱ⁾ Eg har brukt nemninga Tyskland for alle tre utvalsåra. I praksis kom dei fleste oppslaga som er registrerte under Tyskland-kategorien i 1961 og 1981 frå den vestlege delen, trass i at Aust-Tyskland også var ein framstående idrettsnasjon desse åra.

Tala sin tale er klar: Noreg er den vanlegaste staden å rapportere frå. Elles ser vi at resultatata sprikar ein del mellom åra. Etter Noreg er det flest oppslag frå dei andre nordiske landa og Nord-Amerika, primært USA, i 1961. Kva skuldast den respektable USA-kvoten i dette året? Er han eit resultat av Noregs nære tilknytning til USA utanrikspolitisk i perioden? Eller er han ein konsekvens av det amerikansk-kulturelle høgtrykket som kom med atlanterhavsstraumen etter andre verdskrig? Litt begge delar, kanskje, men heilt konkret kviler det relativt store prosenttalet til Nord-Amerika på alle oppslaga i samband med VM-oppgjeret i boksing mellom Ingemar Johansson og Floyd Patterson. VG-sporten si valdsame interesse for oppgjeret syner verdien av identifikasjon, avisa la så stor vekt på kampen fordi han involverte ein kjend og kjær idrettsutøvar frå Noregs næraste granne i aust.

VG-sporten syner ei dalande interesse for kva som skjer i dei andre nordiske landa. Inkluderer ein oppslaga som omtaler nordiske utøvarar i land utanfor Norden, kjem ein likevel opp i ei monaleg mengde til saman også i 1981 og 2001. Av dei nordiske landa er det på Danmark og særleg Sverige sine vegner VG-sporten engasjerer seg. Ei felles unionsfortid, språklikskap og geografisk plassering har medverka til eit kjensleffarga samliv mellom dei skandinaviske naboane i sportslege samanhengar, iallfall sett med norske auge. Frå vår side har tilhøvet til danskar og særleg svenskar bore preg av ein brennande ambivalens. Nordmenn har alltid vore opptekne av å vinne, men viktigast av alt dei siste 100 åra har det kanskje vore å slå svenskanane. Når vår eigne utøvarar ikkje har strokke til, har vi likevel ikkje venta lenge med å søkje tilflukt i "søta bror" sin blågule armkrok eller, om naudsynt, å støtte oss på ein "gamal dansk". Då norsk tungvektsboksing låg nede mellom Otto von Porat og Steffen Tangstad, stolte vi lenge på Ingemar Johanssons knallharde "höger". Då norske løparar berre sporadisk nådde og kom seg ned frå dei alpine toppane, kryssa vi fingrane og slalåmskia for Ingemar Stenmark. Då norske tennisspelarar aldri klarte å verte slagarar i verdseliten, trøysta vi oss med svenske fulltreffarar som Bjørn Borg, Mats Wilander og Stefan Edberg. Då norsk landslagsfotball framleis låg i

meisterskapsdvale, tente vi på den danske dynamitten under VM 1986 og EM seks år seinare. Berre for å nemne nokre dømer.

Det er flest oppslag frå Noreg i 1961, færrest i 2001. Pila peikar stort sett motsett veg for dei namngitte europeiske landa utanfor Norden i tabellen. Det kjem også stadig fleire oppslag frå land i resten av Europa. Auken kan forklarast med at det har vorte enklare for vestlege media å få tilgjenge til mange austuropeiske land etter den kalde krigen sin slutt, samstundes som at informasjonskanalane frå Aust-Europa ut til resten av verda er vorte opnare. Kvar VGs utanrikskorrespondentar var plasserte i dei tre åra er også ein faktor som ikkje bør undervurderast i denne samanhengen. VG har aktivt nytta utanrikskorrespondentar som skribentar på sportssidene sine framover åra, sjølv om desse i utgangspunktet ikkje har vore sportsjournalistar. Med til dømes kontor i Berlin, London og New York, er sjansen større for at hendingar som skjer i eller nær desse byane kjem på trykk.

Færre og færre oppslag kjem frå Noreg. Det inneber likevel ikkje at det handlar mindre om nordmenn. Tvert om, viser tabellen under. Eg registrerte om det er norske eller utanlandske aktørar det handlar om i oppslaget og om det omtala føregår i Noreg eller i utlandet:

Tabell 4: Geografisk profil – aktør. Prosent av oppslag.

Aktør/geografi	1961	1981	2001
Norske i Noreg	37	33	33
Norske i utlandet	6	24	26
Internasjonale i utlandet	41	29	29
Internasjonale i Noreg	4	4	5
Andre, blanda, ikkje kjend	12	11	7
Sum	100	101	100
(N)	(209)	(276)	(361)

Tala for 1981 og 2001 er nesten identiske, det er altså mellom dei to første utvalsåra endringane skjer. I 1961 er interessa til VG-sporten todelt, i all hovudsak handlar det anten om norske aktørar sine aktivitetar i Noreg eller om internasjonale aktørar sine gjeremål på utanlandsk grunn. I 1981 ser ein eit omslag, med ei distinkt større merksemd rundt kva norske aktørar gjer på den internasjonale idrettssцена. Interesse for internasjonale aktørar sine bravadar ute i den store idrettsverda ser derimot ut til å vere kraftig redusert.

Talet på oppslag om norske aktørar i utlandet firedoblar seg frå 1961 til 1981; i 2001 aukar kategorien ytterlegare nokre prosent. VG-sporten får altså samla sett eit større fokus på norsk idrett. Denne utviklinga tydleggjer ei av sidene ved den internasjonaliseringa som idretten har vore gjennom. Då tenkjer eg på den aukande konkurranseintensiteten over landegrensene, ein intensivert meisterskapsfrekvens, landslag som konkurrerer i transnasjonale divisjonssystem, lagidrettar som måler krefter i europeiske cupar, vintersportar som stridast i kvar sine verdscupar, osb. Altså: Norske utøvarar involverer seg meir internasjonalt enn før.

Langrennsporten si utvikling i VG-sporten gjennom utvalsåra kan stå som eit illustrerande døme: 1961, 1981 og 2001 er kvar for seg registrert med fem, sju og fire oppslag om norske aktørar. I 1961 er alle oppslaga frå Noreg, i 1981 kjem tre oppslag

frå Noreg, fire frå utlandet, i 2001 er alle oppslaga frå utlandet. For alpin og skiskyting er tendensen endå tydlegare. Desse greinene er i 1981 og 2001 registrerte med til saman 27 oppslag med norske aktørar, alle frå utlandet. Resultata frå 2001 etterlet ikkje mykje rom for tvil: Individuelle utøvarar bør konkurrere og helst hevde seg internasjonalt for å hamne i søkjelyset til VG-sporten. I 1981 spanderer han godt med omtale på NM-vinnarane i hopp, kombinert, skøyter og symjing. 20 år seinare kvalifiserer sigar i NM, nasjonale cupar og liknande sjeldan til spalteplass. Prestisjen har flytta utanlands, det er i mange høve ikkje lenger nok å vere best i kongeriket Noreg.

For lagidrettane er biletet meir samansett. Her verkar det å vere godt nok å sigre, ja, til og med ofte berre å delta, på det øvste nasjonale nivået. Ser vi på ishockey, konsentrerer VG-sporten – med unntak av to oppslag (eitt i 1961 og eitt i 1981) – seg fullt og heilt om det som skjer på norsk is. Sett under eitt handlar også fotballen i heile perioden mest om det som skjer på heimlege arenaer. Tendensen dei to siste utvalsåra peikar likevel i retning av eit stadig større fokus på det som rører seg ved og rundt norske fotballbein på utanlandsk gras. Den veksande merksemda bør etter mi meining sjåast i lys av ei anna side ved idretten si internasjonalisering: utvandringa av sportsleg arbeidskraft. Med dei tre utvalsåra som stoppestadar, kan ei kort reise gjennom emigrasjonshistoria til norsk fotball illustrere poenget mitt.

Berre ved unntakshøve rapporterer VG-sporten om norske fotballgjerningar internasjonalt i 1961. Dette året er det heller ikkje så mange spelarar å skrive heim om frå utlandet. Viss ein skal tru nettstaden *Norske fotballspillere i utlandet gjennom tidene*⁴, var det berre éin: Per Bredesen i italienske Messina. 20 år seinare tel det norske utanlandskorpset ni mann; spel i internasjonale ligaer var altså framleis reservert dei få. 1981 markerer like fullt starten på ein ny epoke i vår nasjonale fotballsoge. Då vart Einar Jan Aas og Åge Hareide dei første spelarane med norsk pass som passerte proff-grenseovergangen til fotballen sitt heimland, England. Noregs inntog på den engelske fotballmarknaden føregjekk ikkje i det stille. VG-sporten spanderer godt med spalteplass på Aas' overgang frå Bayern München til Nottingham Forest i 1981. Når Aas seinare same året pådreg seg ein alvorleg skade i Forest-drakta, vert det heller ikkje spart på trykksverta.

Dei to neste tiåra gjennomgår fotballverda gjennomgripande endringar, den engelske og europeiske fotballmarknaden opnar seg for alvor (Goksøyr og Olstad:324). Noreg opplever ein monaleg auke i talet på spelarar utanlands. I 2001 er det totalt 99 av dei, berre England-troppen åleine rommar 33 mann. Med fotballen sin sterke posisjon i VG-sporten, påverkar dette også kvar han rapporterer frå. Viss vi ser attende på tabell 3: det stigande engasjementet rundt Storbritannia i 1961 og 1981, oppsvinget i talet på oppslag frå Tyskland i 1981, Spanias tilbakevending i spaltene i 2001, den jamne auken av oppslag frå resten av Europa – alle desse endringane kan relaterast til den veksande norske kontingenten utanlands.

Dette er sjølvsaugt ikkje ei einvegs køyrt gate, den sportslege arbeidskrafta har dei siste tiåra rørt seg med stadig høgare tempo også inn til Noreg. Til dømes er

⁴ Nettstaden viser ein oversikt over samtlege aktive utanlands, ikkje berre dei som har spelt profesjonelt. Eigne observasjonar og utrekningar ligg bak tala som vert lagt fram her. På bakgrunn av det, og det faktum at redaktøren for nettsida, Dag T. Hoelseth, vedgår at lista kan vere mangelfull, gjer at eg tek atterhald om at alle opplysningar som vert oppgitt er rette.

austerrikske, amerikanske og finske trenarkrefter brukt for å få norske alpinistar, skøyteløyparar og skihopparar opp frå hengemyra, medan utøvarar med utanlandsk pass har sett sitt preg på dei ulike lagidrettane her til lands. Sporten er vorten ein transnasjonal arena, ein felles arbeidsmarknad. Og det er gjerne slik at arbeidsstokken flyt best der pengestraumen er sterkast, anten han har retning inn eller ut av landet.

På eit overordna plan kan sjå desse trekka i samanheng med ei utvikling ein med eitt ord gjerne kallar for globalisering, det vil seie ei utvikling av verdsomfattande arenaer og systemsamanhengar som i vår tid eksisterer som om heile kloden var éin stad. Eit avansert sambandsnett har gjort dei kommunikative avstandane mellom landa og verdsdelane mindre, og medverka til at erfaringshorisonten vår i større grad er felles og standardisert (Larsen og Hausken 1999). Idretten konkurrerer på tvers av verdsdelane, ulike fjernsynskanalar gjev publikum høve å til følgje dei same konkurransane på fjernsynsskjermen eller gjennom andre media, internasjonale tevlingar med utanlandske utøvarar og med eller utan norske deltakarar. Verkar ikkje VG-sporten si minkande interesse for internasjonal idrett og sitt stadig strammare grep om våre eigne utøvarar som paradoks mot denne bakgrunnen?

”Heia Noreg”

I VG har kuriøst stoff av ein bestemt karakter funne sin plass under vignetten ”Heia Norge”. Mannen i ”Heia Norge”-logoen ler, han ler av kor dum det går an å vere i dette landet (Eide 1998:339). Om ikkje i same meining, er ”Heia Norge” ein høveleg merkelapp også med tanke på kven VG-sporten skriv om og kvar han rapporterer frå dei tre utvalsåra.

”Heia Norge” er eit valspråk som passar også på dei nasjonale kjenslene som vert lufta hos norske sportsjournalistar både på trykk og i etermedia innimellom. Den svenske etnologen Billy Ehn har påpeika at det er sportsjournalistikken som fyller idrettsbragder med nasjonalt innhald. Idretten sine handlingar i seg sjølve er fysiske og som oftast målbare. Men for å gjere dei til noko meir enn berre det, gjev ein dei ein symbolsk signifikans, dei skal symbolisere det nasjonale (her etter Reimer 2002:240). Hugh O’Donnel påstår at det nivået av nasjonalkjensle ein ser på sportssidene i avisene, ser ein sjeldan eller aldri andre stader, kanskje med unntak av i krigssituasjonar (1999:354). Det er særleg i samband med internasjonale meisterskap sportsjournalistane tonar dei nasjonale fargane, noko som også plar mobilisere dei kritiske røystene til å høyre frå seg. Frank Brandsås og Einar Odden er mellom desse, dei meiner det luktar ekstrem sjåvinisme lang veg av måten norske sportsjournalistar dekkjer slike store idrettshendingar på (1997:185).

Som nemnt var det eit metodisk poeng å ekskludere dei sportslege storhendingane så langt råd var frå avisutvalet. Alle internasjonale meisterskap var likevel vanskeleg å unngå, og det passa seg slik at EM på skøyter dukka opp i analyseaterialet både i 1961 og 2001. Victor Kositsjkin heitte mannen frå Sovjetunionen som stakk av med samanlagtsigeren under EM i Helsingfors i 1961. VG-sporten heidrar vinnaren og prestasjonen hans på førstesida og med stor spalteplass inne i avisa. Dei norske deltakarane på si side får lite med merksemd etter den svake innsatsen. Skilir vi fire tiår fram i tid, hamnar vi på EM-isen i italienske Baselga. Etter første dag av meisterskapen, brukar VG-sporten nesten ei heilside på

Eskil Ervik, Noregs skøytehop, som grunna elendige prestasjonar risikerte å ikkje kvalifisere seg til VM seinare same vinteren. 20 ord vert brukt på den nederlandske samanlagtleiaren Mark Tuitert.

Ei liknande prioritering ser ein i dekkinga av skiskytings-VM i slovenske Pokljuka i 2001. VG-sporten feirar gullet til Liv Grete Skjelbreid Poirée på kvinnene sin jaktstart over to dobbeltsider. Avisar bryr seg langt mindre med vinnaren av herreklassen, den russiske verdsmeisteren Pavel Rostovstev har akkurat no fått like mykje merksemd her som VG-sporten gav han denne dagen.

No kan ein ikkje på bakgrunn av desse få observasjonane dømme VG-sporten medskuldig i klagemålet Brandsås og Odden rettar mot norsk sportsjournalistikk. Til VG-sporten sitt forsvar skal også følgjande merknader førast i protokollen: Det kraftige søkjelyset på nasjonale idrettsaktørar kan sjåast som ein del av avisa sitt større mål om å samle det norske folket, eller som Martin Eide (2003) formulerer det, "til å vere ein seremonimeister for eit slags norsk 'førestilt fellesskap'". Og det er kanskje ikkje noko som knyter dei ulike delane av Noreg betre saman, som gjer oss meir stolte, enn norske suksessar på internasjonale idrettsarenaer, ikkje minst i samband med dei store meisterskapa. Og det er heller ikkje noko som samlar fleire sjåarar framfor tv-skjermene eller som sel meir aviser enn store idrettsfestar som nordmenn vinn eller på andre måtar positivt utmerkjer seg. VG-historikken sjølv ber i seg prov på det siste: 24. juni 1998 kjøpte rekordmange 514.000 nordmenn VG for å lese om Noregs 2-1-siger over Brasil i fotball-VM dagen i førevegen.

Ein kan også sjå det stadig sterkare søkjelyset på våre eigne utøvarar som ei følgje av og ikkje trass i globaliseringa. Jan Erik Hansen (2003) i *Aftenposten* set ord på litt av den same tanken: "I en tid da nasjonalisme er utdatert som honnørbegrep og nasjongrenser nedbygges på politiske nivåer, er idrettsarenaene et siste fristed for utbasunering av kollektive nasjonalfølelser". I så måte kan kanskje VG-sporten medverke til å halde ved lag eit nasjonalt fellesskap og i periodar også mobilisere nasjonal kraft og ære, for å skrive litt om på ei lånt formulering frå Goksøyr og Olstad (2002:138).

Mørke skuggar – gorilla og gangsterboksar

Peter Dahlén og Knut Helland meiner konkurranseidretten og sportsjournalistikken utan tvil har medverka til å forsterke stereotype oppfatningar om rase, kjønn og nasjonalitet (2002:9). Frå stereotypiar til fordømmar er vegen kort. Fordommen har i tillegg ein emosjonell dimensjon, ei negativ kjensle eller haldning mot gruppa av individ det er snakk om. I ei hovudoppgåve ved Norges idrettshøgskole undersøker Asle Furumo (2003) nordmenn sitt tilhøve til utlendingar på 1920-talet ut frå omtalen av utanlandske idrettsutøvarar i Idrettsliv og Sportsmanden, sportsblad som Esten O. Sæther (2003) karakteriserer som dåtida sine motstykke til sportssidene i VG og Dagbladet. Furumo finn fleire dømer på skildringar som ein med våre dagar sine auge vil sjå som rasistiske og nedsetjande. Farga menneske, til dømes, vert ved eit høve framstilt som "platfotede, ildelugtende svartinger" (2003:87f).

Liknande karakteristikkar finn ein også i svensk sportspressen på 1900-talet, stadfestar Ulf Wallin. Viss vi held oss til sportslege samanhengar, endra mykje av svenskane sitt syn på farga personar seg med dei tre VM-kampane i boksing mellom

Ingemar Johansson og den mørke Floyd Patterson. Sjølv om Patterson sigra over Johansson i dei to siste oppgjera, vart amerikanaren etter kvart svært populær i Sverige, ifølgje Wallin (1998:96ff). Som nemnt har VG-sporten ei grundig dekking av 1961-utgåva av basketaket mellom dei to tungvektsboksarane. I tillegg til reportasjar frå sjølve kampen og ymse episodar og evenement som skjedde i samband med han, har VG-sporten ein presentasjon av mannen som venta i ringen for vinnaren. Her får ein på eit frapperande vis illustrert korleis VG-sporten vinklar – og i røynda baserer – to oppslag nesten berre på fordomar. Hovudoppslaget i presentasjonen har tittelen ”Vær så god, mester – neste utfordrer venter allerede: Gangsterbokseren”. I brødteksten får ein høve til å verte betre kjend med ”den svarte kjempen” Sonny Liston. Søkjelyset i oppslaget kviler på Listons ”altfor vennskapelige omgang med folk fra den amerikanske underverden”. VG-sporten livnar ikkje ”den store negeren” mykje ære korkje på eller utanfor idrettsarenaen: ”I ringen er Liston like hensynsløs som utenfor og gjør aldri noe forsøk på å skjule at han bare har to interesser i livet: Penger og boksing.” VG-sporten sår også tvil om den ”den 100 kilo tunge negeren” si suksessrike karriere fram til då berre skuldast lovlege midlar:

Da han forleden slo Eddie McMahon på poeng, burde han etter alle boksportsens regler vært diskvalifisert. Tre ganger fikk han advarsel for slag under beltestedet – men dommeren diskvalifiserte ham ikke. Var det de mørke skyggene fra USA's underverden som falt over ringen den kvelden?

I eit underoppslag fortel VG-sporten att inntrykka ein svensk journalist gjorde seg etter å ha sett Sonny Liston i aksjon i ringen ved eit tidlegare høve:

Han virket fullstendig usårbar. Det var jo en 100 kilos svart gorilla-proffbokser som kom i ringen. For en skapning! Han hadde en ryggtafle som knappeast kan beskrives, mens han beveget seg i ringen gynget muskellmassene på ham. Armene er som trestammer og hendene hans betraktes her i USA som en severdighet på lik linje med Empire State Building. [...] Det finnes ingen hansker av hans størrelse i handelen. De må spesialbestilles. [...] Jeg har vondt for å skjønne at noen skal kunne greie å slå ned denne kolossen, men han kan kanskje utboksas [...].⁵

Desse oppslaga skil seg klart ut og representerer unntakshøve i datamaterialet. Ein må dessutan ha i minne tida dette er skrive i. Nokre av termene og uttrykka som vi i dag oppfattar som rasistiske, var tidlegare vanlegare og meir aksepterte måtar å omtale både farga og andre på. Men som Wallin poengterer, sportsjournalistikken ”speglar och har i stor utsträckning speglat tidsandan. De fördomar som florerat i samhället har också kommit till uttryck på sportsidorna.” (1998: 93). I så måte representerer framstillinga av Liston over eit gufs frå ei fortid som eg trudde var lenger vekke.

Kvinnekamp

Kvinner er ei anna gruppe som har vorte utsett for fordommar, diskriminering og ignoranse i samfunnet framover tida. Kva posisjon har dei hatt i ”Hele Norges sportsavis”? Tabellen under syner kva kjønn som er omtala i VG-sporten i 1961, 1981 og 2001:

⁵ I VG, 14. mars 1961.

Tabell 5: Kjønn i oppslag. Prosent av oppslag

Kjønn	1961	1981	2001
Kvinne	2	9	11
Mann	85	76	82
Blanda/begge	2	9	3
Andre/ikkje oppgitt	11	6	4
Sum	100	100	100
(N)	(209)	(276)	(361)

Tabellen er nedslåande lesing for kvinnene, VG-sporten handlar stort sett om menn. Det er inga overdriving å seie at kvinnesida er fråverande i 1961. Fem oppslag dreier seg om kvinner dette året, alle notisar. Éin notis involverer norske utøvarar, ei kort melding som slår fast at dei ”norske og svenske turndamene som i helgen skal delta i den store mønstringen i Leipzig, kommer i løpet av dagen fram til den øst-tyske messebyen [...]”⁶. Elles står tre notisar på trykk i samband med boksekampen mellom Ingemar Johansson og Floyd Patterson. I desse notisane er det andre relasjonar enn dei sportslege som er i fokus. Det handlar mellom anna om likskapen mellom Johanssons svigerinne og ei fransk filmstjerne:

Størst jubel vakte fru Rolf Johansson, Ingemars svigerinne, da hun inntok sin plass i VM-arenaen, hele tilskuermengden tok henne nemlig for Brigitte Bardot, og mottagelsen ble deretter. Misforståelsen ble først oppklart lenge etter, og fru Johansson så ut til å sette stor pris på misforståelsen.⁷

Konkurrerte ikkje kvinner på elitenivå i 1961? Jau, det gjorde dei, iallfall viss ein skal tru ei uoffisiell teljing utført av underteikna. Teljinga syner at det vart arrangert offisielle og uoffisielle Noregsmeisterskap (NM) i minst 15 ulike idrettsgreiner dette året.⁸ Så aktiviteten fanst, men så mange kvinnelege idrettsstjerner avla han ikkje fram. Stein Tønneson meiner det berre er Sonja Henie, Laila Schou Nilsen og Grete Waitz som fortener ein slik tittel før 1980 (1987:315f). Mellom Henies siste VM-gull på kunstløpisen i 1936 og Waitz’ første VM-gull som friidrettsutøvar i 1978, skil det 42 år!

Fråværet til kvinnene i VG-sporten kan sjaast i ein samfunnshistorisk kontekst. Ein tredjedel av kvinnene levde av eiga inntekt i byrjinga av 1930-åra. Etter krigen marsjerte mesteparten av dei frå yrkeslivet inn på kjøkkenet. Generelt gifta folk seg i yngre alder, og kvinner fødde born i nesten rekordtal kvart år. Dei siste åra på 1960-talet snudde trenden: Færre gifta seg, fødselstala sank og yrkesaktiviteten blant både gifte og ugifte kvinner auka. Unge kvinner fekk andre rollemodellar enn mødrene, og dei ynskte seg ein livsstil med større rom for personleg utfolding. Kvinnegrupper og ny-feministiske organisasjonar etablerte seg kring i Vest-Europa, etterkvart også i Noreg. Dei hevda kvinnene sin rett til arbeid, utdanning og lik løn. Kvinnene ynskte å styrke sjølvkjensla, mellom anna ved å sette større preg på samfunns- og kulturliv. For

⁶ I VG, 2. juni 1961.

⁷ I VG, 14. mars 1961.

⁸ Teljinga er gjort på bakgrunn av tal og statistikkar i *Kunnskapsforlaget Idrettsleksikon* (1990).

å nå måla var det viktig med ein systersolidaritet som kunne stå opp mot mannsjåvinismen som stengde ei rad arenaer for kvinnene (Alnæs 2000:305–338).

Idrettsarenaen var ein av arenaene der det vart viktig for kvinnene å få innpass. Eitt av måla som vart peika ut var kvinneleg deltaking i Holmenkoll-stafetten. Kampen for at kvinnene skulle lemast inn i "Vårens vakreste eventyr" vart leia av den venstreorienterte grupperinga Idrettsaksjonen, skipa i 1973. I sjølve Kvinneåret, 1975, nådde aksjonen målet: Mannsbastionen Holmenkoll-stafetten falt. Ein milepæl, ifølgje Tønneson, som reknar dette som eit gjennombrøt for kvinneidretten her til lands (1987:279ff). Å skaffe seg innpass var likevel ikkje det same som å få respekt og aksept. Vegen var lang å gå på fleire idrettsarenaer. Fotballbana, eit av sterkaste symbola på mannskulturen, var ein av dei. Utover på 1980-talet opplevde likevel kvinnefotballen ein enorm vekst i Noreg, og i 2004 var fotball den klart største kvinneidretten her til lands viss ein ser på talet på aktive. Dei norske fotballkvinnene har også hevda seg internasjonalt, med EM-gull i 1987 og 1993, VM-gull i 1995, OL-bronse i 1996, OL-gull fire år etter og EM-sølv i 2005. Under meisterskapa har dei fått mykje merksemd frå både media og publikum, men elles har vegen til folkehjarta og media sitt søkjelys vore lengre. Når kvardagen har meldt seg, har også mesteparten av interessa forsvunne. Totalt i denne undersøkinga er det registrert 339 oppslag om fotball, berre tre av dei handlar om kvinner.

Kva idrettsgreiner med kvinner involverte er det som får størst merksemd? I 1981 erobrar handballen flest oppslag, tett følgd av friidrett, langrenn og symjing. I 2001 er det færre greiner med mange oppslag, medan handball framleis er den mest omtala idretten. Korleis skal ein forstå den sterke posisjonen til handballen? Idrettshistorisk ligg kan hende noko av svaret i dei første åra etter andre verdskrig, då handballidretten spreidde seg rundt i landet som kvinnene sitt alternativ til fotball. Saman med gymnastikk/turn hadde handball ei kvinneleg overvekt like stor som overvekta mennene hadde i idretten elles (ifølgje Tønneson 1987:141 og 326). Statusen som "kvinneidrett" forklarar litt av den interessa VG-sporten synte for handball det andre utvalsåret. Den store merksemda i 2001 botnar derimot i andre eller fleire årsaker. Tidleg på 1980-talet bestemte Norges Håndballforbund seg for at nasjonen trengde eit landslag i verdstoppen for å gje idrettsgreina eit løft. Valet fell på kvinnene, og resultata let ikkje lenge vente på seg. Under VM 1986 vann Noreg bronse, og gjennom dei NRK-overførte kampane frå meisterskapen i Nederland spelte handballkvinnene seg rett inn i hjarta til både media og det norske folket. Brått vart jentene rikskjendisar på linje med popmusikarar, politikarar og tv-stjerner, skriv Dag Vidar Hanstad (1993:105–109). Sportsleg suksess og tv-eksponering er ein fruktbar kombinasjon med tanke på spalteplass i VG-sporten. Og det som har fått spalteplass før, får det lettare att. Med ei rad gode prestasjonar og drahjelp frå TV 2, der handballen har vore eit definert satsingsområde, også på herresida, har interessa for handballkvinnene heldt seg heilt sidan 1986.

Om menn, av menn, men...

Debatten om kjønnsrepresentasjonen i media er ein gamal debatt, men òg ein debatt som har kome i bakgrunnen for andre ordskifte innan temaet kjønn og makt. Kanskje er det fordi han er basert på fakta som er vanskeleg å avsanne, undrar Erika Jahr

(2004:9). Denne studien legg fram fleire fakta som det er vanskeleg å argumentere mot. Tala sin tale er rimeleg utvitydig ser vi dei tre utvalsåra under eitt: 71 av dei 846 registrerte oppslaga handlar om kvinner, 42 av 389 hovudkjelder er kvinnelege, 31 av 295 illustrasjonar syner bilete av kvinner, 10 av 846 oppslag er forfatta av kvinner.

Skeivast er kjønnsbalansen i 1961, medan resultata for 1981 dokumenterer framgang for kvinnene, som kjem meir til orde, får fleire oppslag og som oftare er avfotograferte dette året. Eit tilsvarende oppsving i 2001 ville om ikkje anna skapt eit kjønnsbilete likt det ein elles ser i dagspressa og media. Men i 2001 erstattar stagnasjonen progresjonen, rundt rekna er eitt av ti oppslag om kvinner, éi av ti kjelder kvinnelege, eitt av ti bilete av kvinner dette året. Kvinneidretten sit altså framleis fast i ei usynleggjeringsklemme, for å låne eit uttrykk frå idrettsforskar Jofrid Hovden (2003), i VG-sporten. Professor i journalistikk Sigurd Allern karakteriserer sportsredaksjonane som ein av dei siste verkelege mannsbastionane i pressa (2001b: 204). Innholdsmessig må også VG-sporten sjåast som ein slik i 1961, 1981 og 2001: ein mannsbastion: om menn, av menn.

Men: Går vi litt fram i tid, stod VG vinteren 2004 fram som eit feministisk talerøyr for skihopparen Anette Sagen, då ho ikkje fekk lov å hoppe skiflyging i Vikersundbakken fordi ho var jente. Det ein i røynda diskuterte, 25 år etter at Likestillingslova tok til å gjelde i Noreg, var kvinner sin rett til å gjere kva dei ville. VG engasjerte seg for Sagen til og med på leiarplass. Under tittelen "Hoppsportens mørkemenn", kunne ein mellom anna lese dette:

[D]et er helt uforståelig for oss at jenter ikke skal få prøve seg i store bakker som Vikersundbakken bare fordi de er jenter. Det er klare krav til dem som skal hoppe i slike store bakker. Disse kravene må være de samme til både gutter og jenter. De som innfrir, må få hoppe, uansett hvilket kjønn de tilhører. Hoppsportens toppmenn har så langt vist seg både stivbente og gammeldage. [...] Hele denne saken sier noe om mektige menn i lukkede rom og deres manglende følelse med virkeligheten der ute.⁹

Pasjonen VG synte for likestillingssaka i hoppbakken verka ekte nok. Stilt i relieff av det kjønnsbiletet denne studien har framkalla, får han likevel eit ironisk skjær over seg. Legg ein ein ekstra dimensjon og symbolverdi til sitatet over, må det vere lov å spørje om VG sjølv snublar på hoppkanten? Har VG den rette kjensla med idrettsrøyndomen der ute? Stiller VG dei same krava til menn og kvinner for at dei skal hamne på sportssidene i avisa? Elles er det jo eit interessant spørsmål, eit spørsmål som eg elles må la nokon andre ta seg av å svare på, kvifor Sagen fekk så enorm merksemd frå det riksdekkjande norske mediekorpset.

Må det elles makelaue prestasjonar, sjeldsynte omstende eller ein ekstraordinær innsats til for at kvinnene skal få omtale av VG-sporten? Eit ja utan reservasjonar når det gjeld fotball. I denne greina vert kvinner neglisjerte så lenge det ikkje handlar om internasjonale meisterskap. Og all den stund VG-sporten brukar så stor spalteplass på fotball som han gjer, får det store utslag for kjønnsbalansen. Elles verkar kvinnene i endå større grad enn menn å vere avhengige av sportsleg suksess og framstående profilar for å få merksemd, som ei Grete Waitz, som ei Trine Hattestad,

⁹ I VG, 13. februar 2004.

som ei Bente Skari, som ei Marit Bjørgen, som ei Liv Grete Skjelbreid Poirée, som ei Gro Hammerseng, som ei Gunn Rita Dale.

2001-materialet ber trass i alt prov på at VG-sporten i større grad ynskjer å sleppe til kvinnelege pennar. Seinare har også VG gått i gang med ein handlingsplan for å betre likestillinga i redaksjonane, fleire kvinnelege journalistar har vorte plasserte på ulike avdelingar i avisa, mellom anna på Sport.¹⁰ Så kan ein saktens spørje seg om dette er motivert ut frå ein demokratisk og presseidealistisk tanke om å sleppe til andre perspektiv og stemmer i det offentlege rom, eller om drivkrafta i røynda er eit marknadsøkonomisk incentiv i jakta på fleire lesarar. Det er eit ufråvikeleg faktum at VG-salet dei siste åra har gått kraftig ned samanlikna med opplagstoppane i stordomstida. Dermed ser ein gjerne etter lesargrupper der dekkinga er dårleg, og hos VG-sporten ligg det eit potensial i kombinasjonen mellom større fokus på kvinneidrett og fleire kvinnelege lesarar. Kombinasjonen har fungert tidlegare, dei norske handballjentene er prov på det. Den store spalteplassen dei fekk under og etter VM 1986 skuldast mykje at pressa oppdaga nye segment i befolkninga (Hanstad 1993:105)

Så spørst det til sjuande og sist kven "Hele Norges Sportsavis" tek sikte på å nå fram til. Under eit foredrag i Bergen i mai 2003 la ikkje ansvarleg redaktør Bernt Olufsen i VG skjul på at avisa brukar og hadde brukt sportsstoffet som agn for å rekruttere unge gutar som nye lesarar.¹¹ Viss det også er målet framover, er eg usikker på om det inneber færre eller fleire kvinner på sportssidene i avisa i tida som kjem...

1961: Arenajournalistikken

Kva type hending eller omstende tek oppslaget utgangspunkt i? Kva er tidsperspektivet til oppslaget? Kvar rapporterer oppslaget frå, idrettsarenaen eller utanfor? Kven er ifølgje oppslaget aktør(ar)? Kva rolle(r) har aktøren eller aktørane i oppslaget? Desse spørsmåla utgjorde utgangspunktet for den andre – og meir kvalitative delen – av studien, der eg med eit annleis blikk freista å sjå korleis VG-sporten har fanga røyndomen på trykk dei tre utvalsåra.¹²

Først til 1961. Dei fleste oppslaga dette året har utspring i konkrete konkurransehendingar på idrettsarenaene, sportslege gjeremål som gjekk av stabelen uavhengig av om VG-sporten dekkja dei eller ikkje. Det handlar om kampar, om renn, om løp, hendingar som føregjekk før avisa gjekk i trykken. Teksten i desse oppslaga er skrive i preteritum. Eit utdrag frå referatet av VM-oppgjeret i tungvektsboksing mellom Ingemar Johansson og Floyd Patterson illustrerer dette på eit levande vis. Vi går inn allereie i første runde:

Etter å ha følt seg fram noen sekunder gikk de to bokserne i slagveksling. Ingemar prøvde å ta initiativet og slo et par solide høyreslag som Floyd unngikk. Etter et nytt venstreslag og et høyreslag gikk Floyd imidlertid i gulvet og tok telling, men han virket ikke særlig rystet og var snart oppe igjen. Ingemar prøvde å følge opp og en ny høyre landet på Floyds kjeve og Patterson gikk ned igjen. Også denne gangen var han hurtig oppe og svarte med en rasende slagserie, og

¹⁰ Kjelde: VGs årsrapport 2004 på nett. Tilgjengeleg: www.vg.no/vginfo/vg2004pdf

¹¹ Mediefestivalen 2003, Klokkeklang-salen i Grieghallen, 9. mai.

¹² Eg gjorde ei kvalitativ lesing av til saman 72 oppslag. To oppslag er med frå kvar avis i primærutvalet, 1961, 1981 og 2001 er altså kvar for seg er representert med 24 oppslag. Eg undersøkte dei to største sportsopplaga målt i spalteareal i kvar avis.

denne gangen var det Ingemars tur til å gå i gulvet. Ingemar ble nede til åtte, men kom på igjen og virket uskadd han også. Runden ebbet ut mens bokserne klenget, og runden var knepent Ingemars.

Idrettsarenaen utgjør altså hovuddrama for aktivitetsområdet til VG-sporten, nyheitsrommet som han rapporterer oftast frå. Nokre gonger kjem likevel romkjensla på den gjeldande arenaen nærare inn på lesaren enn elles, som når VG-sporten formidlar inntrykka sine frå hallen der Johansson og Patterson braka saman, i Palm Beach, Florida, der stemninga var

en helt annen i den store Convention Hall enn bokserne var vant til fra sine tidligere oppgjør i New York. Ringside fant man imidlertid en rekke av de samme berømthetene som hadde fulgt oppgjørene i New York: filmstjernene som Gary Cooper, Debbie Reynolds, Hugh O. Brien, Frank Sinatra m.fl. 600 pressefolk fra alle verdens kanter var også representert. Til tross for air condition-systemet var innendørshallen dryppende varm og luften stinn av tobakkryøk.¹³

I 1961 handlar det for det meste om utøvarar, og det handlar om utøvarar i rolla som utøvar. Skøyteløparane er vurdert for innsatsen på isen, skihopparane for bragdene i bakken, fotballspelarane for prestasjonane på bana. Sett med våre dagar sine auge er nokre av karakteristikkane VG-sporten gjev av utøvarane av det meir direkte slaget. Her frå reportasjen etter bykampen i fotball mellom Oslo og Trondheim på Bislett stadion:

Backen fra B-landslaget i fjor Finn Hansen klarte seg slett ikke verst mot den lynrappe Axel Berg. Han er påpasselig og takler godt, men løpesettet er kanskje ikke det beste. [...] Kjell Kaspersen i Oslo's mål holdt buret rent, og mer skal en ikke forlange. Han ble heller ikke satt på så mange vanskelige prøver. Av og til synes vi bare at han virket litt nonchalant. Vi håper ikke all rosen begynner å gå til hodet på ham. Det kan ødelegge alt.¹⁴

VG-sporten sin reportasje heime hos langrennsløparen Hallgeir Brenden er eit oppslag som på meir enn éin måte skil seg ut frå dei andre i 1961. For ettertida er den tidlegare norske skikongen kanskje like kjend for biletet av han med Sophia Loren på fanget sitt som for sine prestasjonar i langrennsløypa. Men Brenden var ei av sportsstjernene som lyste sterkast på den norske idrettshimmelen på 1950- og 1960-talet. Og ni år etter nærkontakten med den italienske filmdivaen og fem år etter sitt siste OL-gull, var Brenden framleis ein person VG-sporten ynskte lesarane skulle ha ein kjennskap til som strakk seg ut over det han gjorde i langrennssporet. I tillegg til Brendens refleksjonar kring eigne prestasjonar i sesongen som var over og ambisjonane hans framfor neste, får ein også innsikt i somme av gjeremåla Brenden har som familemann og arbeidskar på garden:

100 kubikkmeter tømmer må han ha frem før snøen blir borte. Nå kjemper den dobbelte olympiamester en innbitt kamp med våren, med unge tømmerstokker som skal frem gjennom myra hvor vannet står meterhøyt allerede. Men i de djupe Trysil-skogene går det unna med samme tempo som når han legger svensker og finner bak seg i skisporet. Det betyr like mye å få tømmeren fram som å komme først i mål.

¹³ I VG, 14. mars 1961.

¹⁴ I VG, 26. april 1961.

Brendens kamp for å få fram tømmeret er skildra i presens, som eit gjeremål som skjer akkurat der og då.¹⁵ Idrettsarenaen er skifta ut med garden til Brenden, ein stad som fysisk lèt seg enkelt lokalisere, men som ikkje er naturleg relatert til noko sportsleg. Sekundstriden i sporet er skifta ut med kampen mot årstidene, langrennsløypene med Trysil-skogane, mjølkesyre og tunge bein med trebolar og tømmarstokkar.

Som skiløpar, arbeidskar, ektemann og pappa fyller Brenden fire roller i oppslaget. Relasjonen mellom far og son, fire år gamle Martin, er skildra på rørende vis:

Mens pappa har vært borte i tre uker har Martin [...] tatt sin første medalje og sin første premie. – Se her, pappa, sa han og dukket inn i farens sprengfylte premieskap. Så skjov han to olympiske gullmedaljer til side og dro fram en hyssing med en enkel medalje med ei rød kutte på. Bak halvmeterhøye pokaler lå ei lita skje og blinket. Både far og sønn var stolte. – I natt skar je ligge på armen din, pappa. Je skar bitte deg så du blir hjemme, sa Martin.¹⁶

Frå søtlåten familiehygge i innlandsnorske skogar skal vi ta turen over Nordsjøen. Nordmenn sin særskilde godhug for engelsk fotball er ingen løyndom, men kva kjem han av? Noko skriv seg kan hende frå det faktum at vi spelte på same lag som Storbritannia under andre verdskrig, noko kan ein kanskje grunngje med at engelsk fotball står for verdiar, som innsats og ærlegdom, som vi nordmenn likar å identifisere oss med. Mesteparten av æra for interessa bør ein kanskje likevel gje til Norsk Tipping. Etter at selskapet plasserte engelske klubbar på tippekupongen i 1948, etablerte mange nordmenn eit slags eigarhøve til fleie engelske lag.

Den norske mediehorisonten får også eit vidare utsyn mot sørvest i denne perioden, mot det som skjer på den britiske fotballøya. VG-sporten medverkar på sine sider til å pleie dei av lesarane med ei anglofil fotballegning. Den tredje onsdagen i oktober er det i første rekkje tilhengjarar av den då 46 år gamle Stanley Matthews og den langt yngre Johnny Haynes som får behova tilfredsstilt. Det er bravadane deira på bana som står i sentrum, men både Matthews og Haynes har meir å spele på, ikkje minst når det gjeld å tene pengar, viss ein skal tru VG-sporten. Om Stanley Matthews heiter det: "I årevis har han tjent noe slikt som 90 000 kroner hvert eneste år. Ikke på fotballen direkte – men for å reklamere for forskjellige varer! – klær, støvler, baller, bøker, tannkrem, hårkrem – ja, nær sagt hva som helst." David Beckham er altså ikkje den einaste engelske fotballspelaren som har gått i spissen for eit hårprodukt. Beckham var heller ikkje den første til skrive fotballivet sitt inn mellom to permar, mellom andre kom Johnny Haynes han i forkjøpet: "Han har skrevet bok om sin karriere – som går som aldri før nettopp nå, han reklamerer for alle slags varer, bl.a. er en fotballstøvel oppkalt etter ham, og småpenger betaler heller ikke engelske aviser og magasiner for hans artikler."¹⁷

Dei såkalla mellommennene i den internasjonale toppfotballen fanst også i 1961. Éin av dei bar namnet Lajos Czeizler, teknisk direktør i den italienske fotballklubben Fiorentina. Czeizler dukkar opp i reportasjen frå landskampen

¹⁵ Her kan ein gjere følgjande innvending: Presens skildrar òg repetitive handlingar av typen "Naboen et pizza kvar laurdag". Ein kan altså tenkje seg at Brenden arbeidde med tømmeret kvar dag både denne vinteren og andre vintrar.

¹⁶ I VG, 26. april 1961.

¹⁷ I VG, 18. oktober 1961.

Noreg–Mexico i Bergen. VG-sporten legg ikkje skjul på at Czeizlers frammøte på Brann stadion er av interesse. På førstesida og inne i avisa er det rydda god plass til proffoppkjøparen frå Italia. Han er nemleg mannen som kan realisere proffdraumen til dei norske spelarane. Meir enn det, Czeizler kjem frå Italia, landet som allereie hadde to gull på VM-cv-en og nokre av dei beste klubb laga i verda å skryte av. Samla gjev dette Czeizler ein valdsam autoritet og ei nærast uavgrensa fullmakt til å vurdere innsatsen til dei norske spelarane. På spørsmål om kven han likte best i kampen, svarar han:

Ja, jeg har jo tidligere sagt at jeg ikke skulle uttale meg om noen bestemt, men siden det ikke blir aktuelt med noen overgang til Fiorentina, så kan jeg si så mye at jeg likte vingløperne best. Særlig var jeg begeistret for Bjørn Oddmar Andersen – en spiller som kommer til å drive det meget langt. Meget godt gjort å spille så godt med den relativt dårlige hjelpen han fikk av medspillerne. Det samme gjelder Bjørn Borgen. Disse to må være veldig farlige når de får de rette fremspillene. Det fikk de dessverre ikke denne gangen.¹⁸

VG-sporten sjølv utmerker seg som ein sentral aktør på eigne sportssider i 1961. Med VG-sporten som aktør, meiner eg her dei oppslaga der han anten på ein uttalt, eksplisitt måte gjer seg til ein part eller blandar seg inn i saka som er omtala, til dømes: "VG ønsker nye regler for å kåre Skytterprinsessen!", eller på ein eller annan måte initierer ei sak, som "VG starter underskriftkampanje for å få ny landslagstrener i fotball" [mine dømmer].

VG-sporten som aktør i 1961 er eit presseorgan med retten til å meine. Til grunn for involveringane ligg det gjerne òg eit mål, eller iallfall ei von, om å påverke. Oppslaget etter VM-kvalifiseringskampen i fotball mellom Noreg og Tyrkia er eit klarleggjande døme. Noreg tapte oppgjeret 0–1. Sjansane for å kvalifisere seg til meisterskapen i Chile året etter var dermed berre teoretiske. Neste motstandar i kvalifiseringsspelet var Sovjetunionen på bortebane, men før det skulle Noreg møte Finland i Finland. Etter nederlaget mot Tyrkia fører VG-sporten ordet på både pedagogisk og pragmatisk vis. Først hjelper han til med å identifisere vanskan landslaget slit med i oppslaget med den talande tittelen "Problemet: Dette laget er for svakt for Sovjet-tur". På same avisside, under tittelen "Løsningen: La oss få en prøvekamp før avreisen", legg VG-sporten fram ein plan for korleis ein skulle finne ut av problemet. Å finne ein motstandar skulle iallfall ikkje by på vanskar:

Disse muligheter foreligger: 1) Mot en norsk klubb, gjerne en som ikke har landslagsspillere. F.eks. Rosenborg. Tid på dagen og sted spiller ingen rolle. Kampen arrangeres ikke for å gi inntekter, men for å prøve de forskjellige kombinasjonene. 2) Mot et B-landslag. Det skal meldes på 21 spillere til VM. Det er ingen heksekunst å få disse 22 samlet og spille en treningskamp, f. eks. fredag før avreisen. 3) Mot et svensk lag på vei til Finnland. Hvis avreisen østover blir fremskutt til fredag, kan det spilles enda en match mot f. eks. den svenske serielederen lørdag eller søndag [...].¹⁹

Også i andre samanhengar visste VG-sporten å seie frå om standpunkta sine. Det kjem til dømes fram etter trekkinga og plasseringa av semifinalane i fotball-NM. VG-sporten er lite nøgde med utfallet, spesielt ille var det at Haugesund fekk spele på

¹⁸ I VG, 18. mai 1961.

¹⁹ I VG, 2. juni 1961.

heimebane. Frustrasjonen går likevel ikkje ut over rogalendingane, feilen låg nemleg hos fotballforbundet:

Så tro nå endelig ikke, kjære haugesundere at VG opptrer som lyseslukkere her, at vi forsøker å dryppe malurt i gledens beger når vi slår fast at: HAUGESUND SKULLE IKKE HATT HJEMMEKAMP! Og vær vennlig, gode Rogalending, riv ikke stykker avisen før De har lest vår forklaring på denne noe aggressive påstand: Energiske lesere vil kanskje huske vår kommentar 30. august i år: Østlandet uten semifinale i år? Det var altså vår konklusjon etter en kritisk vurdering av Fotballforbundets merkelig berømmelse av kamparenaene i kvartfinalen. For det var her NFFs styre, da kvartfinalene ble plassert at forbundet gjorde sin tabbe.[...] Nei, dette er skrevet i håp om at Fotballforbundet neste år vil forsøkt å løse bane-valgsspørsmålet noe bedre enn i år. For i år, herr Floer & co, i år har dere – for å holde oss til fotballterminologien – vært temmelig offside.”²⁰

1981: Utøvarane får fleire sider

Også dette året rapporterer VG-sporten mest frå konkurransar som føregjekk rundt forbi på ulike idrettsarenaer – hendingar som gjekk av stabelen uavhengig av om VG-sporten eller dekkja dei eller ikkje og som skjedde før avisa vart publisert. Reportasjen frå symje-NM på Hamar er karakteristisk, her frå melder VG-sporten at duellen mellom Andreas Vold og Haakon Schram Stokke vart høgdepunktet i kampen om kongepokalen:

Stokke var tre hundredeler (!) fra å ”rive” til seg sølvtrofeet i mesterskapets siste øvelse. 21-åringen fra Asker måtte svømme 100 m butterfly på 57.19 – han slo inn på 57.22 og dermed kunne Andreas Vold puste lettet ut for tredje gang etter sin sterke 100 m bryst. Først prøvde Petter Ulvestad seg – mislyktes med to tiendedeler. Stokke kom også to tiendedeler for sent på 200 m medley før altså ”uflaksen” på butterfly-distansen.²¹

I 1981 hamnar konkurransane på arenaene meir i bakgrunnen samanlikna med 1961, i staden får enkeltutøvarar som deltek i konkurransane større plass. Ei måling eg gjorde i samband med den kvantitative undersøkinga underbyggjer dette. Målinga viser at 35 prosent av oppslaga i 1961 handlar hovudsakleg eller totalt om enkeltpersonar, i 1981 er prosenttalet 55.

Samla sett er utøvarane den klart største aktørgruppa også i 1981. Og enno er utøvarane stort sett skildra med eigenskapar som er naturleg til knytte til utøvarrolla. Når dei kjem til orde, er det gjerne for å kommentere innsatsen i overstådde konkurransar. Utsegnene deira er formulerte i preteritum, som når Einar Rasmussen fortel om korleis han opplevde å ta VM-gull i kajakk: ”Jeg var dødsliten og håpet bare at jeg ville klare å kjempe fram de siste metrene mot mål. Alle ressurser var oppbrukt, men jeg ville vinne dette løpet.”²² Omfattande vurderingar av eigen eller laget sin innsats er ikkje uvanleg dei gongane utøvarane står fram som talande i tillegg til omtala aktørar. Hallvard Thoresens forklaring på Noregs 1–2-tap i VM-kvalifiseringskampen i fotball mot Ungarn er like fullt heilt uvanleg lang. Thoresens monolog tel 410 ord, over 89 linjer i fire halve spalter får den norske landslagskapteinen uavbrote formidle inntrykka sine av oppgjeret mot magayarane.

²⁰ I VG, 12. september 1961.

²¹ I VG, 3. august 1981.

²² I VG, 3. august 1981.

Ved nokre høve ser ein også at utøvarane dukkar opp i samanhengar dei ikkje hadde vore i viss det ikkje var for VG-sporten, som når han arrangerer eit dronningmøte mellom Noregs to beste kvinnelege alpinistar, Toril Førland og Torill Fjeldstad. Det rojalistiske aspektet vert understreka ved at treffpunktet er lagt til Slottplassen utanfor Det kongelege slott i Oslo. Til ære for VG-sporten troppar Førland og Fjeldstad opp i Drammensveien 1 i konkurransehabitten og med skia i hendene. Det rimelegvis problematiske reint konstitusjonelt ved å ha to dronningar i det norske alpinriket, klarar VG-sporten opp i biletteksten til fotografiet i oppslaget: "Norges to alpine dronningar Toril Førland [...] og Toril Fjeldstad lever i to forskjellige verdener. Førland skal til USA for å forsvare sine profesjonelle mesterskap, mens Fjeldstad nå befinner seg på vei til vinterens første utforrenn i Alpene."²³

Ikkje alltid er utøvarane berre utøvarar, eit oppslag dagen før – den for ettertida legendariske – landskampen mellom Noreg og England viser kva eg meiner. I den totale uvissa over kva tilstand av eufori og lukkerus dei 90 minuttane på Ullevaal stadion dagen etter skulle føre nasjonen over i, er VG-sporten mest oppteken av at han har sikra seg den engelske superstjerna Kevin Keegan sine inntrykk på trykk dagen etter kampen. I samband med dette nyttar VG-sporten høvet til å fortelje om korleis Keegan brukte ferieveka si til å vitje vanskelegstilte grupper i det engelske samfunnet, som helsehemma og arbeidslause. Ifølgje VG-sporten var Keegan også ein visitt innom eit av Storbritannias strengast vakta fengsel. Her møter vi Keegan på ein annan arena enn den han vanlegvis opptredde på:

Jeg kommer aldri til å glemme de harde smellene fra celledørene som ble slått igjen. Synet av mennesker som skulle tilbringe resten av livet bak disse murene. Men vi fikk etter hvert en fin kontakt og hadde hissige og livlige diskusjoner om fotball og andre hverdagslige ting [...].²⁴

Keegan er ikkje den einaste fotballspelaren i skribentstallen til VG-sporten i 1981, der kunne ein òg finne den norske englandsproffen Einar Jan Aas. Under vignetten "VG-rapport" fortel Aas gjennom ein journalist korleis han opplevde å bryte okla i ein kamp i den engelske toppserien. Rapporten er skriven i 1. person, som i ei dagbok. Den personlege forma gjev teksten eit ekstra lag av autentisitet, av kjøtt og blod, så å seie: "Og kjære lesar, nå orker jeg ikke mer. Bruddet merkes ikke så mye, det er ankelen som er verst."²⁵ Det er interessant å sjå korleis VG-sporten etablerer kontakt mellom utøvarane og lesaren ved å la fotballspelarane "skrive" om sine opplevingar. Ifølgje Arne Bonde, tidlegare redaktør i VG, var dette noko avisa byrja med allereie på 1960-talet: "Gjennomgående fortalte de sine historier til en medarbeider, og så ble det utgitt som vedkommende idrettsheltes egne ord." (2004:40f)

Eg skal ikkje heilt sleppe lagnaden til Aas i Nottingham Forest-drakta. Som nemnt tidlegare er utøvarane sjeldan å sjå i andre roller enn ho som utøvar i 1981. Samstundes ser ein at andre trekk ved den sportslege karakteren kjem tydelegare fram. Særleg har VG-sporten ein hug til, og det er her beinbrotet til Aas kjem inn, ta pulsen på helsestoda i delar av Toppidretts-Noreg. Ein friskmeldt kropp er ein definitiv fordel,

²³ I VG, 26. november 1981.

²⁴ I VG, 8. september 1981.

²⁵ I VG, 26. november 1981.

om ikkje ein absolutt føresetnad, i utøving av all idrettsleg aktivitet. Viss så ikkje er tilfelle hos enkelte av våre beste idrettsmenn og -kvinner, ser VG-sporten det som sitt ansvar å la offentlegheita få ta del i brest, brot, avbrekk, skadar, sår og sjukdom. Innimellom byr avisa jamvel på til dels på inngåande informasjon om helsestoda til utøveren, som når skøyteløparen Tom Erik Oxholm oppsummerer dei siste vekene :

Noen god tid har det ikke vært. Desember var et sammenhengende mareritt [...]. Først var jeg på grensen til overtrening. Jeg skulle ta det rolig en uke, men så fikk jeg en stor kvise i låret som måtte opereres vekk. Dermed kom en ny skuffelse. Under landskampen mot Nederland fekk jeg en matforgiftning som forstyrret meg en uke.²⁶

VG-sporten fungerer ikkje berre som sendebod i dårlege tider, han melder òg frå om når sårar er grodde att og utøvarane er kurerte eller restituerte. Prosessen fram att til god helse krev gjerne lækjarhandsaming eller andre former for medisinsk behandling og pleie undervegs. Representantar frå helsestellet kjem tydlegare i framgrunnen i 2001, men heilt usynlege er dei ikkje i 1981. Ved eit høve ser VG-sporten sjølv seg nemleg ”nøydd” til å kalle på lækjarhjelp. Omstenda var slik: Grunna mistanke om bruk av doping vert den norske proffsyklisten Dag Erik Pedersen diskvalifisert i England Rundt. Som straff vert han fråteken sigeren i sykkelrittet og dessutan frådømd retten til å vere med i tevlingar den neste månaden. Ifølgje VG-sporten er Pedersen truleg offer for ein leiartabbe, i beste meining hadde han teke eit middel som berre hjelpte mot høysnuen han sleit med. Problemet var at middelet stod på den internasjonale lista over forbodne stoff. Og det er her Dr. Oseid kjem inn:

Ved henvendelse til meg kunne Dag Erik Pedersen fått en erklæring hvor han på grunn av sin høysnue ville blitt dispensert fra forbudet om bruk av nettopp dette preparatet. Og etter at det samme skjedde med Stein Bråthen i England Rundt for to år siden, så trodde jeg at sykkelportens ledere hadde innsett alvorret i slike saker.²⁷

VG-sporten koplar her inn ein aktør som ikkje er naturleg involvert i hendingane det er referert til, sykkelrittet England Rundt og diskinga av Pedersen. Oseid er konsultert for å kommentere det som hadde skjedd. VG-sporten gjev han autoritet ved å bruke ein tittel som signaliserer kompetanse og dugleik, og dermed gode føresetnader for å kome med utsegner i saka.

Bak gruppa av aktive er VG-sporten aktøren som merkjer seg mest ut. Det gjer han først og fremst gjennom spelarbørsen, som eg skal kome inn på seinare. Trenarane er ei anna aktørgruppe som får ein meir framskoten plass i 1981. Det ser ein til dømes i eit oppslag frå ishockey-VM i Göteborg, der den svenske landslagstrenaren Bengt Ohlsson er gjort til midtpunkt før vertslandet sin neste kamp i meisterskapen. Ohlsson bar tilnamnet ”Fisken”, eit faktum VG-sporten ikkje heilt greidde å la segle sin eigen sjø:

²⁶ I VG, 10. januar 1981.

²⁷ I VG, 5. juni 1981.

Etter utallige skuffelser og nederlag før VM, har han kunnet stikke hodet over vannet. Riktignok blir han ingen gullfisk. Til det er Sovjet for gode. Men sølvet er så godt som sikret med seier over Tsjekkoslovakia i dagens TV-kamp. "Sølv-fisken" har fått den hevn han drømte om.²⁸

Tv-kampen som det er referert til i sitatet, vart sendt på NRK. Tilvisningar som dette, i tillegg til meir generell informasjon om sport på tv, dukka jamleg opp på sportssidene i VG det andre utvalsåret. Mesteparten av referansane viser til sendingar på NRK, den nasjonale monopolkringkastaren, nokre få gjeld svensk tv. VG-sporten si interesse for NRK-sporten sitt sendeskjema er den utløysande årsaka til hovudoppslaget "Mot løsnings for TV-idretten" på framsida andre laurdagen i januar 1981, der statskanalen saman med Norges Idrettsforbund er hovudaktørane. Saka, tingingane om kva som skulle sendast av idrett på norske fjernsynsskjermer, får fyldig omtale også inne i avisa.

2001: Nye arenaer å konkurrere på

Den viktigaste endringa i 2001 går ut på at mykje av merksemda flyttar seg vekk frå idrettsarenaen. Meir sport i VG, for det er jo tilfelle viss ein måler i talet på spalte-meter i løpet av eit år, betyr altså ikkje nødvendigvis at det handlar meir om sport. Medan ein klar majoritet av oppslaga i 1961 og 1981 tek utgangspunkt i konkurransehendingar, det vil seie kampar, løp, renn, osb., ser ein at VG-sporten i 2001 nesten like ofte byggjer oppslaga på hendingar eller sakstilhøve som avisa sjølv "skapar" eller tek initiativ til. Det inneber ikkje at arenajournalistikken er vekke frå VG-sporten, men nyheitsromma han rapporterer frå er fleire, det er til dømes vorte nesten like vanleg å lage saker frå restaurantar, heimen og hotellrommet som fotballbana, slalåmbakken og skøytestadionet.

Nytt i denne samanhengen er også måten VG-sporten i mange høve dekkjer konkurransehendingane på. I tilsvarande oppslag i 1961 og 1981 er utgangspunkt og utgang sjeldan langt frå kvarandre, den utløysande årsaka er ein landskamp i fotball, innhaldet i oppslaget dreier seg om kampen. I 2001 ser ein fleire gonger at oppslag med utspring i ei konkurransehending har eit innhald som har lite med sjølve konkurransen å gjere. Eit oppslag, til dømes, tek utgangspunkt i ein landskamp i handball for kvinner mellom Noreg og Sverige, men handlar nesten i sin heilskap om ein av dei norske spelarane sin tidlegare kamp mot matvegring.

– I begynnelsen fikk jeg et kick av ikke å spise og ville ikke innrømme at noe var galt. Jeg hadde piggene ute og torde ikke å se det som skjedde i øynene. Selv om lagvenninnene [...] sa det rett ut: "Hallo, du ser syk ut." Det bare ballet på seg. Selvbildet ble elendig. Helt forvrengt. Jeg begynte å tenke like negativt om andre som meg selv. Blodsukkeret var lavt, humøret elendig. Aller verst gikk det ut over foreldrene mine, beskriver hun.²⁹

Også andre oppslag med utgangspunkt i konkurransar endar opp med å fokusere på omstende eller aktivitetar utanfor idrettsarenaen, som dagen etter at Liv Grete Skjelbreid Poirée vann VM-gull i skiskyting. VG-sporten vitjar gullfuglen i reiret etter

²⁸ I VG, 22. april 1981.

²⁹ I VG, 17. oktober 2001.

løpet, på hotellrommet ho deler saman med ektemaken under meisterskapen. Mykje av forklaringa på den sportslege suksessen låg nettopp her, viss ein skulle tru VG-sporten:

Liv Grete Skjelbreid Poirée (26) fulgte fjorårets seiersoppskrift før gårsdagens gull-løp: Natten før hun ble verdensmester sov hun på hotellrommet til mannen Raphael... I fjor rømte hun fra den norske VM-troppen og bodde hos sin vordende ektemann på Holmenkollen Rica Park Hotel. Nå følger hun den samme oppskriften på rom 470 på Hotel Jelovica i den slovenske byen Bled.³⁰

Poirée var ikkje den einaste norske skiskytteren som treffe sigersblinken i internasjonale tevlingar i kalenderåret 2001. På herresida var Ole Einar Bjørndalen éin av dei som gjekk heilt til topps, mellom anna i verdscuprennet i austerrikske Hochfilzen. Med denne triumfen vann Bjørndalen også brei omtale i VG-sporten, i eit oppslag som er av spesiell interesse i denne samanhengen. Her ser ein korleis VG-sporten i eitt og same oppslag rører seg både i tid og mellom romma. Rennet er den utløyande årsaka til oppslaget, ein konkurranse som hadde skjedd, og som VG-sporten skildrar i preteritum: "I går vant unikumet fra Simostranda den mest overlegne seieren på en sprint i verdenscupen gjennom tidene." Etter rennet er VG-sporten igjen på hotellbesøk, no for å helse på Bjørndalen. Visitten er skildra i presens, som noko som skjer der og då: "Vi [VG] er med ham på rommet på hotell Edelweiss i Hochfilzen mens hans skifter. Han skal jammen ut på en ny treningsøkt, bare timer etter en tøff konkurranse." 17 linjer seinare er ein over på den internasjonale pressekonferansen som følgde etter rennet. Framleis vert Bjørndalens handlingar gjort greie for i presens: "Under pressekonferansen spiser han spekeskinke, men tar av fettet."³¹

Tidsperspektivet i 2001 er i mange høve annleis samanlikna med 1961 og 1981. Mest fordi VG-sporten i 1961 og 1981 tek utgangspunkt i hendingar av typen "objektive faktum", hendingar som føregjekk uavhengig av om VG-sporten dekkar dei eller ikkje. I 2001 er "notida" den nye tida, ein ser fleire prov på at VG-sporten rettar merksemda si mot gjeremål utanfor arenaen, gjeremål som er skildra i presens, som noko som går føre seg der og då. Dette heng saman med at VG-sporten i 2001 meir "skapar" hendingane sjølv. Her er det samstundes viktig å skilje mellom to typar av VG-initierte hendingar. Eit restaurantbesøk med fotballproffen John Carew, til dømes, er jo eit objektivt faktum, noko som har skjedd ein bestemt stad på eit bestemt tidspunkt, sjølv om møtet kom i stand på VGs initiativ. Denne typen saker og oppslag ser ein dømer på også i 1961 og 1981, men er vanlegare i 2001.

Den andre typen VG-initierte hendingar er oppslag som refererer til omstende som ikkje er gitte ut frå eit objektivt faktum. I desse oppslaga er tid og rom relative storleikar, det vil seie dimensjonar VG-sporten konstruerer sjølv. Innhaldsstrukturen i oppslaga viser seg å vere til forveksling lik. Ein konflikt mellom minst to partar står i sentrum. Striden er framstilt gjennom ein verbal diskusjon eller samtale som tilsynelatande går føre seg der og då. Oppslaga konstruerer med andre ord ei slags "notid". Eit døme på det får ein når avtroppande landslagstrenerar for dei norske handballherrane, Christer Magnusson, omtalar etterfylgjaren sin på trenarbenken, Gunnar Pettersen, i lite diplomatiske ordelag:

³⁰ I VG, 4. februar 2001.

³¹ I VG, 7. desember 2001.

– Jeg ønsker Gunnar Pettersen lykke til med det norske landslaget, men han var en kvise i vår rumpe. Det legger jeg ikke skjul på, fastslår svensken og lekser opp: – Han var arrogant, møtte aldri opp på samlinger vi innbød ham til og han var vanskelig å samarbeide med. Han fortjener ingen glorie.

VG-sporten gjev ordet vidare til siktemålet for Magnussons tunge verbalskyts:

– Nå blir jeg oppriktig lei meg, svarer Pettersen umiddelbart. Jeg har alltid støttet Magnusson, og skjønner ikke dette helt. Men jeg kan tenke meg at han er litt sår for at jeg som TV 2-ekspert foran VM i 1999 kritiserte ham for å ta med bare én midtspiller og én høyrekant.³²

VG-sporten byr opp til ein annan dans også med tanke på kven han gjer til aktørar og kva slags roller desse er skildra i. Enkelte trinn går rett nok i ei kjend retning, som at utøvarane held fram med å vere den største aktørgruppa. Men i motsetnad til 1961 og 1981, då utøvarane berre unntaksviis var skildra med andre attributta enn dei som kunne knytast til rolla som utøvar, er utøvarane sjeldan berre utøvarar i 2001. Og her heng jo funna nøye saman, det eine har medført det andre: Utøvarane får nye sider fordi VG-sporten i langt større grad enn tidlegare oppsøker dei utanfor idrettsarenaen, som i heimen, i rettsalen, på hotell, på kafé. Større vekt er lagt på personlege trekk og gjeremål som høyrer den private og sivile sfæren til, der dei vert plasserte i andre roller enn den sportslege, som ektemakar, som romkameratar. Eit viktig poeng å hugse på i denne samanhengen, er at rolla som toppidrettsutøvar i den moderne toppidretten i seg sjølv rommar fleire eigenskapar enn tidlegare.

I 2001 ser ein også ein klar tendens til at utøvarane må dele søkjelyset med fleire aktørar. Særleg medverkar trenarar og managerar i stadig større grad til å fylle opp profilreservoaret, som dei som får æra når det går bra, som dei som må ta skulda når resultata ikkje er fullt så gode som venta. Når VG-sporten rapporterer frå Vikings heimekamp i UEFA-cupen mot tyske Hertha Berlin, er det Viking-trenar Benny Lennartsson som står i sentrum. Stavanger-laget tapte 0–1 utan å ha skapt ein einaste målsjanse på 90 minuttar. Frå Vikings kant er VG-sporten berre interessert i å høyre kva Lennartsson har å seie til nederlaget, ingen av spelarane får høve til å kommentere innsatsen. Ifølgje VG-sporten meiner Lennartsson at Viking trass i tapet er like gode, eller dårlege, som Rosenborg i møtet med internasjonal motstand: ”– Ta deres Champions League-kamp mot Porto. Den var ikke noe bedre. Disse to kampene viser vel at norsk fotball har et stykke igjen internasjonalt.”³³

Som trenar for Viking er Lennartsson naturleg involvert i kampen på Stavanger stadion som oppslaget tek utgangspunkt i. Ytringane Lennartsson kjem med til VG-sporten vert også gjort på bakgrunn av stillinga hans som trenar. Men det stoppar ikkje der. Lennartssons utsegner vert bringa vidare til trenarkollegaene hans i Rosenborg og Lillestrøm, høvesvis Nils Arne Eggen og Arne Erlandsen, som vert gjort til aktørar i eit oppslag med utspring i ei hending ingen av dei opphavleg hadde noko med å gjere. Korkje Eggen eller Erlandsen er kontakta av VG-sporten for å kommentere kampen Viking hadde spelt, men for å seie meininga si om påstanden Lennartsson hadde kome med etter kampen.

³² I VG, 1. juni 2001.

³³ I VG, 17. oktober 2001.

Både Eggen og Erlandsen uttaler seg i eigenskap av å vere trenarar for kvart sitt lag i den norske eliteserien. Men ein ser også prov på at trenarar – som utøvarane – er skildra i andre og nye roller. Når VG-sporten skriv om eit påstått misbruk av alkohol hos ein av trenarane til det norske herrelandslaget i langrenn, er det sider som høyrer privatsfæren til som kjem i framgrunnen. Saka hadde tidlegare fått brei omtale både i VG og andre delar av norsk sportspresse, noko som var ei sterkt medverkande årsak til at trenaren valde å halde seg heime frå ski-VM i Lahti som stod for døra.

Også andre aktørar i støtteapparatet til utøvarane kjem meir i framgrunnen. Idrett på toppplan har i mange høve utvikla seg til ei kompleks verksemd som gjer krav på ein rikt fasettert kompetanse både på og utanfor arenaen. Ein akselererande konkurranseintensitet og ein stadig tettare kamp om hundredel, poeng og medaljar har gjort utøvarane etter måten meir avhengige av kvalifiserte støttespelarar utanfor arenaen for å kunne prestere på han. Som ei følgje av dette har aktørane bak og rundt utøvarane vorte meir interessante for sportsjournalistikken, som skismørarane til langrennsløparane, som dekkprodusenten til rallykøyrarane. Eller som lækjarar som freistar å halde utøvarane friske framfor viktige konkurransar, som når VG-sporten i førekant av alpin-VM gjer greie for korleis det norske medaljehåpet Lasse Kjus skal haldast vekke frå infeksjonar og liknande fram til meisterskapen. Hovudaktøren i dette oppslaget er øyre-nase-hals-spesialisten Arild Danielsen.

For mange topputøvarar i vår tid handlar det også om å få hjelp til meir enn å forvalte sitt pund på idrettsarenaen, like viktig har det vorte å få sakkunnig og profesjonell bistand frå utanforståande i ymse spørsmål av finansiell karakter. Akkompagnert av gjennomgangsmelodien pengar, dukkar det opp ulike organisasjonar for utøvarar, agentar og juristar blant hovudaktørane i oppslaga til VG-sporten i 2001. Eit døme på det får ein når VG-sporten meiner å avdekkje kven som er arkitekten bak løysinga på ein langvarig konflikt mellom Fotballforbundet og dei norske landslagsspelarane:

Jusprofessor Geir Woxholth kom på banen i tolvte time. På oppfordring fra partene satte han seg inn i saken som uheldig utenforstående og fant løsningen på det vanskelige spørsmålet som har gjort at saken nesten skar seg. Det hele dreide seg til slutt om spillernes rettighet til navn, bilde og signatur. Det nødvendige i markedsavtalen ble nedfelt av partenes advokater Erik Nadheim (NISO på vegne spillerne) og Johan Fredrik Remmen (NFF).³⁴

Dei riksdekkjande norske tv-kanalane, eller medarbeidarar hos desse, er ei anna gruppe av aktørar som gjer seg meir gjeldande i 2001. Eit sentralt verkemiddel i kampen mellom NRK og TV 2 om publikum er ei såkalla motprogrammering. Generelt inneber ho at fjernsynskanalar tek omsyn til andre kanalar sitt programskjema i planlegginga av sitt eige (Eileng 2002:47–51). Samanfallet i tid mellom NRK og TV 2 sine sendingar frå Tippeligaen er døme på ei slik motprogrammering. Og då er ein attende til VG-sporten. Nettopp NRK og TV 2, motprogrammering og Tippeliga-sendingar handlar det om i oppslaget med den eggjande og slagkraftige tittelen ”Klart for den store ’fotball-krigen’”. Øvst i venstre hjørne av oppslaget vert NRK og TV 2 sine kommentator-lag for Tippeliga-sesongen 2001 presentert. Begge laga er samansett av fem kommentatorar, eller ”spelarar”: to programleiarar og tre ekspertar. Laga vert

³⁴ I VG, 13. januar 2001.

vidare posisjonert rundt på kvar sin banehalvdel i ei grafisk utforma fotballbane. Oppslaget er eit treffande døme på samanblandinga av roller på den sportsjournalistiske arenaen, på korleis ein kamp mellom tv-kanalar om fotballinteresserte sjårarar vert framstilt etter mønsteret av ein faktisk fotballkamp.

Avslutningvis skal eg innom eit oppslag som utgjorde eit unntakstilfelle, men som med tanke på framtida kanskje representerer byrjinga på noko nytt og vedvarande. I dette oppslaget utvidar VG-sporten horisonten både i grein og geografi. Det handlar om squash, og det handlar om ein pakistansk landsby som hadde gitt opphav til ei rekkje verdsstjerner i racketidretten. Her får lesarane servert ein reportasje som ynskjer å kome bak toppidrettsfasaden, som freistar å skildre det verkelege livet og formidle stemninga frå eit liv i fattigdom og slum, fjernt frå børspoeng, forgylte lønssteg og olympiatoppar. Her er ingen hovudaktørar, men fleire aktørar i mindre roller i staden. Her møter ein mellom andre sju år gamle Kaliff, ein eldre ikkje namngitt mann og ein av dei tidlegare storspelarane frå Nawan Kali, landsbyen like utanfor Peshawar i Pakistan, ikkje mange mil vekke frå grensa til det krigsherja Afghanistan:

Det er vanskelig å tro det, men disse kvartalene og kummerlige omgivelsene har fostret de største squashlegendene verden har sett. [...] I de støvete gatene rundt oss flyter stinkende kloakk ved husveggene. Her løper høner, geiter og radmargre katter sammen med de skitne, barbente barna som slår gummiballene i murveggene.³⁵

Børs om ball, bråk om børs

Med ei rekkjevidde som strekk seg langt utover sportssidene i VG, er spelarbørsen som journalistisk løysing i dag for ein institusjon å rekne i norsk sportsjournalistikk. I VG-historisk samanheng debuterte han på trykk allereie 30. april 1962, som den første av sitt slag i Noreg. Tanken var likevel ikkje heilt ny blant trykte media her til lands. *Sportsmanden* si ”karakterbok for spelarar” i 1957, er rekna som ein slags forløpar. I ho gav magasinet ei kontinuerlig oppdatering av gjennomsnittskarakterar for kvar av spelarane sin innsats gjennom sesongen (Goksøyr og Olstad 2002:162). Spelarbørsen til VG gjekk grundigare til verks, heilt frå byrjinga av presenterte han alle fakta og vurderingar frå den sist spelte serierunda, illustrert med poeng og terningkast (Eide 1995a:277).

Spelarbørsen er eit slags evalueringsskjema VG-sporten legg ved kvar enkel kamp i den norske eliteserien.³⁶ I 1981 baserte toppserien seg for det meste på spel av kampar i helgane, det innebar at spelarbørsen som oftast var å finne i måndagsutgåva av VG. Likevel er det blant dei utvalde oppslaga ein fredag i juni og ein onsdag i oktober spelarbørsen markerer seg dette året. Men det er då heller ikkje fakta frå og vurderingar av dei sist spelte kampane som står i sentrum i desse oppslaga. I staden dreier det seg om ei oppsummering av avisa sine eigne evalueringar, om korleis VG-sporten tek ut ein redaksjonell vinst på eigne innskot. Konkurranseselementet i spelarbørsen er nemleg tufta på kumulativ informasjon, informasjon som avisa sjølv har samla inn, som avisa sjølv foredlar, brukar og resirkulerer, til ulike kåringer og som utgangspunkt for ei rekkje redaksjonelle oppslag. Spelarbørsen gjer VG-sporten til

³⁵ I VG, 22. november 2001.

³⁶ I dag omfattar bruken spelarbørsen i VG også eliteserien for kvinner og 1. divisjon menn,

ein synlegare aktør på eiga mark, han representerer ei journalistisk løysing som fullt ut er i avisa sin regi. All makt er samla i eige redaksjonslokale, VG-sporten er utøvande, dømmende og lovgjevande. Etter kvar serierunde tek VG-sporten ut eit "Årens lag", basert på spelarane som skårar flest poeng på børsen i den posisjonen dei spelar i på bana. Meir enn det: Avisa legg saman poenga spelarane oppnår i kvar kamp, ved sesongslutt dannar summen totalt grunnlaget for kåringa av "Årets spiller", "Årets lag", osv. Undervegs i sesongen melder VG-sporten frå om kven som ligg best an. Dette er ein konkurranse som føregår i avisa, men VG-sporten refererer stillinga i toppen som om det er ei verkeleg kappestrid mellom spelarane, som når han gjev ein statusrapport etter fem spelte serierundar sesongen 1981:

Rosenborgs nye midtbanestjerne, Sverre Brandhaug, leder i kampen om å bli "Årets spiller" her på VG-børsen, – men nå har trønderen fått to mann opp på siden av seg på lista over de beste spillerne: VIFs Tom Jacobsen og LSKs Tom Lund. Mens Brandhaug viste moderate taktar i femte serieomgang, smelte Jacobsen og Lund til med hvert sitt sekstall, og dermed var to-poengsforspranget innhentet. Bak tet-trioen er det imidlertid "tett som hagl".³⁷

Haldninga var ikkje udelt positiv hos VGs aviskollegaer i tida etter at spelarbørsen vart introdusert i 1962. Det skulle gå lenge før denne eller andre former for spelarvurdering vart vanleg i norsk presse. Tabloidkollega Dagbladet, til dømes, hadde rett nok liknande variantar, som "stjernedryss" frå 1981, med éi, to eller tre stjerner til spelarar som utmerkja seg spesielt, men det var først i 1986 at dette vart erstatta av ein poengbørs som gav karakterar til kvar av spelarane (ifølgje Goksøyr og Olstad 2002: 162). Heller ikkje alle spelarane såg på VG-børsen med udelt velvilje dei første åra. Misnøya kom sterkast til uttrykk i 1970, då dåverande Sarpsborg-spelar Egil Roger "Drillo" Olsen stod i brodden for ein kampanje for å få vekk spelarbørsen. Til saman 17 landslagsspelarar signerte eit protestbrev til sportsredaksjonen i VG. Her stod det mellom anna følgjande å lese:

"Vi mener denne børsen er en form for fotballreportasje som er uforsvarlig av presseetiske årsaker. Vi har erfaring for at flere spillere tar seg nær av til stadighet å komme nederst på børsen. Dette er en helt unødvendig psykisk belastning å påføre de spillere det gjelder." (Ifølgje Eide 1995a: 277f)

Den seinare norske landslagstrenaren og meiningsfrendane hans tykte altså det var usolidarisk å verdsetje innsatsen til spelarane på fotballbana slik børspoenga gjorde. Hos VG vart innstillinga til Drillo & Co møtt med lita forståing. I svarbrevet frå sportsredaksjonen i avisa heitte det lakonisk: "Vi skriver for folket – ikke for spillerne." (Ibid.: 278)

No kan det vel tenkjast at det var meir enn ein idealistisk sørvisplan andsynes lesarane som låg bak innføringa av spelarbørsen i 1962. Om det var børs eller katedral, kom kanskje an på kva dør i VG-huset ein valde å gå inn. Knut Helland meiner iallfall at introduksjonen av spelarbørsen kan sjåast delvis i lys av ein redaksjonell marknadsføringsstrategi (2003: 206). Og då Dagbladet analyserte situasjonen framfor overgangen sin til tabloidformat i 1983, var nett spelarbørsen eit av punkta som vart framheva hos laussalsrivalen (etter Eide 1998: 307):

³⁷ I VG, 5. juni 1981.

VGs behandling av dette stoffet er et skoleeksempel på god planlegging, bevisst profilering, konsekvent satsing og systematisk oppfølging. Hver tirsdag hele den populære fotbolls sesongen har avisen et fast og lett gjenkjennelig innslag med innebygd spenning og landskjente aktører [...] i skiftende roller. (Sitert etter Klausen 1986: 204)

I 1978 var det Svein Mathiesen frå Start som vart kåra til årets spelar, med påfølgjande førstesideoppslag og heime hos-intervju i VG. Men engasjementet til avisa stoppa ikkje der, heitte det vidare i Dagbladets utgreiingsarbeid. VG hadde nemleg invitert Englands landslagskeeper Ray Clemence til Noreg for å overrekkje prisen til Mathisen under den norske cupfinalen. Spelarbørsen hadde fått eit liv også utanfor avisspaltene:

Opplegget som begynte med de første poengsummene på VG's sportssider en tirsdag i april, er altså ført fram til Ullevål i oktober. Ringen er sluttet – fra idrett, via en systematisk journalistikk til folkefest på Ullevål Stadion og den mest effektive markedsføring noen PR-mann kan håpe på, foran øynene på hele TV-Norge. Dette – om noe – er løssalgsjournalistikk av virkelig profesjonelt kaliber. (Ibid.: 205)

Pokalen for "Årets spiller" på VG-børsen vart delt ut første gong i 1963. Når heilårsmeldinga for spelarbørsen vert lagt fram for 1981, viser det seg at utmerkinga dette året går til Tom Lund frå Lillestrøm. Utdelinga av prisen vart ei hending i seg sjølv, ei hending gitt ut frå eit objektivt faktum, ei hending som lèt seg både tid- og stadfeste. Denne gongen var det tydelegvis ein annan – men på dette tidspunktet ikkje offentleggjort – fotballnotabilitet som skulle stå for overrekkinga. Høvet og staden var derimot likeins: "LSK-strategen får sin premie overrakt ved en høytidlighet foran søndagens cupfinale på Ullevaal Stadion. Som vanlig vil en celeber gjest foreta overraskelsen."³⁸

Sett med historiske auge er sporten nettopp eit av felta i VG der samspelet mellom journalistikk og eigenprofilering har vorte dyrka. Avisa byrja som medarrangør av Monolitt-rennet på ski i 1955, med tida vart det også vanleg med finansiell stønad til fotball- og ishockeykampar. Slik kunne avisa "stå for resultatservice på idrettsarenaen, kåre banens beste spillere og profilere seg på de mange arenaene", skriv Eide (1995: 278). Samspelet har berre ekspandert, i skrivande stund er det nesten like vanskeleg å tenkje seg ei VG-avis utan sportsstoff som idretten utan den allstadnærverande logoen til VG, anten han er å sjå som arena- eller tv-reklame, på hjelmar, ski, børser, bryst, bein eller rygg.

Sist med det første, først med det siste

Idretten har hatt ein sterk auke i konkurranseintensiteten dei siste tiåra, det vil seie fleire kampar, fleire renn, fleire løp, fleire turneringar. I 2001 er det altså i utgangspunktet eit langt større utval av sportshendingar på idrettsarenaen å skrive om og rapportere enn i 1961 og 1981. Er det ikkje då eit paradoks at VG-sporten fokuserer minst på slike hendingar i 2001? Kva skuldast dette? Og kvifor fokuserer VG-sporten gjerne på tilhøve utanfor idrettsarenaen dei gongane han faktisk tek utgangspunkt i konkurransehendingar i 2001?

³⁸ I VG, 21. oktober 1981.

Ulf Wallin legg stor vekt på at tv påverkar pressa si sportsdekking. Dei fjernsynsoverførte sportshendingane får klar prioritet i avisene, og særleg i laussalspressa, meiner han (2000:5f). Men i det nye tusenåret handlar nyheitskonkurransen om meir enn berre konkurransen mellom pressa og fjernsynet. Eg skal illustrere poenget med å bruke den før omtala verdscupsigeren til Ole Einar Bjørndalen på 10 kilometer skiskyting i Hochfilzen som eit tenkt døme.

Dette har eg ikkje sikker kunnskap om, men la oss for argumentasjonen si skuld seie at rennet var over eller iallfall stillinga i toppen av resultatlista avgjort klokka 11.50 på føremiddagen. I den augneblinken vil triumfen til Bjørndalen vere kjend for dei som følgde tv-overføringa av distansen direkte på NRK. Litt seinare vil dei som heldt seg informerte om hendingsgangen i løpet via enkelte nettstadar sine kontinuerlige oppdateringar vite resultatet. Dei same nettstadane vil prompte melde frå om sigeren til Bjørndalen på hovudframsida si og på framsida i sportsseksjonen. Fleire andre nettstader følgjer omgåande etter, medan tekst-tv får ut meldinga om Bjørndalens siste fjør i sigershatten på sine sider. Klokka er framleis berre 11.57. Tre minuttar seinare kjem radio-Noreg etter. NRK sine kanalar, P4 og mange nærradiokanalar opplyser alle om sigeren til Bjørndalen i nyheitsbulletengen klokka 12.00. Før den tid er truleg lyttarane av NRK Buskerud sitt distriktsprogram (Bjørndalen er frå Simostranda i Modum kommune i Buskerud) allereie informerte om prestasjonen til den lokale idrettsutøvaren. Radiokanalane held fram med å fortelje om Bjørndalen på sine jamlege nyheits- og sportsoppdateringar utover dagen. På ettermiddagen viser kanskje NRK-fjernsynet eit redigert samandrag av rennet. Utover kvelden vil tv-kanalane sine sportsmagasin servere høgdepunkt og kanskje reportasjar frå rennet. Bjørndalens triumf er kanskje ei av toppsakene i dei same magasinane sine utgåver endå seinare på kvelden. På denne tid i andre media er derimot Bjørndalen kanskje ikkje like *ny* og *heit* lenger, hos nettstadene har Bjørndalen falle eit stykke nedover hovudsida, på radioen sine nyheitsbulletengar kanskje heilt ut. Det var *litt* av ein sportsnyheitsdag. Det var torsdag.

Så er det fredag. For mange dreier det første møtet med dei trykte media seg denne dagen om ei av dei mange abonnementsavisene i det langstrekke presselandet vårt. Alle dei største regionavisene har sannsynlegvis oppslag om Bjørndalen. Det har truleg også nummer 2-avisene i dei største byane. Viss det finst ei lokal kopling til det som skjedde på skiskytingsarenaen i Hochfilzen, vil kan hende nokre lokalaviser – i tillegg til dei det måtte gjelde i Buskerud – nemne sigeren til Bjørndalen. Om ikkje anna, som eit innskot heilt på slutten av brødteksten i oppslaget. Så, som siste ledd i denne nyheitskjeda, kjem laussalsavisene, Dagbladet og VG. VG-sporten nyttar ”Terpingen skal gjøre Bjørndalen uslåelig” som tittel på reportasjen frå Hochfilzen. I ingressen og det første avsnittet i brødteksten står det følgjande å lese:

500 ganger i løpet av en måned legger Ole Einar Bjørndalen (27) seg ned og skyter det første skuddet i liggende. Det kan gjøre ham uslåelig. Det første skuddet i konkurranse er det viktigste. Derfor gjør Bjørndalen denne prosedyren mer enn én gang i timen, i snitt. Det forteller mye om Bjørndalen som perfeksjonist. Og om en vanvittig tålmodighet. Og om ustopkelig vilje til å bli bedre.³⁹

³⁹ I VG, 7. desember 2001.

VG-sporten på si side syner altså ikkje ein ustoppeleg vilje til å fortelje om kva som føregjekk på skiskytingsarenaen i Hochfilzen. Plasseringa i denne nyheitskjeda forklarar – men ikkje nødvendigvis forsvarer, det er nemleg ein annan diskusjon – kvifor VG-sporten ikkje legg meir vekt på sjølve konkurransen enn han gjer i oppslaget. Utfallet av rennet er jo ingen godt forvara løyndom, korkje i det norske medierommet eller ute blant folk flest, dei fleste av dei som ynskjer å vite korleis det gjekk, veit det. I staden konsentrerer VG-sporten seg altså meir om å fortelje om Bjørndalens aktivitetar på treningsfeltet og om nokre av syslane hans etter rennet i Austerrike.

Vender vi blikket litt austover, har Wallin spora liknande tendensar i sportsdekkinga til dei to svenske tabloidavisene Aftonbladet og Expressen, som – apropos til laussalspressa si plassering i nyheitskjeda illustrerande nok – går under namnet "kvällstidningar" i Sverige. Wallin skriv: "I sin strävan efter att publicera något eget hamnar kvällstidningsreportarna allt längre bort från själva tävlingen." (2000:6)

Det er mot denne bakgrunnen ein må sjå dei få oppslaga i 2001 som tek utgangspunkt i ei konkurransehending på idrettsarenaen og som innhaldsmessig vert verande der – høvesvis "Sjokktid i Marions sko", om friidrettssprintaren Tim Montgomery som vann 100 meter under Bislett Games, "Vant med strekk", om friidrettssprintaren Maurice Greene som vann 100 meter under VM i Edmonton, Canada, "Ga blaffen i teknikken", om Andrine Flemmen som vann verdscuprennet i storslalåm i Copper Mountain i den amerikanske delstaten Colorado. Nokså visst er det fleire faktorar som har medverka til å gje desse konkurransane nyheitsverdi (verdseliten i friidrett som er samla i den norske hovudstaden, den raskaste mannen i verda, norsk siger i verdscupen). Men at det er nettopp i desse oppslaga VG-sporten heftar seg særleg ved det sportslege som skjedde på idrettsarenaen, kan ha samanheng med tidspunktet konkurransane føregjekk på. Ikkje minst gjeld det dei to oppslaga som rapporterer frå det nordamerikanske kontinentet. Edmonton i Canada og Copper Mountains i Colorado held til i same tidssone, åtte timar etter norsk tid. 100-meteren og storslalåmrennet passar dermed betre overeins med VGs dødstrekk, det siste tidspunkt ei sak kan leverast på, enn dei andre avisene sin. Fordi målgang i dei to konkurransane skjer sein kveld eller natt norsk tid, når nyheitsdagen går mot slutten eller er over, vil truleg også færre enn elles få kunnskap om utfallet i dei gjennom andre media. Når neste nyheitsdag kjem, vil resultata framleis vere ukjende for mange. For nokre kanskje heilt fram til dei kan lese i VG-sporten, i ingressen under tittelen "Vant med strekk" og under undertittelen "Greene sikret nytt VM-gull i natt", at "Maurice Greene sprintet inn til 9,82 i svak motvind – og med strekk i låret."⁴⁰

Nyheitskjeda som er skildra over har rett nok fått fleire ledd dei siste tiåra, men VG-sporten si plassering i ho kan likevel ikkje seiast å vere av ny dato. Attende i 1973 skreiv VGs dåverande sportssjef Gunnar Kroge at "[i] våre dager er faktisk fakta nesten foreldet en time etter stevnets slutt" (sitert etter Goksøyr og Olstad 2002:161). Det medverka til at fakta kom mindre i fokus. Steinar Eggen og Jørn Fremstads studie av fotballjournalistikken i VG og Dagbladet mellom 1960 og 1990 er interessant i denne samanhengen. Ifølgje dei endrar begge avisene si fotbaldekking seg frå analyse

⁴⁰ I VG, 6. august 2001.

av kampane til det dei kallar for nyheitsjakt. Hos VG byrjar tendensen å gjere seg gjeldande på midten av 1970-talet – ein tendens som forsterkar seg i resten av perioden som vart undersøkt (1993:57f). Den viktigaste årsaka til overgangen frå analyse til nyheitsjakt, meiner Eggen og Fremstad, er konkurransen om publikum i mediebransjen: "VG kommer som regel senere på markedet enn konkurrentene, og derfor må avisa finne sin egen vinkling for å selge produktet." (Ibid.:59)

Viss ein går ut frå at VG-sporten framleis driv ein type nyheitsjakt, slår funn i denne studien fast at VG-sporten i 2001 like mykje jaktar etter nyheiter utanfor idrettsarenaen som på han.

Frå kunstnar til kreator, frå konkurransar til konfliktrar

Sport handlar om augneblinkar. Dei store augneblinkane: stafetten, kampen, finalen. Dei mindre, men heilt avgjerande augneblinkane: Staven som brått brotna, straffesparket som sikra avansement, bryterulla i siste sekund. For utøvarane handlar det om kunsten å meistre augneblinken, om å vere best der og då, rett plass, rett tid. For sportsjournalistikken handlar det om å formidle dei same augneblinkane til publikum, om å skildre augneblinkane, som ein augneblinken sin kunstnar. I elektroniske media med høve til å gjere samtidig: fjernsynet med lyd og levande bilete, radioen med det talte ord. I trykte media i nær og fjern ettertid gjennom orda på prent: i dagspressa som sverteferske inntrykk og meir eller mindre pregnante attgjevingar, i bøker som historiske minnealbum over store bragder og gode tider.

Alle augneblinkar i idretten, små som store, skriv seg frå konkurranse- og kampsituasjonar på arenaen. Vi har sett at VG-sporten byr på augneblinksbilete i alle format i alle utvalsåra, også dei med gullkanta rammer, som Floyd Pattersons utslagsgjevande høgre hook i bokseduellen mot Ingemar Johansson i 1961, som Einar Rasmussens sterke sluttsprint i padle-VM i 1981, som sprintaren Maurice Greenes 100 dramatiske meter fram til verdsmeistertittelen i friidrett i 2001. Men vi har også sett at VG-sporten tek sjeldnare utgangspunkt i det som skjer på idrettsarenaen dette året. Og at når han gjer det, fokuserer han mindre på det som skjer der.

Korleis skal ein forstå desse endringane? På eit litt meir overordna plan kan ein kanskje knyte dei til meir generelle innhaldstrekk i media i det nye tusenåret. Teatervitar Anne-Brit Gran gjev uttrykk for nokre funderingar som er spennande her. I boka *Vår teatrale tid* (2004) ser ho på stoda i presse, radio og tv i det nye tusenåret med eit teatervitskapleg blikk. Gran tykkjer dei ulike medieformene meir og meir isceneset sin eigen røyndom. Tesen hennar er at det er ein type lukningslogikk som greiner seg ut i media, ein logikk som kort sagt går ut på å produsere fleire saker og nyheiter sjølve. Det springande punktet i Grans tenkjemåte er at ulike media dekkjer og formidlar stoff frå ein røyndom dei sjølve har vore med å skapt: "Media – et system som opprinnelig skulle mediere/formidle *en annen*^[41] virkelighet – er blitt virkelighetsprodusenten selv; det som iscenesetter det aller virkeligeste for folk." (2004:97) Ifølgje Gran er denne tendensen "tydligest i pressen, hvilket kan relateres til

⁴¹ Forfatteren (Gran) si kursivering.

at pressen taper kampen om de 'virkelige' nyhetene, fordi etermediene og nettavisene kan lansere dem raskere" (ibid.).

Når Gran forklarer desse utviklingstrekk i pressa med nyheitskonkurransen med dei andre media, gjev det argumentasjonen som går på VG-sporten si plassering i nyheitskjeda ny ammunisjon. Med utgangspunkt i Grans slutningar over, kan ein også argumentere for at VG-sporten i 2001 i større grad skapar sin eigen røyndom enn han gjorde i 1961 og 1981, då hendingar i den objektivt eksisterande røyndomen stort sett var utgangspunkt for oppslaga. Når det er sagt, er det kanskje spelarbørsen, som har vore ein del av VG-sporten sidan 1962, som mest harmonerer med Grans tankar om at media formidlar stoff frå ein røyndom dei sjølve har medverka til å skape.

Ein kan også sjå det frå ei litt anna side, som at media ikkje skapar sin eigen røyndom, men prioriterer å formidle frå han dei har best tilgang til. Sann umiddelbart er dette poenget kanskje meir openbert i fjernsynet enn i pressa. Når tv-kanalane skaffar seg senderettar til sportshendingar i dag, sikrar dei seg samstundes eit overføringsprivilegium (Helland 2003:101). For kanalane som ikkje fekk senderettane, kan det bety mindre interesse for den gjeldande hendinga. For kanalane som fekk rettane, kan det bety ekstra interesse for hendinga, for å byggje opp interessa rundt ho.

Kanskje kan ein også eller i staden sjå auken i talet eigeninitierte oppslag i 2001 som uttrykk for eit større journalistisk sjølvstende, som eit prov på ein ambisjon om å stå i ei fri eller friare stilling i høve til idretten sin til dels rigide dagsorden og sine mange terminfesta gjeremål. Kanskje kan ein sjå denne intensiveringa i VG-sporten sin eigenproduksjon av aktualitetar, for å omskrive ei formulering av Gran (2004:97), som eit teikn på at VG-sporten i større grad sjølv ynskjer å definere kva slags type hendingar som har nyheitsverdi. Her er det interessant å trekkje ei linje til nokre av konklusjonane som Ove K. Pedersen og Maja Horst (2000b) presenterer etter ein analyse av den politiske journalistikken i dansk presse. I takt med eit auka sjølvstende for journalistikken meiner dei det har utvikla seg ein type dialogjournalistikk som har teke over frå den tradisjonelle og meir refererande journalistikken (her etter Eide 2001:41). Dialogjournalistikken impliserer eit annleis syn på den politiske røyndomen og nye måtar å fortelje om han på. I dialogjournalistikken, skriv Pedersen og Horst, "bringer journalisten citater fra forskjellige subjekter sammen i samme artikkel og lader dem gå i dialog med hinanden. Det er journalisten der kan bestemme hvem der skal gå i dialog med hvem, hvem der skal ha ordet først og tildeles retten til at konkludere" (2000:195).

Karakteristikken deira av dialogjournalistikken passar til fleire av oppslaga i VG-sporten i 2001. Felles for desse oppslaga er at ein konflikt står i fokus, ein ordstrid mellom to partar, som han mellom handballtrenarane Christer Magnusson og Gunnar Pettersen. Framleis handlar det altså om ei form for konkurranse, om duellar, som ein parallell til nokre av duellane frå den aktive idretten, mann mot mann, som på standplass, som i bokseringen. Men dette er ein annan arena, ein arena der det knivast med ord, ein arena for verbale salver og for meir eller mindre slagferdige opponentar. Dette er VG-sporten sin arena. Han er arrangøren, promotoren, han som skipar til kampane, som vel ut kven som skal måle krefter med kvarandre. VG-sporten er også kampleiaren, ordstyraren, han som formidlar synspunkt og meiningar mellom sidene i striden, i duellen, konkurransen, som føregår der og då, som VG-sporten er opphavet til og utgangspunkt for. Dette er ikkje VG-sporten som ein som skildrar

augneblinkane, dette er VG-sporten som han som lagar dei sjølv, som gjev dei liv gjennom orda på papiret.

Ein kan også sjå desse oppslaga som dømmer på konflikt som journalistisk vinkling. I det heile teke er konfliktorienteringa større i VG-sporten i 2001 samanlikna med dei to første utvalsåra. Ei måling eg gjorde i samband med den kvantitative analysen stadfestar dette. Målinga viser at 28 prosent av oppslaga til VG-sporten i 2001 fokuserer heilt eller delvis på konflikhtar, mot 14 prosent og 12 prosent høvesvis i 1961 og 1981. Denne tendensen i VG-sporten høver godt i hop med tidlegare framheva kjenneteikn ved innhaldsprofilen til populærjournalistikken. Ifølgje Terje Hillesund har VG ein hang til å dramatisere, til å skape ei dramatisk forteljing om personane det handlar om. Hovudtema i desse drama er ofte ein konflikt, og då "konsentreres gjerne fremstillingen om replikker eller talehandlingar der den ene aktøren retter kritikk i form av beskyldningar mot eller oppfordringar til en annen aktør. Den andre aktøren svarer på kritikken, enten i samme, eller i en påfølgende artikkel" (1996:70f).

Personfokus og intimisering

Interessa for idrettsutøvarane som person utanfor arenaen har altså auka i 2001. Korleis skal ein forstå denne utviklinga? Ein kan angripe spørsmålstillinga frå fleire startposisjonar, men fordi dette i botn og grunn er ein mediehistorisk tekst, la oss byrje med nokre av tankane som Bastiansen og Dahl gjer seg i boka *Norsk Mediehistorie*:

Alle er enige om at mediene i sitt innhold over tid har kommet til å vie enkeltmennesket, individet, en stadig sterkere oppmerksomhet. "The human touch" er på mange måter blitt et dominerende grep i all journalistikk. Personifisering som innholdstrend lar seg registrere på nesten alle områder. (2003:501)

Bastiansen og Dahl brukar endringane i korleis journalistikken skriv om det politiske livet som døme på kva dei meiner. I løpet av den siste generasjonen har det skjedd ei dreining frå dekking av politikken sine saker til fokus mot politikarane sin person, politikarane opptre i blandingsroller som offentlege og private personar. Som eg har vore inne på har det også skjedd ei klar forskuving frå sak til person i VG-sporten. Parallellt med den aukande personorienteringa distanserer VG-sporten seg meir frå sporten sitt offentlege rom, i staden konsentrerer han seg meir om å rapportere om eigenskapar og gjeremål som høyrer til sivilsfæren. Når Liv Grete Skjelbreid Poirée på hotellrommet avslører at ho likar best å vere saman med mannen sin om nettene, når Jan Åge Fjørtoft på restaurant vedgår at kokkekunsten hans avgrensar seg til å leggje ein frossepizza i omnen, er det private sider ved personane som vert framheva, ikkje sportslege eigenskapar ved skiskyttaren Poirée og fotballspelaren Fjørtoft.

Ein snakkar om at det har skjedd ei intimisering av offentlegheita når veggane mellom intimsfæren og det offentlege vert lagde ned på denne måten (Gripsrud 1999:237f). Viss ein med meir intimisering meiner ei større interesse for eigenskapar og gjeremål som kan relaterast til privatlivet til personen som er omtala, viser denne studien at det er mest intimisering i 2001. Rett nok ser ein også dømer på oppslag som går inn under denne forma for intimisering i 1961 og 1981, det førstnemnde året ikkje minst gjennom reportasjen heime hos Hallgeir Brenden. Å gjere desse unntaka til ein

generell tendens, vert etter mi meining likevel litt som å gjere ein mygg til ein elefant. I 2001 er privatlivet til aktørane i langt større grad prioritert i VG-sporten, som når han skriv om landslagsspelaren i handball sin kamp mot matvegring, som når han skriv om landslagstrenaren i langrenn sitt påståtte alkoholproblem.

Jostein Gripsrud meiner det i vår tid er eit heilt annleis tilhøve mellom det private og det personlege på den eine sida, og det offentlege på den andre (1999:238). Særleg fjernsynet sin medverknad til å bryte ned skiljet mellom det private og det offentlege har vorte vektlagt i faglitteraturen. Joshua Meyrowitz' bok *No Sense of Place* (1985) er ein klassikar i denne samanhengen. Her viser han korleis fjernsynet har endra tilhøvet mellom politikken si bakscene og framscene, mellom den tidlegare opne og den tidlegare skjulte sida av den politiske framferda. Tv har skapt ei slags midtscene, ein "middle region", som gjer at publikum får eit sideblikk på politisk verksemd (her etter Eide 2001b:22f). Det er sjølvstendig skilnader mellom rolla som politkar og rolla som toppidrettsutøvar (sjølv om kanskje somme vil hevde at dei har nærma seg kvarandre dei siste tiåra), men grunntanken i innsikta til Meyrowitz har mykje for seg også når det gjeld sporten. Fjernsynsmediet har tvillaust gjort sitt til at publikum er vorten etter måten meir kjende og fortrulege med mange av idretten sine aktørar. TV 2 sitt innsteg i det norske medierommet i 1992 er sentralt her. Den kommersielle kanalen profilerte seg frå byrjinga av som ein meir folkeleg og personifisert nyheitskanal enn NRK (Syvertsen 1997:203). Denne stilen har også prega sportsdekkinga til TV 2.

På eit overordna plan kan dette i sin tur sjåast i samanheng med symbiosen mellom sport og media. Sportsarenaen er i dag ein av samfunnet sine fremste geografisk definerte eksponeringsarenaer for kommersielle budskap. Ifølgje Helland fungerer sport og media i det som i biologien vert kalla for eit symbiotisk tilhøve, det vil seie eit tilhøve der begge partar er innbyrdes bundne til kvarandre, og der begge har økonomiske fordelar av å samarbeide. Eit resultat av denne symbiosen er eit sterkare fokus på idrettsutøvarane som stjerner. Avhengnaden av sponsorar har gjort at utøvarane har vorte viktige i seg sjølv, og for å få størst mogeleg marknadsverdi har andre sider ved utøvaren enn berre dei sportslege fått store oppslag i pressa og brei omtale elles i media (2003:14). Fotballen er idretten som avlar flest stjerner, noko som har ført til endringar i mediedekkinga av greina. I jubileumsboka om Norges Fotballforbund, *Fotball! Norges Fotballforbund 100 år*, skildrar Goksøyr og Olstad utviklinga slik:

Særlig fra 1990-årene ble det vanlig å presentere fotballstjernene som privatpersoner, deres gleder og sorger, uteliv og fornøyelser, aller helst presentert som en føljetong i såpeoperastil. [...] Tendensen til å gå "backstage" – bakenfor det offentlige rom – var tydelig foran europamesterskapet i 2000. Dagbladet hadde sine daglige doser: "Les historien om Steffens liv" (Steffen Iversen). "Møt Steffens ukjente bror". "Les eventyret om Ole Gunnar "Jeg er forfengelig." 4 sider Myggen spesial" (Erik Mykland). Men hvem var egentlig disse personene? Var de ikke i stor grad et typegalleri som – med utgangspunkt i virkelige personer – var skapt og konstruert av og for media. Med fjernsynets og avisenes konstruksjon av fotball som en verden som i stadig større grad lignet såpeoperaens, ble utøvere og publikum trukket stadig dypere inn i en kunstig, virtuell virkelighet, der mediens egenart og ikke fotballen selv satte premisser. (2002:162)

Ein skal ikkje gløyme rolla ei avis som VG sjølv har spelt og spelar med omsyn til intimiseringsprosessen og den auka personfokuseringa både i journalistikken generelt og i sportsjournalistikken spesielt. For å seie det med Allerns ord: ”’Intime’ avsløringer og betroelser om kjendisers liv er en integrert del av løssalgssavisenes profil.” (2001:15) Idrettsstjernene høyrer til dei aller største kjendisane i våre dagar – og det er i mange høve også desse som lyser sterkast på sidene i VG-sporten. Og som mangeårig sportsjournalist i VG, Knut Espen Svegaarden, seier det: ”Etter 13 år i VG vet jeg hva som forlanges. Hvor lenge arbeidsdagen og nettene blir. Det kreves nyhetsrelaterte saker, helst om store navn.”⁴²

Quo vadis?

Onsdag 1. juni 2005 kom VG på gata med sitt nye sportsvedlegg. Nyvinninga kan ein sjå på fleire måtar. Ho er utan tvil eit prov på at VG brukar sporten som eit verkemiddel for å trekkje til seg mange av lesarane som avisa har mista dei siste åra. VGs auka satsing på sport er like sikkert eit varsel på at sporten ikkje vert mindre dominerande i avisa i tida som kjem. Ein kan også sjå vedlegget som ein freistnad på å tilpasse sporten i pressa til medierøyndomen i det nye tusenåret, der informasjonskanalane er fleire, der konkurransen er større, der nyheitene nesten er kjende før dei har skjedd. Mest spennande er det kanskje likevel å sjå kva vedlegget kan bety kvalitativt for sportsjournalistikken, kva det vil få å seie for innhaldet i VG-sporten.

Med vedlegget gav VG opp konseptet med éin rygg som avisa fram til då hadde vore tru mot. No er sporten skild ut som ein eigen del, attpåtil på rosa papir. Ideen med å trykke sport på rosa bakgrunn er opphavleg italiensk. Heilt sidan *La Gazzetta dello Sport* byrja med det i 1896, har sportsfargen vore rosa i Italia. I Sverige har *Aftonbladet* gjort lukke med same farge sidan 2002. Sportskommentator i VG, Truls Dæhli (2005), hadde mellom anna dette å seie om overgangen til ny farge: ”Vi bytter trøye for å synes bedre, for å gi leserne et tydeligere sportssignal og fremfor alt for å markere en ny epoke i VG-sportens historie.” Når tida er inne, kan denne epoken vere emne for ein ny studie om sporten i VG.

Litteratur

Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. IJ-forlaget: Kristiansand.

Alnæs, Karsten (2000): *Historien om Norge – Bind V: Femti rike år*. Oslo: Gyldendahl.

Bastiansen, Henrik G. og Hans Fredrik Dahl (2003): *Norsk mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.

⁴² I *Journalisten* 9/2004.

Bonde, Arne (2004): *Tabloid*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Brandsås, Frank og Einar Odden (1997): *Idrettens lakeier. Om sportsjournalister, makt og penger*. Oslo: Forum-Aschehoug.

Dahlén, Peter og Knut Helland (2002): "Sport og medier. En forskningsoversikt." I *Norsk medietidsskrift* nr. 2, s. 7–33.

Dæhli, Truls (2005): "VM-drøm i det rosa." I VG, 1. juni.

Eggen, Steinar og Jørn Fremstad (1993): "Fotballjournalistikken i VG og Dagbladet frå 1960 til 1990". I Thore Roksvold (red.): *Sport i avis*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk, s. 37–69.

Eide, Elisabeth (2001): "Mannsbastioner med iboende treghet. Medier, kjønn og makt." I Martin Eide (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendahl Norsk Forlag AS, s. 329–353.

Eide, Martin (1995): *Blod, sverte og gledestårer. Verdens Gang 1945–1995*. Oslo: Schibsted.

Eide, Martin (1998): *Popularisering, modernisering, strukturering. En populæravis tar forform. Verdens Gang i forvandling 1945–1981*. Rapport nr. 40, Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen.

Eide, Martin (2001): "Journalistisk makt. Et oppslag." I Martin Eide (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendahl Norsk Forlag AS, s. 13–58.

Eide, Martin (2003): "Stjerneteikn i tida." I *Syn og Segn* nr. 3.

Eileng, Nils Andreas (2002): "Sport som konkurransearena mellom NRK og TV 2 1992–2000." I *Norsk medietidsskrift* nr. 2, s. 33–56.

Furumo, Asle (2003): *Norsk idrett og "Utlendingen"*. Hovedoppgave. Oslo: Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole.

Goksøyr, Matti og Finn Olstad (2002): *Fotball! Norges Fotballforbund 100 år*. Oslo: Norges Fotballforbund.

Gran, Anne-Britt (2004): *Vår teatrale tid. Om iscenesatte identiteter, ekte merkevarer og varige mén*. Oslo: Dinamo Forlag

Gripsrud, Jostein (1999): *Mediekultur, mediesamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hansen, Jan Erik (2003): "Heia oss i sofaen!" I Aftenposten, 1. mars.

Hanstad, Dag Vidar (1993): *Håndballfeber*. Oslo: Hjemmets Bokforlag.

Helland, Knut (2003): *Sport, medier og journalistikk. Med fotballandslaget til EM*. Bergen: Fagbokforlaget.

Hillesund, Terje (1996): *Aktører, talehandlinger og nyhetsdramaturgi: Avisen som handlingsmedium*. Avhandling til dr.polit.-graden, Det samfunnsvitskapelige fakultet, Universitetet i Bergen.

Hovden, Jofrid (2003): "Seksualisering av kvinneidrett." I Dagbladet, 7. september.

Jahr, Erika (red.) (2004): *Kjønn og journalistikk i mediene*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Klausen, Arne Martin (1986): *Med Dagbladet til tabloid*. Oslo: Gyldendahl Norsk Forlag.

Larsen, Peter og Liv Hausken (red.) (1999): *Medievitenskap – Bind 4: Medier – kultur og samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.

O'Donnel, Hugh (1994): "Mapping the mythical. A geopolitics of national sporting stereotypes." I *Discourse and Society*, nr. 3, s. 345–380.

Pedersen, Ove K. og Maja Horst (2000): "Dialogjournalistikken. Nutidens politiske dagsorden." I Pedersen, Ove K., Peter Kjær, Anders Esmark, Maja Horst, Erik Meier Carlsen (2000): *Politisk journalistik*. Århus: Center for Journalistik og Efteruddannelse/Forlaget Ajour, Danmarks Journalisthøjskole, s. 169–221.

Reimer, Bo (2002): *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia*. Stockholm: Stiftelsen Etermediarna i Sverige.

Syvertsen, Trine (1997): *Den store TV-krigen. Norsk allmennfjernsyn 1988–96*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sæther, Esten O. (2003): "Ta vare på brølet." I Dagbladet, 27. juni.

Tønneson, Stein (1987): *Norsk Idretts Historie. Bind 2: Folkehelse, trim, stjerner 1939–1986*. Oslo: Aschehoug.

Wallin, Ulf (1998): *Sporten i spaltarna. Sportjournalistikens i svensk dagspress under 100 år*. Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Göteborgs universitet.

Wallin, Ulf (2000): "Sportssidorna i TV:s skugga." I *JMG Granskaren* nr. 2. Göteborg universitet: Sentrum för granskning av journalistik och medier, s. 5–9.

PRESSE MINNER

Prosjektet *Norsk presses historie* har fra starten av vært opptatt av å samle inn yrkeserfaringene fra norske journalister, redaktører, grafiske personale og andre som har arbeidet i norsk presse. Når vi er så heldige å ha mange hundre levende kilder omkring oss i Norge i løpet av de årene prosjektet vil pågå, ønsker vi å gjennomføre en del intervjuer, samtidig som vi oppfordrer disse dyktige skrivende veteranene til selv å skrive sine presseminner.

Ta med deg det du vil selv, det du husker best, det du selv synes er viktig. Prosjektet setter pris på en god historie eller to, og ellers alt fra beskrivelser av teknologi og utstyr til enkeltopplevelser i redaksjonen eller ute i feltet, til forhold parti-presse og så videre.

I denne utgaven av Pressehistoriske skrifter forteller Gøril Strømholm om sin første dag i Arbeiderbladet, og vi håper det vil inspirere andre til å skrive ned sine presseminner.

Spørsmål kan rettes til red.sekr. Idar Flo (tlf. 70 07 52 22 eller 95 76 27 62) eller redaktør Guri Hjeltnes (tlf. 46 41 06 83). Presseminner kan sendes til Idar Flo v/Møreforskning, pb. 325, 6101 Volda eller idar.flo@hivolda.no

Første dag i Arbeiderbladet

Av Gøril Strømholm

Den aller første dagen i Arbeiderbladets redaksjon en sommerdag i 1954. 6. etasje i Folketeaterbygningen på Youngstorget. Herregud, hvilken spenning, hvilken nervøsitet, hvilken glede!!!

Der var Odd Kjus, høy og blid, og betryggende. Han var sekretær på forværelse, det store rommet mellom de to redaktørene, daglig leder og nyhetsredaktør Rolf Gerhardsen til høyre og politisk redaktør Per Monsen til venstre. Og helt innerst, bak Monsens kontor, satt sjefen, ansvarlig redaktør Olav Larssen, far til Randi Bratteli. Men det visste jeg ikke da.

Det jeg visste, var at jeg skulle få lov til å prøve meg som sommervikar, 18 år, manglet fire måneder på å bli 19, rett fra artium på Vahl gymnas ved Tøyenparken. Utrolig at en drøm skulle gå så fort i oppfyllelse. Riktignok hadde nesten alle skolestilene mine blitt lest opp både på engelsk og reallinjen i flere år, så jeg visste at jeg kunne skrive stil, men derfra til å skrive i avis!

Gøril med studentlue i 1954.

Odd fulgte meg inn på et ledig kontor rett til høyre innfor sentralbordet. Der sto et skrivebord, en stor svart telefon, en stor svart skrivemaskin og noen bokhyller som nesten var tomme. Støvet danset i brede solstråler fra Folketeaterpassasjen (nå Operapassasjen). Det var et firkantet "hull" i Folketeaterbygningen helt ovenfra restaurant Stratos og ned i passasjen. Jeg kunne stå i vinduet i 6.etasje og se folk haste fram og tilbake langt der nede.

- Det er ingen ting å være redd for, sa Odd og smilte varmt. I ettertid har jeg tenkt at jeg må ha sett vettskremt ut, eller så husket han selv hvordan det var å være ung og uerfaren.

- Bruk alle den tida du trenger, det haster ikke, sa Odd.

Det hadde vært solformørkelse noen dager i forveien, den store solformørkelsen i 1954, da verden ble grå, alle farger forsvant og fuglene sluttet å synge. Selv hadde jeg og en skolevenninne, Lisen, vært på mine foreldres sommersted på Nesodden og sett på sola gjennom et filmnegativ. Nå hadde jeg fått i oppdrag å ringe til byens øyeleger for å finne ut om noen hadde skadet øynene. Jeg skulle si navnet mitt, og så skulle jeg si at jeg ringte fra Arbeiderbladet.

Å, nei og nei, hvordan skulle jeg våge det! Ikke husker jeg hvor lang tid jeg brukte. Ikke husker jeg hvor lenge jeg satt og nistirret på det digre svarte uhyret av en telefon. Men dagen etter sto det en enspalter på ca. 5 centimeter på trykk et eller annet sted i avisa. Det var et mirakel. Og ingen hadde skadet øynene.

Det ble en fantastisk sommer, jeg boltret meg i morsomme oppdrag, alt var morsomt, torgprisene på Youngstorget, de rappkjefta madamene, folk på gatene som ble intervjuet til den populære "Ramma" med temaer som "Hva koster en unge?", "Helskjeggets undergang", "Dior har flest motstandere", "Wienervalsen blomstrer på ny" osv. Det var bare å stoppe folk på gata og begynne å skravle. Eller stemningsskildringer fra første klasse på Gamlebyen skole, eller fra parkene på Grünerløkka.

Alle de erfarne journalistene var snille og hyggelige. Anders Buraas, som var redaksjonssekretær og satt sammen med Odd Kjus på det store forværelse, kom med oppmuntrende og smigrende tilrop med jevne mellomrom når han leste mine beskjedne manuskripter.

En morgen jeg kom på jobb sa Odd: - Kom Gøril, så skal du få hilse på Martin.

Å, nei! Hva skulle lille jeg si til Martin Tranmæl, han som vi hadde lest om i historieboka! Riktignok var han fortsatt i live og hadde et kontor like til venstre i korridoren innefor sentralbordet, like overfor mitt. Men han hadde jo sin egen spalte i bladet og skrev om ting jeg ikke forsto noe av.

- Å, nei, jeg tør ikke, tryglet jeg. Hva visste jeg om denne mannen, bortsett fra at han var berømt, beryktet og betydningsfull, og at han hadde vært avholdsmann hele sitt liv?

- Hva skal jeg si? klynket jeg, - jeg tør ikke.

Odd begynte å le. -Tull og tøys, Martin er så snill som et lam, kom nå.

Jeg glemmer det aldri.

Der sto han, den for meg eldgamle mannen på 75 år, på kontoret sitt, med ryggen mot vinduet, som vendte ut mot Youngstorget. Røslig, bred, brun dress, nesten ikke hår, to intense blå øyne, som lyste som laserstråler.

Odd sa: - Martin, her er en av våre yngste og nyeste journalister som gjerne vil hilse på deg.

Martin Tranmæl smilte. De blå øynene lynte som diamanter. Odd forsvant og Martin Tranmæl ga meg et kraftig håndtrykk.

Mer husker jeg ikke. Ikke hva han sa, og slett ikke hva jeg sa. Men det visuelle inntrykket sitter som spikret. I ettertid har jeg gremmet meg mang en gang over at jeg ikke er i stand til å huske hva som ble sagt. Antakelig har det ikke vært særlig dypsindig. Iallfall ikke fra min side. Men jeg burde jo ha husket NOEN ord. Var respekten så overveldende at den lammet hukommelsen?

En dag ble jeg sendt til Nic. Waals Institutt. En tysk psykiater skulle holde foredrag og jeg skulle lage et referat. Etter fem år med tysk på middelskole og gymnas skjønte jeg en god del av det språket, men psykiatri visste jeg ingen ting om. Foredraget ble fullstendig gresk, jeg var på gråten. Så fattet jeg den eneste brukbare beslutning: jeg ventet til alle de andre journalistene var forsvunnet, nærmet meg Nic. Waal og professoren og la alle kort på bordet, kunne de hjelpe? Hva var hovedpoengene i foredraget? Nic.Waal vekslet et par ord med sin tyske kollega, som smilte og nikket og dermed fikk jeg det nydeligste referat man kunne ønske seg, og

meget forståelig. Jeg bet hode av all skam og skrev det rett ned. Det kom på trykk dagen etter. Uten en rettelse.

Redaktørene Rolf Gerhardsen og Per Monsen var veldig synlige på forværelset og i resepsjonen, og av og til i korridorene. Men sjefredaktør Larssen lot seg ikke ofte vise. Han hadde ord på seg for å være litt fjern, men meget seriøs. En dag støtte jeg plutselig på ham i korridoren. Han stanset meg, og til min store overraskelse sa han følgende: - Det var en meget god ramme du hadde i dag. Fortsett med det! - Det var så vidt jeg ikke neide! Jeg må ha sett nokså dum ut, for han trakk på smilebåndet, snudde seg og skred majestetisk tilbake på sitt kontor.

Tenk at sjefredaktør Larssen leste ”Ramma”!

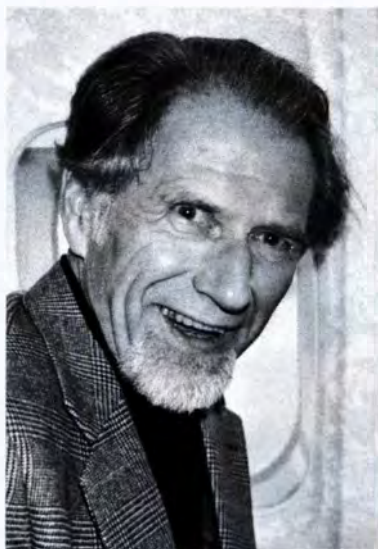
For en fantastisk sommer – sommeren 1954! Tenk å få lov til å gjøre det du har drømt om og attpå til få penger for det!

PRESSE PROFIL

Erik Loe og utenriksavdelingen i Arbeiderbladet, 1949-1989.

Av Rolf Werenskjold

Utenriksjournalistikken består av mange ulike elementer som samlet bidrar med det daglige utenriksnyhetsbildet i mediene. Nyhetsbyråer, utenrikskorrespondenter, frilansere og stringere bidrar til å skape det norske utenriksjournalistiske systemet. Systemet og forholdet mellom de ulike elementene er ikke statisk, men i stadig forandring. Kjernen i systemet er likevel den faste staben og de redaksjonelle prosessene i de respektive hjemmeredaksjonene. Det er de som til slutt prioriterer det utenriksstoffet som daglig kommer på trykk i den enkelte avis. Organiseringen og bemanningen av utenriksavdelingene i de største avisene har variert over tid. I denne artikkelen er fokuset rettet mot en av de utenriksredaktørene som satte sitt preg på utenriksdekningen i Arbeiderbladet gjennom store deler av etterkrigsperioden.

Utenriksredaktør Erik Loe i Arbeiderbladet

Gjennom nærmere 40 år var Erik Loe det faste elementet i utenriksavdelingen i avisen, først som utenriksmedarbeider, deretter som utenriksredaktør fra 1963, og de siste yrkesaktive årene fra 1983 til han fylte 70 år i 1990 som fristilt kommentator. Han

redigerte utenriksstoffet fra 1949 til 1984, og fortsatte å skrive i Arbeiderbladet fram til 1991. I tillegg vil det bli gitt et riss av utviklingen av utenriksavdelingen i avisen fra den andre verdenskrigen og fram til slutten på den kalde krigen.

De siste 10-15 årene har norske avisredaksjoner vært preget av omfattende integrering av ulike stoffområder for å kunne møte den nye markedssituasjonen. Erik Loe var eksponent for en motsatt prosess. Han var en av dem som gjennom flere tiår etter den andre verdenskrigen bidro til utviklingen av utenriksjournalistikken som et eget spesialområde, og til å gjøre Arbeiderbladet til en av landets viktigste utenrikspolititiske premissleverandører. Betydningen av avisens utenriksdekning var større enn hva opplaget skulle tilsi. Som organ for Det norske Arbeiderparti, var Arbeiderbladet fram til 1965 også et regjeringsorgan som hadde til hensikt å sikre folkelig oppslutning omkring offisiell norsk utenrikspolitikk. Analyser av internasjonal politikk kom derfor til å stå sentralt i den redaksjonelle utenriksjournalistiske formidling i avisen under hele den kalde krigen, spesielt etter at Norge ble medlem i NATO i 1949.

Loe startet sin yrkeskarriere som assisterende konsulent i moderne politisk historie i utenriksdepartementet, hvor han arbeidet i vel ett år fra 1948 til 1949. I 1949 ble han tilsatt som utenriksmedarbeider i Arbeiderbladet og ble der til han gikk av som pensjonist i 1989.¹ Han var utenriksredaktør i Arbeiderbladet fra 1963 til 1984, men i praksis hadde han redigert utenriksstoffet i avisa allerede fra 1949. De siste årene var han fristilt og engasjert i en rekke spesialoppdrag for avisen. Han skrev i tillegg enkelte utenrikskommentarer.

Arbeiderbladet var imidlertid ikke det eneste mediet hvor Erik Loe utfoldet sin utenriksjournalistikk. Gjennom store deler av 1950- og 1960-årene skrev han mange artikler om internasjonal politikk og samtidshistorie i ukebladet *Aktuell*, *Fri Fagbevegelse*, *Heimevernsbladet*, *NRK*, *Aschehougs leksikon* og *Leksikonservice*. I tillegg var han redaksjonssekretær i tidsskriftet *Internasjonal Politikk* i årene fra 1949 til 1960. Han satt i styret for *Norsk Utenrikspolitisk Institutt* fra 1961 til han gikk av med pensjon. Av utdanning hadde Loe realartium fra 1938. Han tok engelsk og norsk mellomfag, og var cand.philol. med hovedfag i historie fra Universitetet i Oslo i 1948.

Bakgrunn

Erik Loe ble født i 1920 i Ås utenfor Oslo. Hans foreldre var professor i landmåling ved Landbrukshøyskolen på Ås, Lars Loe, og husmor Dorothea Olstad Loe. Erik Loe gikk på St. Haugen gymnas. Det privateide gymnaset hadde real og språklinje, og var i slutten av 1930-årene en av de skolene hvor ungdommen sluttet opp om det NS-dominerte Gymnassambandet. Gymnastiden gjorde at Loe ble tidlig bevisst på sitt politiske ståsted i forhold til nazismen. Det var ikke minst Ragnar Volds kommentarer i *Dagbladet* som bidro til kunnskap om det som foregikk ute i Europa.

¹ Erik Loes første artikkel i Arbeiderbladet sto på trykk i avisen 18. desember 1949 med tittelen: *Fredsprisvinneren* (om den britiske ernæringsforskeren Lord John Boyd Orr). Hans siste artikkel før han ble pensjonist hadde tittelen "Hitler analysert i 1933: Johan Scharffenberg spådde kaos og krig.". Den sto på trykk 15. april 1989. Etter det skrev han noen få sporadiske artikler. Hans siste publiserte artikkel sto på trykk 23. november 1991.

Erik Loe gjorde seg ferdig med gymnasen i 1938, og begynte å studere ved universitetet i Oslo. Han begynte på en klassisk filologutdanning, og gjorde seg ferdig med engelsk bifag i 1941 og norsk bifag våren 1943. Høsten 1943 startet han på historiestudiet som hovedfag. Høsten 1943 florerer det rykter ved universitetet om at tyskerne hadde planer om å arrestere studentene. Man fikk til og med informasjon om dato og klokkeslett, men på tross av flere klare advarsler om at noe var i gjære skjedde det ingen ting. 30. november var Loe i Oslo sentrum. Han var innom lesesalen og kunne plutselig gjennom vinduene se at tyske tropper strømmet ut fra oppstilte lastebiler plassert rundt hele universitetsområdet. Da var det for sent å komme seg vekk. Tyskerne arresterte samtlige studenter og lærere ved universitetet som de kom over. De arresterte ble samlet i vestibylen før de ble drevet inn i universitetets aula, hvor de etter flere timer ble tvunget til stående å høre på tordentale fra Terboven og politigeneral Rediess. Arrestasjonen ble innledningen til nærmere ett og et halvt års tysk fangenskap for Erik Loe og mange av de arresterte norske studentene. Fra universitetets aula gikk transporten videre til luftforsvarets brakker i Stavern, hvor mer enn 1000 norske studenter ble samlet. Mange av de studentene som av ulike grunner unngikk å bli arrestert, dro enten hjem og holdt seg i en periode skjult eller de flyktet til Sverige. De arresterte studentene i Stavern måtte daglig stille opp på appeller, hvor navn på studenter som ble løslatt eller bestemt for videre transport til fangeleirer i Tyskland ble opplest. Det var tilfeldig hvem som fikk dra og hvem som måtte bli.

Arrestasjonene av de norske studentene var i første rekke en kollektiv avstraffelse, og det kunne virke som at det var viktigere for de ansvarlige tyskerne at de hadde et forhåndsbestemt antall fanger – enn hvem disse var. Den første gruppen av fanger bestemt for tyske fangeleirer ble sendt avgårde allerede i desember 1943. Denne første gruppen ble sendt til en SS-utdanningleir i det tysk-okkuperte franske Alsace, hvor tyskerne samlet studenter fra en rekke okkuperte land. Hensikten var å utdanne dem til SS-soldater. Det ble ingen suksess med de norske "rekruttene".

Den andre gruppen av norske studenter ble sendt av gårde i begynnelsen av januar måned i 1944. Loe gjennomgikk aldri noe individuelt avhør før han ble sendt av gårde i den andre transporten med det tyske frakteskipet *Donau* fra Oslo til den polske havnebyen Stettin. Skipet ble senere senket i Oslo-fjorden av en gruppe fra hjemmefronten med Max Manus i spissen. Fra Stettin gikk transporten videre i togvogn fram til konsentrasjonsleiren Buchenwald. Leiren lå i nærheten av Weimar i Thüringen i det østlige Tyskland.

Buchenwald var en av de eldste tyske konsentrasjonsleirene opprettet for politiske fanger allerede i 1938. I denne leiren ble mange av de tyske kommunistene og sosialdemokratene samlet. SS-soldatene var bare tidvis inne i leiren, som i stor utstrekning var administrert av fangene selv. Det var kommunistene og de kriminelle fangene som hadde makten. I praksis betydde det at sosialdemokratene ble hardt hundset av sine medfanger, som benyttet seg av sjansen til å hevne seg på sine tidligere politiske fiender. De tyske sosialdemokratene kom under dobbelt ild, fra både SS og kommunistene.

De norske studentene var heldigere. Blant dem som ble arrestert, var et helt kull med medisinstudenter som var uheldige nok å ha sin 2. avdelingseksamen på universitetet den 30. november. Det betød at man var rikelig bemannet med medisinsk hjelp i fangesamfunnet, og syke fanger ble tatt vare på. De norske studentene hadde

rikelig tilgang på legemidler.² Den høye statusen som de norske studentene fikk, bidro også til at de sikret seg tilgang i fangemiljøet på svartebørsvarer som ellers ville ha vært vanskelig tilgjengelig. Erik Loe var blant de heldige som holdt seg frisk under hele oppholdet. Sommeren 1944 ble det bestemt at de norske studentene i Buchenwald skulle samles i SS-leiren Sennheim i Alsace i det tyskokkuperte Frankrike. De siste ble sendt av gårde i oktober måned i 1944. På det tidspunktet presset de amerikanske styrkene på fra vest, og fangene kunne høre kanontordenen i det fjerne. Via leiren i Sennheim, ble fangene sendt 150 kilometer til fots tilbake til Buchenwald i desember 1944.

De norske studentene hadde allerede i slutten av februar 1945 fått vite at de skulle sendes nordover. Som et resultat av arbeidet til den svenske grev Folke Bernadotte, ble de norske fangene i Tyskland 20. mars i 1945 samlet i konsentrasjonsleiren Neuengamme utenfor Hamburg. Loe kom til Neuengamme den 5. mars etter å ha brukt fem dager på transporten fra Buchenwald. Neuengamme var blitt ryddet for sine opprinnelige fanger for å gjøre plass for nordmennene. Redningen gjorde inntrykk. Erik Loe har i ettertid uttalt: *"Jeg har mange ganger tenkt på hvor disse stakkars fangene tok veien, og om de måtte late livet for at de norske fangene skulle redde sine liv."* Den 20. april ble de 10.000 norske fangene hentet ut av Neuengamme med de såkalte *"Hvite bussene"* som det svenske Røde Kors organiserte. Transporten gikk til Danmark, men den omfattet ikke en liten gruppe norske jøder som hadde overlevd *"dødsmarsjen"* fra Auschwitz. De norske jødene var ikke omfattet av avtalen mellom grev Folke Bernadotte og de tyske myndighetene. De andre norske fangene ble plassert i en provisorisk leir i Sør-Jylland, før de ble transportert videre til Sverige via København den 30. april. Fangene vendte tilbake til Norge i slutten av mai måned i 1945.³

Allerede da Loe kom hjem fra Tyskland engasjerte han seg politisk. Han meldte seg inn i Arbeiderpartiet og sto tilsluttet Sosialistisk Studentlag – som etter hvert ble en del av AUF. Loe tok også fatt på studiene igjen. Det politiske arbeidet gjorde at han brukte lengre tid på å gjøre seg ferdig med studiene. Det å skrive hovedoppgave var på denne tiden en ensom oppgave som satte studenten på prøve når det gjaldt selvstendighet. Han hadde en samtale med professor Sverre Steen før han valgte tema for hovedoppgaven i historie. Tittelen på hovedoppgaven var: *«Norsk tollpolitikk 1814-42, - tolltariffene av 1842, deres bakgrunn og forutsetninger»*. Steen bidro med temaet, men Loe så ellers lite til ham underveis i arbeidet. Loe leverte hovedoppgaven og fikk sin cand.philol.-eksamen våren 1948.

Professor Arne Ording satt som sensor for hovedoppgaven. Ording var kommet tilbake fra London, hvor han hadde vært utenriksminister Trygve Lies fortrolige medarbeider og hovedarkitekten for den norske Atlanterhavspolitikken under den andre verdenskrigen. Da krigen var over ble Lie valgt som den første generalsekretæren i FN, og Hallvard Lange overtok utenriksministerposten var i den første regjeringen Gerhardsen. Lange arvet Ording som sin fortrolige medarbeider og

² Den tyske aksjonen mot universitetet og studentene, intervju med Erik Loe, 2007. Se også Fure, J. S. 2004a: *Studentene under hakekorset : fra 60-årsmarkeringen av Universitetets stenging i 1943* og Fure, J. S. 2004b: *"Vi skal verge det akademiske liv for Norge" : Gestapoaksjonen mot universitetet 30. november 1943.*

³ Erik Loe har i en årrekke vært med i styret for den norske Buchenwald-Foreningen.

rådgiver i utenrikspolitiske spørsmål, og han spilte en vesentlig rolle i både forhandlingene med de andre skandinaviske landene om et Nordisk Forsvarsforbund, og i spørsmålet om norsk medlemskap i NATO. Lange og Ording var begge historikere, og hadde arbeidet sammen på et historieverk om den norske fagbevegelsen som kom ut like før krigen. Fra ulike ideologiske ståsted hadde de orientert seg mot hverandre. Ording hadde i 1920-årene vært en revolusjonær ideolog i den nære kretsen rundt Erling Falk innenfor Mot Dag-bevegelsen. Lange var tidligere en såkalt internasjonalist og erklært pasifist. Ording arbeidet etter 1945 både som professor i historie ved universitetet i Oslo og i en stilling som konsulent i Utenriksdepartementet. Like etter at Erik Loe våren 1948 hadde avlagt avsluttende muntlige eksamen, tilbød Arne Ording ham en stilling som assisterende konsulent i Utenriksdepartementet. Loes studiekamerat, Jakob Sverdrup, hadde da vært hos Ording i ett år alt, og i et års tid til var de begge tilsatt som Ordings personlige assistenter i politisk historie i Utenriksdepartementet.

Utenriksdepartementet

Arne Ording var en av de drivende kreftene i prosessen som førte fram til norsk NATO-medlemskap i 1949. Loe aksepterte Ordings argumentasjon og hans syn på norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk forankret i et atlantisk samarbeid. Martin Tranmæl hadde allerede i slutten av januar 1948 i en leder i Arbeiderbladet gått inn for at Norge måtte søke en vestlig tilknytning.⁴ Loe var som Ordings assistent tilstede på landsmøtet i Arbeiderpartiet i februar 1949, hvor Halvard Lange presenterte premissene for et norsk medlemskap i en vestlig forsvarsallianse. Med stort flertall gikk landsmøtet i Arbeiderpartiet inn for at Norge skulle melde seg inn i Atlanterhavspakten. Flertallet var antakelig større på landsmøtet, enn hva som var tilfellet ute i partiorganisasjonen. Det var spesielt Olav Oksvik, pluss Karl Evang og Sigurd Evensmo som hadde målbåret opposisjonen i tiden før landsmøtet. Opposisjonen mot norsk NATO-medlemskap var, som historikeren Oddbjørn Melle har vist, spesielt kraftig i Oksviks hjemmedistrikt på Sunnmøre. På grunn av valgreglene for representasjonen til landsmøtet, ble opposisjonens styrke ikke så tydelig som den kunne ha vært.

De gamle "*Motdagistene*", Evang og Evensmo, hadde i tiden før landsmøtet reagert med raseri mot Halvard Lange og Arne Ording. Ording hadde tidligere vært blant de mest sentrale ideologiske lederne i *Mot Dag*. Evang og Evensmo beskyldte Lange og Ording for å ha forrådt alt de tidligere hadde stått for. Lange hadde tidligere vært motstander av en Atlantisk løsning og hadde kjempet for et nordisk forsvarsforbund.

På selve landsmøtet kom det imidlertid, ifølge Erik Loe, bare "*ynkelige pip*" fra NATO-opposisjonen. Han hevder at det var talen til den tidligere utenriksminister Koht som bidro til å svinge stemningen under møtet. Opposisjonen hadde på forhånd forventet at Koht ville gå imot NATO-medlemskapet. I talen under landsmøtet støttet imidlertid Koht Halvard Langes linje i spørsmålet. Oksvik åpnet knapt munnen, og

⁴ Arbeiderbladet 28.01.1948. Se også Dahl, H. F. and H. G. Bastiansen, *Hvor fritt et land?: Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*, 2000:161.

Loe hevder at Oksvik ikke hadde forutsetninger for å delta i en grundig debatt om utenrikspolitikk – til det var kunnskapene hans om internasjonale forhold for dårlige.

Det kan ha vært andre forhold som bidro til å gjøre Oksvik taus. Antakelig innså også Oksvik at løpet var kjørt, og at det var langt viktigere å hindre en ny splittelse i partiet. Dessuten ville han forhindre at han selv ble satt i samme bås som kommunistene.⁵ Enda viktigere enn Kohts tale var det at Einar Gerhardsen tonet flagg og gikk inn for NATO. I Arbeiderpressen hadde det foruten Arbeiderbladet bare vært Tiden i Arendal og Bergens Arbeiderblad som åpent hadde støttet norsk NATO-medlemskap. Enkelte av Arbeiderpressens aviser gikk inn for et nordisk forsvarsforbund, andre avviste både NATO og Norden, og andre igjen gikk inn for alliansefrihet. Arbeiderpressen var med andre ord i utgangspunktet splittet.⁶ Da vedtaket på landsmøtet var fattet, sluttet de mange Arbeiderparti-avisene som tidligere hadde vært negative til NATO, lojalt opp partiledelsens utenrikspolitikk.⁷

Andre reagerte hardere enn Oksvik. Sigurd Evensmo sa etter landsmøtet opp journaliststillingen i Arbeiderbladet i protest mot NATO-vedtaket i partiet. Han kom senere til å være i miljøet rundt venstreopposisjonen i AP i utenrikspolitikken, som en av de sentrale figurene i kretsen rundt avisen Orientering i 1950-årene. Da Orienteringskretsen ble ekskludert fra Arbeiderpartiet, var Evensmo en av dem som bidro til å opprette Sosialistisk Folkeparti (SF) i 1961. I ettertid har en rekke fra opposisjonen mot Halvard Lange og Arne Ordings linje hevdet at duoen bidro til å føre både Einar Gerhardsen og landsmøtet bak lyset i 1948.⁸ Gidske Anderson har i biografien om Halvard Lange avvist en slik tolkning og stemplet den som en konspirasjonsteori.⁹ Ording på sin side erkjente at han *hadde* skiftet mening i utenrikspolitikken. Han uttalte ifølge Erik Loe på et diskusjonsmøte om NATO at *"de som hadde gjennomlevd de siste 20 årene uten å ha endret mening, må være monumenter og ikke levende mennesker."*¹⁰ Uenigheten innad i det norske Arbeiderpartiet, både i forholdet til den sikkerhetspolitiske tilknytningen og i forsvarspolitikken, var ikke særpregnet for de norske sosialdemokratene. Tilsvarende opprivende konflikter foregikk også i de store europeiske sosialdemokratier – som i det britiske og tyske. Ledelsen i det norske Arbeiderpartiet hadde nær kontakt med sine meningsfeller i både Storbritannia og Vest-Tyskland.¹¹

⁵ Se Melle, O. *Arbeiderpartistaten - sunnmørsk utakt*, i Nytt Norsk Tidsskrift nr. 3 1997:228-253.

⁶ Dahl, H. F. and H. G. Bastiansen: *Hvor fritt et land?: Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*, 2000:161.

⁷ Se Arbeiderpressens forhold til NATO-debatten i Eriksen, K. E. 1972: DNA og NATO : en redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske arbeiderparti 1948-49. Se også Ottosen, R. 1997: *Fra fjærpenn til Internett*.

⁸ Se Gustavsen, F.: *Kortene på bordet*, 1979:7, og Evensmo, S.: *Ut i kulda* 1978:109. Den samme formen for konspirasjonsteorier og raseri mot Halvard Lange kom også til uttrykk på venstresiden av norsk politikk i 1960-årene. Se Johannesen, G., H. Rønning, et al.: *Om den norske tenkemåten : artikler, ytringer og innlegg 1954-1974*, 1975:115. Se også Eriksen, K. (1977) *NATO, Norden og "den utro tjener" Halvard Lange*.

⁹ Se Anderson, G.: *Halvard Lange: Portrett av en nordmann*, 1981:23.

¹⁰ Intervju med Erik Loe i hans hjem i Oslo 23. januar, 20. august, og 20. oktober 2007.

¹¹ Se Lie, H.: - *Slik jeg ser det*, 1975:37-43.

Utenriksavdelingen i Arbeiderbladet.

Arbeiderbladet, og før det "*Social-Demokraten*", hadde hatt flere markante utenriksmedarbeidere før den andre verdenskrigen, men man hadde ikke hatt noen fast utenriksavdeling. I *Social-Demokraten* hadde bl.a. Hans Jæger gjort seg bemerket som en dyktig utenriksskribent i slutten av 1890-årene.¹² Han hadde imidlertid store problemer med å håndtere de daglige rutinene i det redaksjonelle arbeidet og sluttet i avisen etter en tid. Jæger ble langt mer kjent for sin forfattervirksomhet og utfordringer mot moral og rettsapparat, enn for sin tilknytning til utenriksjournalistikk.¹³ Før den første verdenskrigen ble Jacob Friis ansatt som utenriksmedarbeider og utenrikskommentator.¹⁴ Friis reiste ved enkelte anledninger ut som avisens utsendte medarbeider, og han sendte rapporter hjem fra Tyskland etter krigsnederlaget i 1918.¹⁵ Under første verdenskrig hadde også Olav Kringen hatt ansvar for utenriksstoffet.

Da freden kom i Europa var det den fargerike journalisten Karl Johansen som overtok som ansvarlig for utenriksdekningen i avisen.¹⁶ Han hadde en fortid i venstrepressen, både i *Norske Intelligenz-Sedler* og i *Dagbladet*. Johansen var utdannet jurist. I en periode oppholdt han seg i Belgisk Kongo, hvor han arbeidet som dommer. Karl Johansen arbeidet som utenriksansvarlig i Arbeiderbladet fra 1918 til 1931. Han ble ansett for å være en usedvanlig dyktig skribent. Hans kommentarer hisset ikke minst på seg lederskapet i det sovjetiske kommunistpartiet. Også de norske borgerlige politikerne fikk sine pass påskrevet av Karl Johansens krasse spissformuleringer.

Kvaliteten på utenriksdekningen i avisen fikk et løft da Finn Moe ble ansatt som utenriksmedarbeider i Arbeiderbladet i 1932.¹⁷ Moe var en kunnskapsrik mann med en

¹² Hans Jæger, f. 1854 i Drammen.

¹³ H.W., "50 år siden Hans Jæger døde.", Arbeiderbladet 09.02.1960.

¹⁴ Jacob Friis, f. 1883 på Røros – død 1956. Friis var Arbeiderpartiets representant i Kominterns eksekutivkomite i 1920-21. Senere journalist i Rjukan Arbeiderblad. Friis tilhørte den kommunistiske fløyen under partisplittelsen, men gikk inn igjen i Arbeiderpartiet i 1936. Stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet fra 1945. Friis tilhørte venstrefløyen, men stemte ja til NATO i 1949. Han var likevel med på å starte opp den NATO-kritiske avisen Orientering i 1952.

¹⁵ Aksel Zachariasen, Jacob Vidnes. Sunnmøringen som gjorde avisa til en moderne storavis. Arbeiderbladet 90 år., 21.06.1969.

¹⁶ Karl Johansen, f. 1874 i Kristiania – død Oslo 1931. Om Johansen, se Johanssen, K. og Zachariassen Aksel, 1932: *Karl Johanssen mennesket og journalisten : et utvalg av hans artikler i "Arbeiderbladet"*; og Per Edgar Kokkvold, "Negerpiskeren fra Kongo." *Om utenriksredaktør Karl Johansen (1874-1931)*, i Øy, N. E. *Redactores Osloenses profiler og portretter blant Oslo-redaktører*, 2006:66-72.

¹⁷ Finn Moe, f 1902 i Bergen. Han tok artium i Rouen, Frankrike, i 1922. Moe fikk fransk stipend til å studere sosiologi og filosofi ved Sorbonne fra 1923, og han fullførte sin Licencielles lettres ved Paris' universitet i 1927. «Arbeiderbladet»s korrespondent i Berlin 1927—29, bestyrer av Arbeidernes Pressekontor Oslo, 1929—32, utenriksredaktør i Arbeiderbladet, Oslo, 1933—40, sjef for Norsk kringkastingstjeneste, USA 1941—43, pressekonsulent ved Utenriksdepartementet i London 1943—45, formelt utenriksredaktør i Arbeiderbladet 1945 -46, rådgiver for generalsekretæren ved F.N. 1946, sendemann, Norges faste representant ved F.N. 1946- 48. Siden 1949 utenriksredaktør i Arbeiderbladet, men fungerte ikke i stillingen. Formann i Arbeiderpartiets studentgruppe 1930, viseformann i Arbeidernes Ungdomsfylking 1934—37, medlem av Sosialistiske Arbeideres Internasjonale eksekutiv 1938-40, stortingsvaramann for Oslo 1945. Universitetets gullmedalje for «Pragmatismen, det internasjonale demokratis filosofi». Litterær Produksjon forøvrig: «Den moderne arbeiderbevegelses historie», «Håndbok i utenrikspolitikk. og «Norge i den nye verden». (O. J.). Se forøvrig norsk pressematrikkel 1950.

omfattende kontinental utdanningsbakgrunn på høyt nivå. Oscar Torp rekruttert ham allerede under et besøk i Paris i 1926 til å skrive kommentarer i Arbeiderbladet om franske forhold, og da spesielt om den franske arbeiderbevegelsen. Han fikk stykkprisbetaling for det som ble publisert i avisa. I 1927 ble Moe sendt til Berlin som den første fastlønnede korrespondenten i Arbeiderbladet. Bakgrunnen for å tilsette Moe som korrespondent hadde sammenheng med det sterke fokus på internasjonale forhold i den norske arbeiderbevegelsen på denne tiden, og ikke minst gjorde det seg gjeldende i forbindelse med partisplittelsen hjemme. Moe hadde inngående kjennskap til både Frankrike og Tyskland da han tok til som utenriksmedarbeider. I redaksjonen hadde han ansvaret for både å redigere telegramstoffet og for å skrive utenrikskommentarene. Han gjennomførte dessuten en rekke reportasjereiser til utlandet, hvor han knyttet nære kontakter med sosialdemokrater i hele Europa.¹⁸ Samtidig som Arbeiderbladet skrev sterke og advarende artikler om både fascismen og nazismen, var den grunnleggende utenrikspolitiske linjen knyttet til nøytralismen som ide.¹⁹ Da krigen kom til Norge, var det et like stort sjokk for Moe, som for alle andre. Mange av journalistene i Arbeiderbladet sluttet seg til den norske regjeringen da den flyktet fra Oslo. Fra 1940 til 1943 hadde Finn Moe ansvaret for å bygge opp NRKs norske avdeling i New York. I 1943 kom han til London som pressekonsulent i det norske utenriksdepartementet og ble der til krigens slutt. Denne delen av norsk pressehistorie under den andre verdenskrigen er enda ikke skrevet, men regjeringens informasjonsavdeling bidro med skjellsettende erfaringer og et stort kontaktnett for mange av de journalistene som var delaktige i arbeidet.

I den første tiden etter 1945 var Arbeiderbladet uten en fast utenriksavdeling da den startet opp igjen etter å ha vært stengt av nazistene under krigen. Det var heller ingen i avisen som hadde et spesielt ansvar for utenriksstoffet. Finn Moe ble sendt som norsk representant til FN's forberedende konferanse i London, og han ble høsten 1946 utnevnt til norsk FN-ambassadør i New York. Moe fungerte derfor ikke i stillingen som utenriksredaktør etter krigen, selv om han beholdt tittelen. I stedet var det andre som skrev utenrikskommentarene. I den umiddelbare etterkrigstiden bidro Torolf Elster med en rekke kommentarer om utenrikssaker i avisen fram til høsten 1946.²⁰ Avisen trakk også veksler på journalistene som var tilknyttet Arbeidernes Pressekontor i København, Reykjavik, og i Helsinki som leverte nyhetsstoff til avisen. John Sanness, som på dette tidspunktet var leder for internasjonalt utvalg i Landsorganisasjonen, hadde i årene fra 1946 til 1949 en fast spalte hver lørdag og i perioder hver onsdag med kommentarer til aktuelle utenrikspolitiske spørsmål. Kommentarene var så mange at han i ettertid feilaktig har blitt oppfattet som utenriksredaktør i avisen, noe han i virkeligheten aldri var.

Fram til den andre verdenskrigen hadde utenriksstoffet hatt en tilfeldig plassering i avisen. Fra 1945 til 1949 ble det daglige utenriksstoffet trykket på sentral plassering på sistesiden i Arbeiderbladet. Den nye og faste sideplasseringen gjenspeilet

¹⁸ Herman Pedersen, *Finn Moe takker av på Tinget. Lørdagskvelden*, Arbeiderbladet 21.06.1969.

¹⁹ Finn Moe studerte nøytralismen inngående under sitt studieopphold ved Colombia University i New York, hvor han fulgte forelesningene til den kjente og innflytelsesrike professor Philip Jessup. Studieoppholdet ble finansiert av et Conrad Mohr stipendium.

²⁰ Torolf Elster, f. 1911 i Oslo.

den langt sterkere prioriteringen av internasjonale forhold, både i Arbeiderpartiet og i avisledelsen.

Da Finn Moe kom hjem fra New York i 1949, ble han innvalgt på Stortinget og ble leder av Utenrikskomiteen. Han var en av de få i Arbeiderpartiet som kunne måle seg med Halvard Lange i kunnskaper om internasjonale forhold. Selv om de sto for mange av de samme holdningene, hadde kanskje Moe et noe mer nordisk og europeisk perspektiv enn Lange på enkelte områder. Med Moe på Stortinget ble det klart at man måtte finne fram til en permanent løsning for dekningen av utenriksstoffet i Arbeiderbladet.

Profesjonaliseringen av utenriksdekningen i Arbeiderbladet var tett knyttet sammen med de utenrikspolitiske valgene Arbeiderpartiet gjorde i tilknytning til spørsmålet om norsk NATO-medlemskap i 1949. Avisen var ikke bare organ for partiet, men samtidig også et regjeringsorgan. Det var av vital betydning for både partiet og regjeringen at man klarte å forankre NATO-medlemskapet blant partiets medlemmer og i det norske folk. Det var derfor nødvendig med økt kunnskap om det som foregikk i verden, og å gi en forståelse av den komplekse utenrikspolitiske situasjonen i de første etterkrigsårene. I den første fasen av den kalde krigen må det ha vært flere viktige grunner til å styrke dette stoffområdet i Arbeiderpartiets hovedorgan. Ikke minst de indre partipolitiske motivene må ha vært sterke, med tanke på den sterke motstanden som eksisterte mot det norske NATO-medlemskapet i deler av partiet. Motstanden kom ikke minst til uttrykk i mange av Arbeiderpressens aviser før beslutningen om å gå inn i NATO. Det ble nødvendig for Arbeiderpartiet å satse sterkere på nyhetsformidlingen fra utlandet og prioritere høyere det utenrikspolitisk nyhets- og kommentarstoffet ved å tilsette noen med spesielt ansvar for stoffområdet. Det gjaldt å formidle kunnskaper om regjeringens politikk innad i Arbeiderpartiet og i fagbevegelsen.

På tross av avisens dårlige økonomi i 1949 besluttet ledelsen i Arbeiderbladet at det skulle opprettes en ny fast stilling som utenriksansvarlig i hovedredaksjonen, og at det skulle sendes en ny korrespondent til London for å avløse Anders Buraas der.²¹ Stillingskabalen ble lagt gjennom samtaler mellom Anders Buraas, Finn Moe og Arne Ording. Partiledelsen med Einar Gerhardsen og Håkon Lie i spissen, samt avisens redaktører, fattet de endelige beslutningene om å styrke utenriksdekningen i Arbeiderbladet. Stillingen som utenrikskorrespondent i London ble i 1948 tilbudt Jakob Sverdrup²² og stillingen som utenriksmedarbeider i hjemmeredaksjonen ble

²¹ Anders von Tangen Buraas, f. i Oslo 1915. Buraas hadde handelsgymnas fra Oslo 1935, og utdanning fra City of London College (1937–38). Han var tilsatt ved Den norske legasjons pressekontor i Stockholm 1941, ved Regjeringens Informasjonskontor, London, 1944, og var Arbeiderbladets Londonkorrespondent 1945–49. Fra 1949 – 1952 utenriksjournalist i Arbeiderbladet, Oslo. I perioden fra 1945 til 1949 var han også Londonkronikør for NRK. Arbeiderbladets Washington-korrespondent 1952-1954. Han fikk den første Narvesenprisen i 1955 for sine reportasjeserie fra USA på kryss og tvers. Buraas var redaksjonssekretær i NRK fjernsynet fra 1958-1960, informasjonsdirektør EFTAs Washingtonkontor 1960-1962, informasjonsdirektør i SAS 1963, og sjef for EFTAs informasjonstjeneste i Geneve fra 1966.

²² Jakob R. Sverdrup, f. 1919 i Bergen – død 1997. Londonkorrespondent for Arbeiderbladet 1949-1952, utenriksredaktør i Arbeiderbladet fra 1952 til 1962, universitetslektor ved historisk institutt, Universitetet i Oslo fra 1962, senere professor II i historie samme sted. Fra 1978 til 1990 var Sverdrup direktør ved Nobelinstituttet i Oslo.

tilbudt Erik Loe i 1949. Begge takket ja til tilbudene. Mens Evensmo sluttet i avisen på grunn av tilslutningen til NATO, takket Erik Loe ja av samme grunn. Dermed var begge Ordings tidligere assistenter i utenriksdepartementet plassert i sentrale stillinger hvor formidlingen av Arbeiderpartiets utenrikspolitiske føringer sto sentralt.

Ingen av dem hadde noen journalistisk erfaring fra før, men satt inne med inngående kjennskap til hovedlinjene i norsk utenrikspolitikk, slik de var blitt utformet og formidlet av Arne Ordning. Begge hadde embetseksamen i historie og erfaring fra utenriksdepartementet. De bidro slik sett til å styrke og profesjonalisere det redaksjonelle arbeidet med utenriksstoffet i avisen.

Erik Loe i 1958.

Utenriksmedarbeiderne

Erik Loe startet i jobben i utenriksredaksjonen i Arbeiderbladet i oktober 1949. Anders Buraas og Erik Loe arbeidet begge med utenriksstoffet. Buraas leverte kommentarstoff til avisen og stod for det meste av reportasjereisene til utlandet, mens det daglige redaksjonelle arbeidet og utformingen av utenriksstoffet i avisen stort sett falt på Loe. Buraas ble i 1952 erstattet av Jakob Sverdrup, som da kom tilbake fra sin korrespondentperiode i den britiske hovedstaden. Meningen var at Erik Loe skulle overta stillingen i London, men av ulike grunner fant avisens ledelse ut at det ble for

kostbart. Stillingen ble derfor ikke besatt, og det ble ikke senere aktuelt for ham å reise ut som korrespondent. Fra 1952 var det Jakob Sverdrup og Erik Loe som utgjorde den faste staben i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet.

Arbeidsdelingen mellom de to innebar at Sverdrup skrev de fleste lederkommentarene og gjennomførte de fleste reportasjereisene, mens Loe var den som i praksis redigerte utenriksstoffet i hjemmeredaksjonen. Det var likevel Sverdrup som framsto som redaktør. I 1952 dro Anders Buraas til USA som korrespondent og ble der til 1954. Da Buraas kom tilbake, gikk han inn i stillingen som redaksjonssekretær og forlot utenriksavdelingen. Buraas fikk samme året den første Narvesen-prisen for sine reportasjer fra USA.²³ Han brakte med seg inspirasjon fra den amerikanske pressen og en kjappere nyhetsstil til journalistikken hjemme. Buraas forsvant imidlertid til NRK i 1958, som en av mange journalister i Arbeiderbladet som i årene som fulgte, gikk over til statsmonopolet på Marienlyst. På Marienlyst fikk han sammen med Otto Nes ansvaret for programsiden for prøvesendingene før norsk fjernsyn startet de ordinære sendingene i 1960.

I 1962 ble utenriksstaben i Arbeiderbladet utvidet da Torstein Sandø ble ansatt.²⁴ Samme året sluttet imidlertid Sverdrup, og utenriks hadde igjen bare to ansatte. Sverdrup gikk tilbake til forskningen, først som universitetslektor og senere professor i historie, før han i 1968 ble direktør ved Nobelinstituttet. Fra 1965 til 1970 var Herman Pedersen en del av staben i utenriksavdelingen, men han var som regel fraværende i lange perioder som vararepresentant for Oslo på Stortinget.²⁵ Pedersen gikk etter hvert over i diplomatiet og ble senere norsk ambassadør i bl.a. Israel. Da Torstein Sandø forlot Arbeiderbladet for å bli programsekretær i NRK, reiste han ut som NRKs utenrikskorrespondent til New York. I Arbeiderbladet ble han etterfulgt av Gidske Anderson som da vendte hjem fra Washington, og ble værende i utenriksredaksjonen fram til 1972. Det faktum at de i hovedsak bare var to som hadde ansvaret for utenriks sakene i avisen, gjorde at det ofte i praksis kun var én som hadde

²³ Se Ottosen 1997.

²⁴ Torstein Sandø, født 1927 i Fredrikstad. Hans foreldre var skuespilleren og filmmannen Toralf Sandø, og skuespiller og senere hjemmевærende husmor Elsa Sandø. Torstein Sandø er gift med fysioterapeut Gro Bjerknes Sandø.

²⁵ Herman Pedersen, f. 1928 i Vestre Toten, Oppland. Sønn av verkmester Asbjørn Pedersen og husmor Hanna Nøkleby. Pedersen ble student i 1947, gjennomførte statsvitenskapelige studier ved Universitetet i Oslo og Yale Universitet 1956-1957, og fikk UNESCO-stipendium til Latin-Amerika 1957. Han tok Forsvarets høyskole 1978-1979. Herman Pedersen hadde en rekke forskjellige stillinger i det norske utenriksdepartementet, både hjemme og ute. Han var sekretær i Utenriksdepartementet 1958-1960, ambassadesekretær i Warszawa 1960-1962, ambassadesekretær ved FN-delegasjonen 1962-1965, i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet 1965-1969, ambassaderåd London 1970-1978, underdirektør i Utenriksdepartementet 1979-1988, ambassadør i Zimbabwe, Angola, Botswana, Lesotho og Swaziland 1988-1993, ambassadør i Mosambik 1989-1993, ambassadør i Israel 1993-1995, ambassadør i Kypros, Nicosia 1993-1995. Pedersen ble pensjonist fra 1995. Herman Pedersen hadde en rekke verv. Han var medlem AUFs sentralstyre 1954-1957, l. vararepresentant til Stortinget for Arbeiderpartiet i Oslo 1965-1969, og var til sammen noe over ett år på Stortinget i løpet av perioden. Han var formann Norsk-Polsk forening 1966-1968, varamedlem i styret for Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) 1966-1969, medlem av Arbeiderpartiets internasjonale utvalg 1966-1968, medlem av Rådet for kultursamarbeid 1987-1988. Pedersen ble i 1990 utnevnt til Ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden. Se SND Samfunnsveven: <http://samfunnsveven.no/TT/U14.cfm?Utside=&Periodetekst=110&Uttaksnummer=14#>

ansvaret for den daglige driften i redaksjonen, når den andre var ute på reportasjereise i utlandet.

Fra 1970 begynte den yngre generasjonen utenriksmedarbeidere å komme inn i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet. Den første av de yngre var Arne Karstad.²⁶ Han ble værende i hjemmeredaksjonen fram til 1972, da han ble utenrikskorrespondent i Bonn. Tron Gerhardsen hadde kun et kortere gjesteopphold som utenriksmedarbeider i hjemmeredaksjonen, før han i 1973 ble korrespondent i utenriksavdelingen i NRK. Arne Arnesen var innom utenriksredaksjonen i 1973 og 1974, på utlån for ett år fra Utenriksdepartementet, og gikk etterpå tilbake til utenriktjenesten.²⁷ Starten på det egentlige generasjonsbyttet i Arbeiderbladets utenriksredaksjon begynte da Per Edgar Kokkvold og Johan Thorud ble ansatt i 1973.²⁸ Thorud ble værende ut 1978, da også han gikk over til utenriksavdelingen i NRK. Fra 1979 besto utenriksredaksjonen i Arbeiderbladet av Erik Loe, Per Edgar Kokkvold,²⁹ Erik Sagflaat,³⁰ og Torbjørn Færøvik.³¹ Erik Loe var da omgitt av en stab som alle var født etter den andre verdenskrigen.

²⁶ Arne Karstad, f. 1942 i Narvik. Av utdanning hadde han Cand.mag. med fagkrets historie, sosiologi, statsvitenskap, ved Universitetet i Oslo. Journalist i avisen Fremover, Narvik 1965, Mannskapsavisa, 1967, ansatt i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet, 1968, avisens utenrikskorrespondent i Bonn 1972-74. Sivil sekretær i Forsvarskommisjonen av 1974-78, red.sekr. i AP fra 1978, red.sjef. fra 1979. Medlem av Lund-kommisjonen som gransket etterretningstjenesten, og nestsjef i Forsvarets etterretningstjeneste. Karstad hadde flere tillitsverv i det norske Studentersamfund 1963, formann i Arbeiderpartiets Studentlag, formann i Narvik A.U.L. 1966.

²⁷ Arne Arnesen f. 1928. Arnesen var personlig sekretær for utenriksminister Andreas Cappelen i Trygve Brattelies første regjering 1971-1972, statssekretær i UD i Trygve Brattelies andre regjering 1973-1975, statssekretær i Gro Harlem Brundtlands andre regjering i Departementet for utviklingshjelp 1987-1989. Av utdanning hadde han artium fra 1947 og ble m.a. political science i 1953. Han arbeidet som hjelpelærer i political science ved University of Minnesota, USA, 1954-55. Han gjennomførte UD's aspirantprøve i 1956. Etter tjeneste som diplomat ved FN-delegasjonen i New York 1957-1960, UD i Oslo 1960-64, ambassaden i Rabat 1964-1966, ble han i 1967 utnevnt til byråsjef i politisk avdeling i Utenriksdepartementet. Arnesen ble senere norsk ambassadør i Beijing.

²⁸ Johan Thorud, f. 1944 i Oslo. Thorud var utenriksmedarbeider i Arbeiderbladet fra 1973 til 1978, og pressemedarbeider i FN-delegasjonen i New York i 1978. Han var utenriksmedarbeider i NRK radio fra 1978 til 1983. Fra 1983 til 1986 var Thorud utenrikskorrespondent for NRK i Midtøsten. Han var programredaktør i Dagsnytt og nyhetssjef i NRK radio fra 1988 til 1996. Fra 1996 til 2007 var Thorud rådgiver i NRKs sentralstab for kringkastingsjefene Einar Førde og John G. Bernander med ansvar for koordinering av internasjonalt arbeid. Av utdanning hadde Thorud artium fra 1965, og eksamen i sosiologi og statsvitenskap fra Universitetet i Oslo. Han gjennomgikk sjefskurset ved Forsvarets Høyskole i 1989.

²⁹ Per Edgar Kokkvold, f. 1946 på Røros i Trøndelag. Freelance i forskjellige aviser 1967-1973, utenriksmedarbeider i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet 1973-1984, utenriksredaktør i Arbeiderbladet 1984-1991, redaktør i Arbeiderbladet 1991-1996. Fra 1996 generalsekretær i Norsk Presseforbund. Kokkvold har innehatt en rekke verv i norsk presse. Av utdanning har Kokkvold engelskartium fra 1966, statsvitenskaplige studier og eksamen til 1. avdeling juridisk embetseksamen.

³⁰ Erik Sagflaat, f. 1946 i Støren i Trøndelag. Sagflaat arbeidet som journalist i Arbeider-Avisa fra 1965 til 1970. Fra 1970 journalist i Arbeiderbladet og fra 1979 i utenriksavdelingen. Av utdanning hadde han artium 1965 og Norsk Journalistskole 1967.

³¹ Torbjørn Færøvik, f. 1948 i Leka i Nord-Trøndelag. Cand.philol med grunnfag i engelsk, mellomfag i statsvitenskap og hovedfag i historie ved Universitetet i Oslo. Tittelen på hovedfagsoppgaven var: "Norsk misjon i Kina 1945-52. Synspunkter og reaksjoner på den politiske utviklingen". Han startet sin karriere som journalist ved Statens informasjonstjeneste 1977-1979, utenriksavdelingen i NTB

Arbeiderbladets korrespondentnettverk 1945-1974

Både Aftenposten og Arbeiderbladet etablerte sine korrespondentstillinger i London da krigen var slutt i 1945. Aftenposten ansatte Ingebrigt Løberg³² og Arbeiderbladet Anders Buraas. Begge hadde arbeidet for regjeringens informasjonsavdeling i London under krigen. Aftenposten etablerte i årene som fulgte kontor og korrespondentstillinger i Paris, Bonn og Washington, og de samarbeidet med Svenska Dagbladet om en korrespondentstilling i Moskva og New York i 1960-årene. En lignende satsing klarte ikke Arbeiderbladet å matche. Avisen hadde ikke de nødvendige økonomiske ressursene til å etablere et tilsvarende nett av utenrikskorrespondenter. Avisen måtte i stedet satse i det små.

Arbeiderbladet forsøkte i to omganger å etablere faste korrespondentstillinger i utlandet, men begge ganger ble forsøket stanset av avisens dårlige økonomi. Den første fasen strakte seg fra slutten av andre verdenskrig og fram til midten av 1950-årene. Den andre fasen var fra 1967 og fram til slutten av 1974. Da var det hele over. Etter 1975 har avisen ikke hatt noen fast tilsatte utenrikskorrespondenter plassert i utlandet. I første fase sto London sentralt, mens i den andre fasen satset avisen både på London og Bonn.

Anders Buraas hadde fra 1941 vært tilknyttet pressekontoret i den norske legasjonen i Stocholm, men ble flyttet over til London i 1944 for å styrke informasjonsavdelingen. Han kjente dermed inngående til de to sentrene for norsk motstandsarbeid i utlandet under krigen. I 1949 ble Buraas kalt hjem til Oslo for å fylle plassen som leder for utenriksavdelingen da utenriksredaktøren Finn Moe ble valgt inn på Stortinget. Anders Buraas ble i 1952 sendt til New York. Buraas sin plassering i New York ble imidlertid en parentes i avisens satsing på utenriksnyheter, og var mer knyttet til Buraas som person enn til Arbeiderbladets utenriksnyhetsstrategi. På tross av at Arbeiderbladet av økonomiske grunner ble tvunget til å legge ned korrespondentstillingene i London (1952) og senere i New York (1955), framsto avisen likevel med fyldig utenriksdekning – både med hensyn til nyhetsstoff og utenrikskommentarer. Det meste av nyhetsstoffet ble hentet fra nyhetsbyråene, men noe ble også hentet inn fra stringere i utlandet som avisen gjorde avtaler med på grunnlag av stykkprisbetaling og andre spesialavtaler. Avisen betalte bare for de artiklene de publiserte, og ingen av dem var ansatt i Arbeiderbladet.

Blant dem som ble knyttet til avisen på slike vilkår, var bl.a. Willy Brandt (1945-1956) og Denis Healey³³ (1952-1964). Brandt kommenterte de politiske forholdene i Vest-Tyskland og Healey britisk politikk. Brandt hadde allerede arbeidet for Arbeiderbladet under sin eksilperiode i 1930-årene.³⁴ Denis Healey ble også brukt

1977-1979, utenriksmedarbeider i Arbeiderbladet 1979-1991, og utenriksmedarbeider i NRK Dagsnytt 1991-1999. Fra 1999 freelanceforfatter.

³² Se Werenskjold, R. 2006a: *Utenriksjournalisten Ingebrigt Løberg* i Pressehistoriske skrifter nr. 6.

³³ Denis Healey var forsvarsminister i Harold Wilsons regjering fra 1964 til 1970, og finansminister i James Callaghans regjering fra 1974 til 1979. Healey var en av de ledende opposisjonspolitikere under Margareth Thatcher i 1980-årene. Han var nestleder i partiet fra 1980 til 1983 og Labours "skygge utenriksminister" fra 1983 til 1987. Healey var MP i det britiske parlamentet fram til 1992.

³⁴ En lang rekke tyske politiske flyktninger arbeidet i norsk presse da den andre verdenskrigen brøt ut, se Meyer, F. 2000: Schreiben für die Fremde politische und kulturelle Publizistik des deutschsprachigen Exils in Norwegen und Skandinavien 1933-1940. Willy Brandt omtaler sin periode i Arbeiderbladet flere steder i sin biografi, se Brandt, W. 1983: Frihet til venstre. Erindringer 1930-

som foredragsholder og leder på kurs i utenrikspolitikk i regi av Den Sosialistiske Internasjonale i Sverige, hvor også Erik Loe deltok i 1952. Healey ble senere britisk forsvars- og finansminister. Erik Loe sikret seg en verdifull kontakt med den sentrale britiske politiker som var en av de ledende for den atlantiske linjen i det britiske Labour. Healey skrev ukentlige artikler om utenrikspolitiske temaer, og Loe oversatte dem. Artikkelen støttet opp under den norske partiledelsens standpunkter i NATO-spørsmålet.

Arbeiderbladet fikk som en følge av opplagsøkningen på 1960-tallet en sterkere økonomi, som førte til at man på nytt satset på økt utenriksdekningen i form av både utenrikskorrespondenter og stringere i utlandet. Denne utenriksstrategien skjedde ikke minst for å møte konkurransen med fjernsynet. Regionalpressen valgte en annen strategi, ved å satse mer på det regionale og lokale nyhetsstoffet.³⁵ Stringerene var enten norske journalister som av en eller annen grunn befant seg i utlandet, eller det var andre nordiske journalister som leverte stoff til flere ulike nordiske medier. Carsten Middelthun skrev om italienske forhold i årene fra 1962 til 1969.³⁶ Den svenske journalisten Hans Bjørkegren rapporterte i 1963 fra Moskva og den britiske journalisten David C. Williams fra Washington. Stein Viksveen leverte tyske nyheter fra 1963 til 1967.³⁷ I tillegg leverte Gidske Anderson utenriksstoff fra Paris i perioden 1955-1965.³⁸ Fra 1965 til 1967 leverte hun stoff fra Washington på liknende betingelser.

1950. Se også hans skrifter fra eksilårene i Norge, Brandt, W. and E. Lorenz 1993: Skrifter fra eksilårene i Norge.

³⁵ Bastiansen, H. G Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972, 2006:86. Se også Anton Blom: Journalist og utenrikskorrespondent i dagspresse og kringkastning, 1948-1994, i Pressehistoriske skrifter nr. 7, Werenskjold, R.: 2006b:139-140.

³⁶ Carsten Middelthun, f. 1916 i Oslo. Middelthun tok latinartium i 1936, og gjennomførte juridikum ved universitetet i Oslo i 1941. Fra 1942-44 juridisk praksis i Halden, og fra 1944-45 forsikringspraksis i Norske Folk. Han startet sin journalistiske karriere og utga ukeavisen Kritikken 1945-46. Fra 1946-60 var han journalist i Dagbladet. Middelthun var stringer for Arbeiderbladet og NRK i Roma 1960-69. Spaltist i Arbeiderbladet 1969-83. Middelthun var TV/teateranmelder ved Arbeidernes Pressekontor 1979-88. Org.sekr. Oslo Byes Vel 1969-71, pressemedarb. Norsk Folkehjelp 1975-. Skribent. Middelthun fikk Bastianprisen (oversetterpris) 1980, og Riksmålsforbundets oversetterpris 1985.

³⁷ Stein Viksveen, født 1939 i Oslo. Viksveen var korrespondent i Brussel for Stavanger Aftenblad, frilanser fra Bonn, senere fast for Arbeiderbladet 1962 til 1966, medarbeider, senere leder for Deutschlandfunk, norske redaksjon 1966-1973, utlandsmedarbeider Stavanger Aftenblad 1973, redaksjonssjef i Stavanger Aftenblad 1987, Europa-korrespondent i Paris for Stavanger Aftenblad 1988-1989, korrespondent i Brussel for Stavanger Aftenblad i samarbeid med Adresseavisen og Bergens Tidende fra 1989. Viksveen var formann i den norske avdelingen av Amnesty International 1984-1985. Viksveen har forfattet en rekke bøker: Se norsk pressematrikkel. Viksveen ble mistenkt for å ha vært østtysk spion, men det ble ikke reist tiltale mot ham.

³⁸ Gidske Anderson, født 1921 i Oslo. Død 1992: Datter av kunstmaleren Yngve Anderson. Det finnes ingen fortegnelse over Gidske Andersons journalistiske karriere i matrikkelen over norske pressefolk. Biografiske opplysninger om henne kan imidlertid finnes en rekke forskjellige steder, men uten at de hver for seg er helt komplette. Se Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon; Riksmålsforbundets hjemmeside med oversikt over utdelte språkpriser, <http://www.riksmalsforbundet.no/priser.html>, sist besøkt 06.09.2005.; Nobelkomiteens hjemmeside, <http://nobelprize.org/peace/articles/committee/nnclist/bios/anderson.html>, sist besøkt 06.09.2005. Gidske Anderson fikk Sarpsborgprisen i 1971, Riksmålsforbundets pris for fremragende språk i radio og fjernsyn i 1978. Presseprisen "Gullpennen" utdeles hver vår til en medarbeider i dags- eller

Kurs arrangert av Sosialistisk Internasjonale på Hjalmar Branting-instituttet i Corepsigne i oktober 1952. Leder på kurset den britiske Labour-lederen, Denis Healey. Erik Loe i midten foran. Bak til høyre, Tor Oftedal.

Da Anderson forlot Washington, overtok den danske journalisten Jørgen Anker Nielsen stringerjobben for avisen. Han var korrespondent for den danske avisen *Politiken* i Washington og rapporterte for Arbeiderbladet fra USA i årene fra 1968 til 1973. Arbeiderbladet sikret seg også avtaler med den svenske journalisten Hans Granqvist. Granqvist rapporterte fra Hong Kong i perioden 1966 til 1976. Granqvist hadde tidligere vært korrespondent i Paris, hvor han blant annet hadde dekket krisen i Algerie som stringer for den norske avisen VG. Granqvist tilhørte en generasjon av internasjonale livstidskorrespondenter. Fra tid til annen fikk Arbeiderbladet i 1966 rapporter fra fru Thorgren i Brussel.

Den andre fasen av etableringen av egne utenrikskorrespondenter ble innledet med opprettingen av en ny stilling i London i 1965, hvor Bengt Calmeyer ble tilsatt.³⁹ Han hadde da allerede vært ansatt som journalist i Arbeiderbladet siden 1959. Han

ukepressen. Det legges vekt på personlig stil og nyanserikdom. Prisen ble utdelt for første gang i 1985. Gidske Anderson fikk prisen i 1987. Gidske Anderson har skrevet en rekke bøker. Hun har bl.a. skrevet boken "Krigene etter krigen" om opprøret i Algerie, og biografiene om tidligere utenriksminister Halvard Lange og tidligere statsminister Trygve Bratteli.

³⁹ Bengt Calmeyer, f. 1932 i Oslo. Hans foreldre var maskinsjef i handelsflåten, Kåre Joakim Bang Calmeyer og husmor Erika Kaupang Calmeyer. Av utdanning hadde Bengt Calmeyer artium fra Horten Høiere Allmennskole. Han startet sin journalistiske karriere i Horten Arbeiderblad 1956-58. Calmeyer tok Journalistakademiet 1958-59. Journalist i Arbeiderbladet fra 1959 og korrespondent i London fra 1965-1969. Calmeyer satt i NJs landsstyre 1978-82. Han har produsert en rekke skjønnlitterære bøker, debattbøker, og skrevet for revy og teater.

befant seg tilfeldig i London for å studere ved LSE i et år. Det ble lite med studier, men han fikk tilbud om stillingen av nyhetsredaktøren i Arbeiderbladet, Rolf Gerhardsen. Calmeyer ble værende i London som korrespondent fram til 1971. Da ble han erstattet av Bjørn Hansen.

Ingen av Arbeiderbladets korrespondenter i London hadde tidligere erfaringer med utenriksjournalistikk. I 1966 opprettet Arbeiderbladet en korrespondentstilling i den vesttyske hovedstaden. Til manges overraskelse var det ikke den mangeårige norske stringeren, Stein Viksveen, som ble ansatt. I stedet var det den 32 år gamle Tron Gerhardsen som ble sendt av gårde. Han hadde arbeidet i hjemmeredaksjonen på Youngstorvet siden 1960. Han var uten utenriksjournalistisk erfaring, bortsett fra kveldsvakter på utenriksdesken, da han ble tilsatt som korrespondent.⁴⁰ Heller ikke denne korrespondentstillingen ble styrt av utenriksredaktøren. Beslutningen ble tatt av den sterke mannen i avisen, nyhetsredaktøren Rolf Gerhardsen. Tron Gerhardsen ble værende i Bonn fram til 1972, da han vendte tilbake til utenriksredaksjonen i Oslo. Han sluttet i avisen i 1973 og gikk over til utenriksavdelingen i NRK. Gerhardsen ble erstattet i Bonn av Arne Karstad, som ble den eneste av utenrikskorrespondentene i avisen som ble rekruttert fra utenriksavdelingen. Han ble avisens siste korrespondent i Vest-Tyskland. Karstad forlot Bonn i 1974.

London og Bonn var de eneste stedene Arbeiderbladet var i stand til å etablere et slags korrespondentnettverk med faste korrespondentstillinger. I praksis var det de mange stringerne som ga et inntrykk av et omfattende nett av korrespondenter. Da Aftenposten og senere NRK etablerte sitt nettverk av utenrikskorrespondenter, var disse forankret i den kalde krigens Øst-Vest akse.⁴¹ Også Arbeiderbladets utplasseringer av korrespondenter tangerte den gamle krigsalliansen, men avisens nettverk var i første rekke forankret i Arbeiderpartiets tradisjonelle kontaktnett med sine søsterpartier i Storbritannia og i Vest-Tyskland. På samme måte som Aftenposten og andre norske aviser med utenriksstoff etablerte man stringerkontrakter med en rekke journalister og politikere som leverte utenriksstoff og kommentarer til avisen. Stringerne ble bare betalt for det stoffet man brukte. Det var langt billigere enn å ha faste stillinger med tilhørende kostnader til bolig og opphold. Jahn Otto Johansen var en viktig bidragsyter av kommentatorstoff om Øst-Europa i en rekke år.⁴² Ved siden av

⁴⁰ Tron Gerhardsen, født 1936 i Oslo. Han var sønn av tidligere redaksjonssekretær/nyhetsredaktør i Arbeiderbladet, Rolf Gerhardsen. Rolf Gerhardsen var bror til tidligere statsminister Einar Gerhardsen. Tron Gerhardsen startet sin journalistiske karriere med kveldsvakter ved Arbeidernes Pressekontor i 1959, og ble ansatt som journalist i Arbeiderbladet i 1960. Han dekket i starten hovedsakelig stoffområdene politi, rett og torg-runder. I 1964 gikk han over til utenriksredaksjonen i avisen. Fra 1966 til 1972 var han utenrikskorrespondent for Arbeiderbladet i Bonn. I 1972 var han tilbake i utenriksredaksjonen i Arbeiderbladet i Oslo. I 1973 ble Gerhardsen ansatt som programsekretær i utenriksavdelingen i NRK. Han vikarierte som NRKs utenrikskorrespondent i London fra 1973 til 1974, og tilsatt som utenrikskorrespondent i New York fra 1975 til 1979. Gerhardsen ble senere informasjonsdirektør i Akerkonsernet og i direktør i NHO.

⁴¹ NRKs korrespondentnettverk som system, se Nakken, M., 2007: *Å bringe verden hjem - en studie av NRKs utenrikskorrespondentnett 1964-2004*. De første NRK-korrespondentene, se Werenskjold, R. 2006a, 2006b og 2007a: *Hans Lauritz Hanssen: Utenrikskommentator og utenrikskorrespondent i Morgenposten og Aftenposten, 1945-1976* i Pressehistoriske skrifter nr. 8.

⁴² Jahn Otto Johansen, født i 1934 i Porsgrunn. Hans foreldre var kjøpmann Johan Johansen og husmor Ella Lajord Johansen. Han er gift med fil.kandidat/bibliotekar Siv Alva Kirsten Andersson Johansen. Johansen hadde flere verv i forskjellige organisasjoner. Han var leder for Norsk Selskap for

sitt arbeid som utenriksmedarbeider i NRK Dagsrevyen, leverte han i perioder nesten ukentlige kommentarer i Arbeiderbladet.

Dag Halvorsen var også gjennom mange år tilknyttet Arbeiderbladet.⁴³ Han leverte nyhetsstoff og kommentarer om Øst-Europa fra slutten av 1960-årene, mens han fremdeles var student i Polen. Halvorsen snakket flytende polsk, tysk, serbokroatisk, italiensk og engelsk - språk som gjorde ham anvendelig som korrespondent. Senere opererte han ut fra sine kontorer i både Warszawa og Wien. Fra 1970 til 1975 hadde han et slags fast tilsettingsforhold i avisen, før også han i 1975 gikk over til NRK.

Gjennom 1970- og 1980-årene hadde Arbeiderbladet kontakt med en rekke utenlandske journalister som leverte nyhetsstoff til avisen. Det omfattet de danske journalistene Jens Nauntofte⁴⁴ og Jan Stage,⁴⁵ den svenske journalisten Alvar Alsterdal. Den senere krigsreporteren Åsne Seierstad, som studerte i Russland, leverte stoff til avisen fra tidlig i 1990-årene.

Det daglige arbeidet i utenriksredaksjonen

Hvordan ble nyhetsstoffet til i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet? De redaksjonelle prosessene endret seg selvsagt over tid, ikke minst som følge av den teknologiske utviklingen i avisen og sammensetningen av den redaksjonelle staben. De redaksjonelle prosessene hadde stor betydning for det som sto på trykk i avisen. Det gjaldt både utvelgelsen av nyhetsstoffet og med hensyn til de redaksjonelle meninger og kommentarer. Forfatteren av Arbeiderbladets historie, Bjørn Bjørnsen, har antakelig grepet et sentralt poeng i sin beskrivelse av arbeidet i en avisredaksjon:

Hverdagen i en avisredaksjon er sjelden store linjer og verdensbegivenheter som skaper ekstraavgaver. Den er hodepinetabletter og slit med formuleringene, poserende intervjuobjekter og uvillige byråkrater, tipsere som tøver og besøkende som aldri blir ferdig med å prate. Den er påkjenningen ved aldri å bli ferdig med en sak før den blir nappet ut av skrivemaskinen, for mye røyk og kaffe og iblant alkohol, for mange sene kvelder og alltid dårlig tid. Likevel gikk garvede

Sovjetsstudier i 1959, og nestleder i den norske PEN-klubben fra 1977 til 1980. Se for øvrig Johansens selvbiografiske bok, *I grenseland: erindringer fra en stor og en liten verden*, Johansen, J. O., 1999.

⁴³ Dag Halvorsen, f. 1934 i Oslo, død 2007 i Beograd. Nordenkorrespondent for flere østeuropeiske aviser tidlig i 1960-årene, Øst-Europakorrespondent for Arbeiderbladet, NRK og Danmarks Radio. Av utdanning hadde Halvorsen magistergrad i polsk litteratur i 1965, og en nesten fullført magistergrad i sosiologi.

⁴⁴ Jens Nauntofte, f. 1938. Dansk utenrikskorrespondent i Danmarks Radio, dekket Vietnam, Midtøstenekspert og krigsreporter. Han har senere skrevet en rekke bøker om Islam og Vesten. Første publiserte artikkel 25.02.1971 – siste publiserte artikkel 29.04.2004.

⁴⁵ Jan Stage, f. 1937 – død 2003. Dansk journalist som startet sin karriere i kommunistpartiets (DKP) avis Land og Folk, fra 1967 Latinamerika-korrespondent for *Informationen*, fra midten av 1970-årene utenriksmedarbeider i *Informationen* og senere *Politiken*. Jan Stage bodde i en rekke år på Cuba og i Latinamerika. Han skrev også for Arbeiderbladet, Ekstrabladet og den tyske utgaven av magasinet *Lettre Internationale*. Stage skrev en rekke krigsreportasjer fra borgerkrigen i Libanon, og senere fra borgerkrigen i Jugoslavia. Stage hadde også et litterært forfatterskap. Første publiserte artikkel 01.10.1971 – siste publiserte artikkel 05.05.1982.

journalister som hadde sett de fleste menneskelige dårskaper i løpet av sitt avisliv, i graven med den overbevisning at dette var den eneste hverdagen som var verd å leve.⁴⁶

Arbeidet i utenriksredaksjonen i Arbeiderbladet var hardt, spesielt i 1950- og 1960-årene da man hele tiden var underbemannet og overarbeidet. Det gikk ofte på bekostning av et velordnet familieliv, og muligheten for begge ektefellene til å kunne være ute i ordinært arbeid. Erik Loe giftet seg i 1951 med Dagmar Scheflo. Hun var yngste datteren til den legendariske redaktøren i avisen Sørlandet, Olav Scheflo, og hans kone Dagmar Kjølrsrud.⁴⁷ Gjennom Scheflo-familien ble Erik Loe knyttet til den innerste kretsen av strateger som hadde dominert den norske arbeiderbevegelsen før den andre verdenskrigen. Olav Scheflo hadde vært en drivende kraft bak opprettelsen av Norges Kommunistiske parti i 1920-årene, men han distanserte seg i løpet av 1930-årene fra kommunistene og gikk inn igjen i Arbeiderpartiet. Som redaktør av arbeiderpartiavisen *Sørlandet* hadde han vært en av de mest kritiske røstene i Arbeiderpressen mot framveksten av den tyske nazismen. Olav Scheflo hadde dessuten bidratt aktivt til at Leo Trotski kom til Norge, og han var vertskap for ham mens han oppholdt seg i landet. Gjennom avisen Sørlandet fikk Trotski muligheten til å publisere artikler som tok til gjenmæle mot beskyldningene som ble slynget mot ham fra lederne i Moskva. I neste omgang satte de samme artiklene den norske regjeringen i en vanskelig situasjon overfor Sovjet, som presset på for å bringe Trotski til taushet. Løsningen som den norske regjeringen valgte, ved i praksis gi etter for sovjetisk press og utvise Trotski, var en av de mindre ærerike delene i den norske ytringsfrihetens historie.

Også de andre barna til Olav Scheflo hadde solide røtter i Arbeiderpartiet. Sønnen Inge Scheflo var journalist i Arbeiderbladets politiske avdeling og var fra 1953 til 1955 statssekretær ved statsministerens kontor. Han var sekretær for partiets stortingsgruppe fra 1955 til 1961.⁴⁸ Datteren Beret Scheflo var gift med Per Monsen – en av de sentrale nyhetsredaktørene i Arbeiderbladet i perioden etter den andre verdenskrigen. Monsen ble senere en av de mest profilerte norske journalistene internasjonalt som leder for det internasjonale Presseinstituttet, og senere redaktør for NTB. Per Monsen var også Halvard Langes svoger.⁴⁹ Familiebåndene var tette i Arbeiderpartiets ledelse.

⁴⁶ Bjørnsen, B: Har du frihet og sommervarmt? Arbeiderbladet 100 år. Bind II 1918-1984, 1986:275.

⁴⁷ Olav Scheflo født 1883 i Steinkjer. Han hadde middelskoleeksamen, og hadde arbeidet som sjømann og postfunksjonær. Han startet sin journalistiske karriere som journalist i Ny Tid, Trondheim, 1906, Social-Demokraten, Oslo, 1910, redaktør Arbeidet, Bergen, 1914, Social-Demokraten 1918-21. Han var redaktør i avisen Sørlandet, Kristiansand S. fra 1931. Se også Scheflo, I., O. Scheflo, et al. 1974: *Olav Scheflo som politiker og menneske 44 artikler og debattinnlegg av Olav Scheflo*.

⁴⁸ Inge Scheflo, f. 1915 – død 1978. Fra 1940-44 sekretær ved LO's kontor i Stockholm, 1944-45 illegalt pressearbeid i Norge, fra 1945 journalist i Arbeiderbladet, sakfører fra 1946-49. Fra 1949 tilbake som redaksjonssekretær i Arbeidernes Pressekontor. Fra 1961 til 1964 var Inge Scheflo politisk medarbeider i Arbeiderbladet. Han var redaktør for Arbeiderpartiets idepolitiske tidsskrift Sosialistisk Perspektiv fra 1964 til sin død. Scheflo var utdannet cand.jur fra universitetet i Oslo 1946.

⁴⁹ Per Monson, f. 1913 – død 1985.

Dagmar var også journalist.⁵⁰ Fra 1945 hadde hun arbeidet for Arbeidernes Pressekontor og som journalist i billedbladet *Aktuell* fra 1951. Hun og Erik fikk tre barn og bosatte seg etter hvert i Lamberseterveien 39 på Nordstrandhøgda i Oslo, og fra 1960 i Langerudsvingen på Abildsø.⁵¹ Dagmar Loe arbeidet som frilansjournalist i *Aktuell* og i Forbrukerrapporten gjennom store deler av barnas oppvekst, inntil hun som en av de første kvinnelige journalistene fikk fast ansettelse i NRK Dagsrevyen i 1968.⁵² I mangel på barnehager var en av foreldrene nødt til å være hjemme med barna. I familien Loe, som i de fleste andre familier på denne tiden, ble det moren som arbeidet dobbelt. Hun begynte å arbeide igjen allerede 3 måneder etter den første fødselen. "*Det er blitt urimelig hardt for Dagmar å begynne å arbeide igjen,*" skrev mannen i sine dagboknotater.

Hverdagen for Erik Loe fulgte et fast mønster. Han var gjennom en årrekke i avisen mellom klokken ni og ti om morgenen. Det var forholdvis få redaksjonelle rutiner – til det var det får få ansatte på utenriks. Det fantes ikke noen faste ukeplaner – bare en råplan som man i grove trekk forsøkte å følge. De daglige rutinene innebar gjennomgang av telegramstoffet og lesing av aviser. Redaksjonen abonnerte på både Associated Press (AP) og en rekke andre internasjonale byråer kanalisert gjennom Norsk Telegrambyrå (NTB). Det omfattet bl.a. det britiske nyhetsbyrået Reuter, det franske AFP og det vesttyske DPA. Avisen abonnerte også etter hvert på billedtjenestene fra NTB. Arbeiderbladet abonnerte også på nyhetene fra det amerikanske nyhetsbyrået UPI, inntil det norske kontoret ble lagt ned. Fjernskriverne som ble benyttet i 1960- og 1970-årene sto sentralt plassert utenfor redaktørens kontor i 6. etasje i Folketeaterbygningen så lenge avisen holdt til på Youngstorget.

I tillegg til telegramstoffet ble en lang rekke utenlandske aviser Arbeiderbladet abonnerte på gjennomgått hver dag. Blant disse var de engelske avisene *Times*, *Manchester Guardian*, samt ukebladene *the Economist* og *the Spectator*. Man hadde også abonnementer på *New York Herald Tribune* og *New York Times*. Begge avisene ble trykket i Europa – *New York Times* i Amsterdam og *New York Herald Tribune* i Paris. *New York Times* ble trykket på matriser fløyet over fra New York, mens *New York Herald Tribune* hadde en redaksjon i Paris som ga ut en egen Europa-utgave. Det var *New York Herald Tribune* som inneholdt de ferskeste nyhetene fra USA og som Arbeiderbladets utenriksredaksjon ofte gjorde seg nytte av.

Arbeiderbladets utenriksredaksjon hadde også de viktigste tyske avisene. Både Jakob Sverdrup og Erik Loe behersket godt tysk. Man abonnerte bl.a. på *Die Welt*

⁵⁰ Dagmar Loe, f. 1923 i Oslo. Kontorhjørn Arbeidernes Pressekontor 1945-1947, Journalist samme sted 1949-1951, Journalist i *Aktuell* 1951-1955, frilansjournalist 1955-1968 i *Aktuell* og i Forbrukerrapporten, programsekretær NRK Dagsrevyen 1968-1982, programsekretær Samfunnsavdelingen NRK fjernsynet 1982-1993. Av utdanning hadde Dagmar Loe engelskartium 1942. Hun mottok Narvesenprisen i 1988 og Fritt Ords Honnørpris i 1993. Dagmar Loe var leder for NJ i NRK 1978-79.

⁵¹ Barna: Berit Loe, f. 1952, Marianne, f. 1955, og Lars Andreas, f. 1959.

⁵² Mette Janson f. 1934 i Bergen. Janson var den første kvinnelige journalisten i NRK Dagsrevyen. Hun startet sin journalistiske karriere som programassistent i NBC-News New York 1958-59, programsekretær i NRK/Dagsrevyen 1959-65, programsekretær i NRK Opplysningsavdelingen 1965-86, redaksjonssjef NRK-Opplysningsavdelingen 1986-88, og programsjef i NRK fra 1988. Av utdanning hadde hun engelskartium fra 1953, teaterskolen Royal Academy of Dramatic Art 1956. Hun var trainee i NBC Detroit og New York 1959.

(Berlin) og *Die Süddeutsche Zeitung* (München). Begge disse avisene var tunge og seriøse aviser som både dekket tysk innenrikspolitikk og utenrikspolitikk sett med vesttyske øyne. Fra de øvrige nordiske landene abonnerte man i tillegg på den svenske avisen *Dagens Nyheter*, den danske *Politiken*, og *Hufvudstadsbladet* fra Finland. Det kunne variere fra år til år hvilke aviser Arbeiderbladet abonnerte på til enhver tid. Som så mange andre av Oslo-avisene med utenriksdekning, hadde også Arbeiderbladet et fast abonnement på Keesing-systemet, som ukentlig leverte kommentarstoff til aktuelle utenriksnyheter. Keesingkommentarene ble satt inn i store permer i redaksjonen. Spesielt var registeret til denne tjeneste av stor verdi for redaksjonens kommentararbeid. Abonnementet på denne tjeneste ble antakelig startet under Finn Moe like etter den andre verdenskrigen. I tillegg fikk man også i en periode kommentarstoff fra Svenska Utrikspolitiska Institutet – som hadde en egen kommentartjeneste for aviser.

Utenriksstoffet som skulle inn i avisa ble avtalt direkte mellom redaktøren og den utenriksansvarlige hver dag. Utenriks deltok ikke i de ordinære redaksjonsmøtene hvor avisen ble planlagt. I stedet mottok de bestillinger på første- eller andreledere fra redaktøren. Det var utenriksavdelingen selv som avgjorde hva de ønsket å skrive om. I 1960-årene var det som regel Erik Loe som skrev de fleste utenrikslederne, men det kunne ellers variere hvem som skrev, alt avhengig av hvor ting foregikk og hvem som var til stede når bestillingene kom. Erik Loe oppfattet seg selv som en blant likemenn. Fra 1949 fikk utenriksstoffet fast plassering på side 2 i avisen. Plasseringen av utenriksstoffet vedvarte inntil i september 1968. Da fikk utenriksstoffet i tillegg en egen ekstra ukesluttside til den daglige side 2. På lørdagssiden "*Aktuell utenriks*" oppsummerte utenriksavdelingen de viktigste nyhetene fra utlandet hver uke. Ukeslutt siden hadde en egen kommentarspalte for utenriksredaktøren, samt plass for kommentarer til nyhetsbildet fra korrespondentene og de faste stringerne. Den økte prioriteringen av utenriksstoffet gjenspeilet den internasjonale situasjonen, og holdningsendringer i den redaksjonelle ledelsen. Fra 4. mai 1976, da Arbeiderbladet la om til Berlinerformatet, ble utenriksstoffet skjøvet bakover i avisen til sidene 14 til 18. Da Arbeiderbladet i 1990 ble en tabloidavis, ble utenriksstoffet plassert på sidene 15 til 20.

Erik Loe deltok også i de aktuelle pressekonferansene som ble arrangert med utenlandske gjester i Oslo, hvor det var naturlig at utenriksavdelingen deltok. Det gjaldt f.eks. i forbindelse med utenlandske statsbesøk, regjeringsmiddager og de årlige pressekonferansene som fredsprisvinnerne holdt i forbindelse med prisutdelingene i desember måned. Det meste av det som foregikk innenlands ble imidlertid dekket av politisk avdeling. Gjennom store deler av sitt yrkesaktive liv var Erik Loe plaget av en lammende form for migræne. I de mest plagede fasene kunne han ha fra 30 til 60 årlige migræneanfall. Arbeidspresset gjorde ikke disse plagene mindre. Det var ingen overtidbetaling i Arbeiderbladets redaksjon. Mange av Arbeiderbladets journalister betraktet arbeidet i avisen som et idealistisk prosjekt. Det var kanskje enda mer tilfellet i utenriksredaksjonen, hvor de hadde få tilsatte og hvor ressursene var begrenset. Erik Loe arbeidet hardt. Han gikk på jobben om morgenen og kom hjem i fire-femtiden om ettermiddagen for å spise middag. Etter middag var det tilbake til kontoret for å gjøre ferdig neste dags avis. Loe var i mange år sjelden hjemme om kvelden før etter deadline nærmere midnatt. Det var ofte at han heller ikke rakk hjem for å spise middag

sammen med familien. Da ble det ofte til at han spiste på favorittrestaurantene *Losjen*, *Dampen*, *Teria* eller på *Stratos*. Den siste lå på toppen av Folketeaterbygningen, og restauranten ble ofte brukt i forbindelse med redaksjonsmøter i avisen.

Fra tidlig på 1960-tallet ble det imidlertid tatt inn egne folk på kvelden som skulle følge med de løpende nyhetene som kom inn til redaksjonen via nyhetsbyråene. En av de første var Finn Fostervoll, som etter hvert trakk med seg de politiske kameratene Einar Førde og Arne Treholt. De fleste av disse unge framsto som radikale NATO-motstandere. De var alle blitt rekruttert inn av nyhetsredaktøren Rolf Gerhardsen under Reidar Hirstis moderate og åpne regime. I de første årene var deadline satt til midnatt, senere ble denne skjøvet fram til halv elleve om kvelden. Deadlinen ble endret av hensynet til trykkeriet og distribusjonen som etter hvert ble overtatt av Distribusjonsentralen som ble administrert av Aftenposten.

Loe ble også tidlig trukket inn i utenlandsdekningen i NRK-radio. Utenriksredaktør Øksnevad i NRK benyttet en lang rekke pressefolk fra både hovedstads- og de største regionavisene til å formidle utenriksoversikter i form av utenrikskronikker i radio.⁵³ De forskjellige journalistene utgjorde NRKs "*utenrikskorrespondentnett*" allerede før det egentlig ble etablert. I 1964 fikk NRK sin første faste utenrikskorrespondent, da Richard Herrmann ble ansatt som korrespondent i London. En del av disse tidlige utenrikssendingene ble også sendt på korbølgen til nordmenn i utlandet og til norske sjøfolk verden rundt. Erik Loe hadde sine første utenriksinnslag på korbølgen allerede høsten 1950. Dette arbeidet kom i tillegg til arbeidsoppgavene i Arbeiderbladet, og nettene ble ofte tatt i bruk for å bli ferdig i tide. Slike "*nattevakter*" fikk sine anmerkninger i hans dagbok. Da kunne han skrive: "*Som i går (i avisa fra 11-23) – satt oppe etterpå til kl. 3-^{1/2} 4 og skrev utenriksoversikt for korbølgen.*"⁵⁴ Dagen etter var det arbeidsdag som vanlig. I perioder hadde Loe en utenrikskronikk eller utenriksoversikt i uken i NRK-radio for Skolekringkastingen. Denne type overtidsarbeid hadde ikke bare sammenheng med behovet for ekstraintekter, selv om også det var viktig. Arbeidet hadde neppe latt seg gjennomføre uten et glødende engasjement for noe han virkelig brant for. Loe deltok også i det populære kunnskaps-programmet "*Vet De hva?*" i NRK radio i slutten av 1950-årene.

En gang i måneden hadde Erik Loe generalopprydning på kontoret. Da ble avisutklipp gjennomgått. Det som ikke lenger var aktuelt å ta vare på, ble kastet, og alle brukte manus ble nøye ført opp på kartotekkort i hans eget arkivsystem. Ved å kartotekføre utenrikssakene, hadde han mulighetene for å vite hva som tidligere hadde stått på trykk om forskjellige temaer i avisen. Et slikt kartotek var sammen med avisens eget omfattende klipparkiv av uvurderlig betydning når det skulle skrives kommentarer og ledere om saker som hadde pågått en stund. Det betydde samtidig at nye hendinger ble satt inn i de tolkningsrammer som tidligere dekning hadde gitt konteksten til.

Sammenlignet med kollegaene i Aftenposten gikk Arbeiderbladets journalister på luselønn. For de fleste journalistene i arbeiderpressen var det likevel ikke noe

⁵³ Se Klæbo, A. 1953: *Dette er Norsk rikskringkasting*. Klæbo gir i denne boken en oversikt over de personene som ble brukt til å formidle utenrikskronikkene i radio tidlig i 1950-årene. Oversikten viser at det er mange av de samme personene og miljøene som gikk igjen.

⁵⁴ Se Erik Loes 7de sans for onsdag 20. september 1950.

alternativ å søke seg arbeid i den borgerlige pressen. Selv om de borgerlige avisene kunne tilby langt høyere lønn, var det ideologiske spranget for de fleste for stort. Da var veien til NRK både kortere og enklere. Derfor ble NRK det eneste alternativet for dem som ønsket å arbeide videre med utenriksjournalistikk. For å spe på inntektene var Loe avhengig av en rekke ekstrasjobber som bidro til at den samlede lønnen kom opp på et akseptabelt nivå. Spesielt gjennom etableringsfasen i 1950- og 1960-årene ble det mange ekstrasjobber, som i sin tur bidro til at arbeidsdagen ble lang og nettene korte.

Redaksjonssekretærjobben i *Internasjonal Politikk* var forholdsvis godt betalt, men representerte samtidig mye arbeid. Han skrev utenrikskommentarer til Arbeiderbevegelsens mest populære og suksessrike billedblad, *Aktuell*. Der skrev han om høyaktuelle utenrikspolitiske begivenheter, som ble rikt illustrert med bilder som ofte av en slik dramatisk karakter at de ikke ble brukt i avisene. Norske aviser var i 1960-årene forholdsvis fattige på bilder. I Arbeiderbladet, hvor utenrikssidene var begrenset, valgte man ofte å prioritere tekst framfor bilder.

Loe skrev i slutten av 1950-årene og tidlig i 1960-årene i *Aktuell* om bl.a. den kinesiske invasjonen av Tibet,⁵⁵ om indoktrineringen av barn og ungdom i Øst-Tyskland,⁵⁶ Frankrikes og de Gaulles rolle i utenrikspolitikken,⁵⁷ om India og statsminister Nehru i skjæringspunktet mellom Øst og Vest,⁵⁸ opprøret mot president de Gaulle i Algerie,⁵⁹ dekolonialiseringen i Afrika,⁶⁰ krigen i Kongo,⁶¹ Khrusjtjovs angrep på FN,⁶² apartheidregimet i Sør-Afrika,⁶³ om Iran,⁶⁴ og senere også om krigen i Vietnam og i Midtøsten.

Feriene ble tidspunktet da man kunne hente seg inn igjen etter hektiske arbeidsdager i Arbeiderbladets redaksjon, enten i form av fiske eller lange skiturer innover fjellet. Familien ferierte i de første årene i Eriks foreldres hytte i Drøbak. Loefamilien kjøpte senere egne hytter ved sjøen i Risør og på fjellet ved Sjusjøen utenfor Lillehammer. Hyttene ble en årlig møteplass for mange av familiens slekt, venner og kollegaer. Feriene var også det tidspunktet hvor de to yrkesaktive foreldrene kunne tilbringe all sin tid sammen med sine tre barn. Arbeidet var imidlertid aldri langt unna. Ferieukene på hyttene ble også brukt til å lese det som han ellers ikke rakk i det daglige. Mange av feriebøkene dannet i neste omgang grunnlaget for egne kommentarer i avisens spalter i ukene som fulgte.

⁵⁵ "Ungarske tilstander i Tibet. Drama på verdens tak." *Aktuell* nr. 16, 1959.

⁵⁶ "Våpen i små never." *Aktuell* nr. 47, 1959.

⁵⁷ "Han vil være med!" *Aktuell* nr. 49, 1959.

⁵⁸ "Mellom Øst og Vest." *Aktuell* nr. 50, 1959.

⁵⁹ "General mot general." *Aktuell* nr. 5, 1960.; "Går det mot katastrofe i Algerie?" *Aktuell* nr. 6, 1960.; "Det er slutt." *Aktuell* nr. 7, 1960.; "Hvor går Frankrike?" *Aktuell* nr. 49, 1960.; "Får våpnene permisjon i Algerie?" *Aktuell* nr. 3, 1961.; "de Gaulle i storm: Generalene gjør opprør!" *Aktuell* nr. 17, 1961.; "Den natten ventet Frankrike invasjon." *Aktuell* nr. 18, 1961.

⁶⁰ "Afrika: Mot Frihet!" *Aktuell* nr. 30, 1960.; "Hvit terror i Angola. Der piskene er lov." nr. 23, 1961.

⁶¹ "Bitter frihet for Kongo." *Aktuell* nr. 42, 1960.; "Død manns skygge over Kongo. Kort vei fra maktens tinde...." *Aktuell* nr. 8, 1961.; "Kongo: Krisenes stat." *Aktuell* nr. 10, 1961.

⁶² "Khrust harnrer løs på FN." *Aktuell* nr. 43, 1960.

⁶³ "De går sin vei alene." *Aktuell* nr. 13, 1961.

⁶⁴ "Sjahens land: Rikt på olje og fattigdom." nr. 21-22, 1961.

Internasjonal politikk og utenriksjournalistikken

Norsk utenriksjournalistikk under den kalde krigen foregikk selvsagt ikke i et vakuum. Gjennom hele perioden fra 1950 til 1965 beholdt Erik Loe kontakten med miljøet i Utenriksdepartementet. Han hadde i disse årene mer eller mindre faste møter i UD annenhver tirsdag for underhåndsinformasjon, og han traff i tillegg ofte Ording privat og i andre faglige sammenhenger. I orienteringsmøtene i Utenriksdepartementet møtte også alle utenriksredaktørene i de største dagsavisene, slike som Aftenposten, Dagbladet, Morgenposten, Handels og Sjøfartstidende og Verdens Gang. Det var ikke anledning til å referere fra disse møtene med utenriksminister Halvard Lange. Møtene var en effektiv måte å øke kunnskapsnivået om internasjonal politikk i pressen. Samtidig skaffet utenriksministeren seg en lojal nasjonal pressedekning.

Frekvensen på underhåndsmøtene i UD avtok utover i perioden, og ble etter hvert av mer sporadisk karakter. Praksisen med denne type møter fortsatte også under skiftende regjeringer i hele etterkrigstiden. Utenriksdekningen i norske medier var gjennom store deler av perioden fram til den kalde krigen tok slutt, ensbetydende med norsk utenrikspolitikk.

Noe av utfordringen i utenriksjournalistikken er å sette seg inn i de kompliserte utenrikspolitiske forholdene som man til enhver tid må tolke de internasjonale begivenhetene inn i. Utenriksmedarbeiderne i de norske mediene søkte i perioden etter den andre verdenskrigen inn mot det forholdsvis fåtallige akademiske miljøet som var opptatt av internasjonale forhold og av internasjonal politikk. Dette miljøet besto i all hovedsak av statsvitere og historikere med mer eller mindre tette bånd til den offisielle utenrikstjenesten og forsvaret i Norge. Tyngdepunktet i dette forskningsmiljøet var knyttet til Chr. Michelsens Institutt i Bergen, Norsk Utenrikspolitisk Institutt i Oslo, Forsvarets forskningsinstitutt på Kjeller og senere også Nobelinstituttet i Oslo.

En viktig kilde til forståelsen av hva som foregikk i det internasjonale samfunnet, var kontakten med utenlandske representanter i Norge. Det ville i praksis si de ulike lands diplomatiske representasjoner i Oslo. Det var en rekke lands ambassader som var aktive i å pleie norske pressefolk i 1950- og 1960-årene. Det gjaldt spesielt den jugoslaviske og den ungarske ambassaden. Begge ambassadene var populære "vannhull" for både norske journalister og politikere, hvor det ble arrangert fester med gratis sprit og hvor stemningen var høy.⁶⁵

En av de mest aktive var antakelig den jugoslaviske ambassaden, hvor man satset aktivt på å tiltrekke seg vestlig turisme ved å påvirke mediene til å skrive om landet. Som regel var det ambassadene som var de som tok initiativet til møter med utvalgte pressefolk. I perioder ble noen dyrket spesielt, så ble oppmerksomheten flyttet til andre. I 1960-årene ble ikke minst Loe dyrket av representantene fra ulike østeuropeiske ambassader. I 1965 var spesielt den sovjetiske diplomaten Mosolov svært aktiv overfor Loe.⁶⁶ Også andre journalister ble vartet opp av andre sovjetiske representanter, blant annet Arne Treholt og Einar Førde.

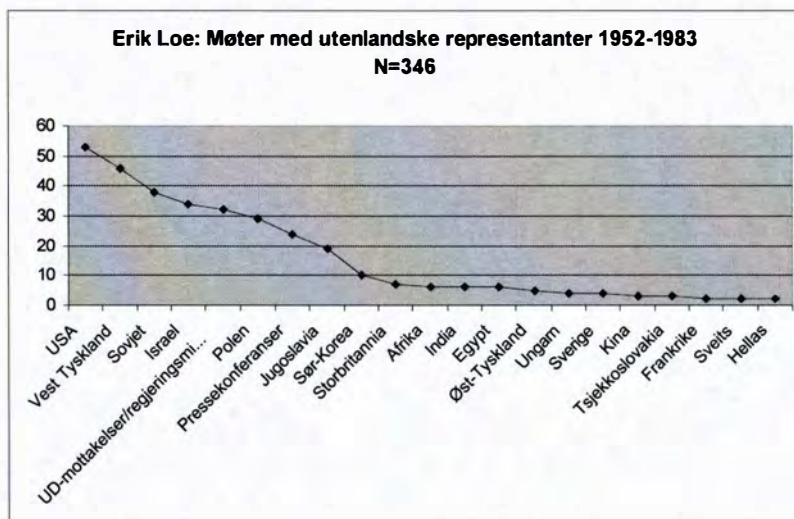
Loe rapporterte aldri fra disse samtalene med østeuropeiske ambassadepersonale, slik som bl.a. Einar Førde har hevdet at han gjorde. Loe gjorde det likevel til en regel at han på forhånd ga beskjed til UD at han skulle møte

⁶⁵ Se Rossavik, F. 2007: Stikk i strid ein biografi om Einar Førde. Oslo, og Obrestad, T. 2007: Einar Førde ein biografi.

⁶⁶ Se nedtegnelser i Erik Loes dagbøker fra 1952 til 1989.

representanter for den sovjetiske ambassaden.⁶⁷ Hvem som fikk denne informasjonen i UD og hva som skjedde med den, er imidlertid uklart. Det er likevel grunn til å tro at informasjonen tilfløt politiets overvåkningstjeneste. Bakgrunnen for denne meldingsrutinen var at Loe ved gjentatte anledninger var blitt klar over at "noen" alltid satt i nærheten av ham i forbindelse med slike møter på restauranter. Han regnet derfor med at møtene ble overvåket.

Møtene med utenlandske representanter foregikk enten i den enkelte ambassade, ute på Oslo-restauranter, i forbindelse med Utenriksdepartementets/regjeringens mottakelser, eller i form av pressekonferanser med påfølgende mottakelser. I mange av mottakelsene i de utenlandske ambasadene deltok også representanter for de øvrige store avisene i Oslo, folk fra Utenriksdepartementet, og ansatte ved Universitetet i Oslo. I løpet av perioden fra 1952 til 1983, deltok Erik Loe i totalt 346 mottakelser eller møter med utenlandske representanter i Oslo, dvs. i snitt en gang pr. måned. Møtene med de utenlandske ambasadene var en viktig kilde til å forstå internasjonal politikk, og derfor viktig for dem som arbeidet i utenriksredaksjonene i norsk presse og kringkasting. Loes møter med utenlandske representanter gjenspeilet hovedfokuset for den kalde krigen og hans egne journalistiske interesseområder. Han hadde flest møter med amerikanske, vesttyske, sovjetiske og israelske representanter.

Oversikt over Erik Loes møter med utenlandske representanter, UD-mottakelser og pressekonferanser i perioden 1952-1983.⁶⁸

⁶⁷ Intervju med Erik Loe, 2007. Førde har hevdet at han rapporterte til Trond Johansen – senere nestleder i etterretningstjenesten, se Obrestad, T. 2007:108-09.

⁶⁸ Tabellen er basert på gjennomgang av nedtegnelser av avtaler i Erik Loes dagbøker i perioden 1952 til 1989.

Erik Loe var redaksjonssekretær for tidsskriftet *Internasjonal Politikk* gjennom hele 1950-tallet og fram til 1961. Først under Arne Ording, så under John Sanness som de profilerte redaktører. Selv om Ording og Sanness i navnet var redaktører for tidsskriftet, var det Loe som i all hovedsak sto for det redaksjonelle arbeidet med manus og kontakten med forfatterne. Erik Loe bestilte artiklene og bearbeidet dem fram til publisering. De siste 3-4 årene mens Arne Ording formelt var redaktør, var det i praksis Erik Loe som gjorde alt det redaksjonelle arbeidet alene. Ording leste ingen manus. Ording var i mot slutten av 1950-årene blitt så kraftig mentalt redusert at han var ute av stand til å bidra med noe intellektuelt. Mannen som tidligere ga sylskarpe forelesninger for fulle auditorier, ble på slutten sittende tilbake med en håndfull studenter som pliktoppfyllende stilte opp for å holde ham med selskap. Ording ble mer og mer tilbaketrukket, og mot slutten var det vanskelig å få kontakt med ham. Sykdommen som Arne Ording led av, var antakelig genetisk betinget. I en samtale med Erik Loe fortalte Arne Ording på midten av 1950-tallet om skjebnen til sin far, professor i teologi – Johannes Ording, som også ble rammet på samme måte i forholdvis ung alder. I følge Jakob Sverdrup, som var en av de få som fikk komme hjem til ham mot slutten, var Arne Ording da mentalt som et barn å regne. Arne Ording døde langsomt og ble bare 67 år gammel.⁶⁹

Erik Loe deltok aktivt i omleggingen av tidsskriftet i mer akademisk retning. I forordet til det første nummeret i 1961 gjorde redaksjonen rede for omleggingen:

”Med dette hefte presenteres ”Internasjonal Politikk” i den nye form redaksjonen har valgt med samtykke fra utgiverne. Tidsskriftet er i de senere år kommet ut med 6 hefter i året, hvert på 24 sider. Dette har skapt en viss usikkerhet når det gjaldt anlegg og målsetninger. Skulle hovedvekten vært lagt på raske kommentarer til aktuelle hendinger, burde tidsskriftet kommet oftere. På den annen side var det vanskelig å finne plass for større artikler og utredninger om spesielle emner. Etter moden overveielse er redaksjonen kommet til at man i dag, i tillegg til dagspressen og kringkastingen, i første rekke trenger et tidsskrift som kan gi plass til grundigere behandling av enkelte spørsmål i internasjonal politikk, da iblant slik at ett hefte blir viet en allsidig behandling av en bestemt gruppe av problemer....”⁷⁰

Utenriksjournalistene var både områdeeksperter og formidlere av synspunktene i det akademiske miljøet. Fra tidlig i 1960-årene bidro *Norsk Utenrikspolitisk Institutt* (NUPI) til å akademisere det utenrikspolitiske feltet, og brakte dermed inn den akademiske ekspertisen ved universitetene i større grad. Senere gikk Loe inn som styremedlem i NUPI, og ble sittende der til slutten av 1980-årene. Koblingen mellom offisiell norsk sikkerhetspolitikk og media foregikk også i ”*Sikkerhetspolitisk Studiegruppe*” som med jevne mellomrom arrangerte seminarer, hvor representanter for statlige myndigheter, forskere og journalister deltok.⁷¹ I denne gruppen var det i

⁶⁹ Arne Ording, f. 1898 – død 1965.

⁷⁰ Se forordet til *Internasjonal Politikk* nr. 1, 1961.

⁷¹ Institutt for pressforskning og samtidshistorie ved Danmark Journalisthøjskole, Århus, tok i 1963 sammen med Norsk Utenrikspolitisk Institutt og Utenrikspolitiska institutet i Stockholm initiativ til å samle forskere i internasjonal politikk og utenrikskommentatorer fra dagspressen til felles seminar på Voksenåsen i Oslo for å drøfte ”Hva er Sovjetsamveldets utenrikspolitikk i dag?” Seminaret ble holdt 31/5-2/6-1963. Forelesningene som ble holdt på seminaret ble trykket i *Internasjonal Politikk* nr. 1 – 1964.

første rekke utenriksredaktørene som representerte media.⁷² Erik Loe var også aktiv i flere andre foreninger og fora, bl.a. i "*Historisk klubb*" som hadde jevnlig møter med aktuelle foredrag av både norske og internasjonale forskere. Disse akademiske foreningene var et viktig bidrag til at Erik Loe som utenriksjournalist holdt seg faglig oppdatert og orientert om trender i forskningen omkring internasjonale forhold. I 1950-årene deltok også Loe i *Studentersamfunnets* møter. Han fulgte også opp møtene i *Utenrikspolitisk studentgruppe* i Arbeidersamfunnet og i *Sosialdemokratisk forening* i Oslo hvor fremtredende folk i Arbeiderpartiet gjorde rede for ulike aspekter ved politikk og forskning. Tidlig 1960 holdt f.eks. Erik Brofoss foredrag om frihandelsspørsmålet. Av og til kunne imidlertid koblingen til norske myndigheter bli nær. I 1957 drøftet f.eks. Loe utgivelsen av Internasjonal politikks temanummer om EEC med ledelsen i Utenriksdepartementet. Det var også andre arenaer hvor media og myndigheter kunne møtes. Erik Loe deltok også i møter i NATO-komiteen og Europabevegelsens norske råd. Både media og den utenrikspolitiske eliten var aktører på den samme arena.

Reportasjereisene

De økonomiske forutsetningene for å drive en aktiv utenriksjournalistikk i Arbeiderbladets redaksjon var heller magre. Det var lite penger å reise for, men i løpet av sin karriere i Arbeiderbladet var Erik Loe på totalt 46 utenlandsreiser i alt 22 forskjellige land.⁷³ Det var imidlertid ikke slik at det alltid var det landet som var av størst nyhetsmessig interesse man reiste til. Arbeiderbladets utenriksredaksjon var av økonomiske grunner gjennom store deler av 1950- og 1960-årene avhengig av å reise på reportasjereiser til utlandet som gjester for utenlandske regjeringer. Også norske styresmakter arrangerte slike pressturer for utenlandske pressefolk. På slike delegasjonsreiser deltok også andre journalister fra pressen i Norge og fra de øvrige skandinaviske land.

Samtlige utenlandsbesøk Erik Loe deltok på ga grunnlag for ulike typer artikler, som ble publisert i avisen i de umiddelbare dagene etter at han var kommet hjem. Slike delegasjonsreiser dukket gjerne opp litt tilfeldig, og foregikk til ulike tidspunkter i løpet av det enkelte år. Det var ikke reiser som redaksjonen kunne planlegge i lang tid. Informasjonen om reisene kom gjerne bare et par måneder i forveien.

Den første utenlandsreisen Erik Loe deltok på, gikk til Grønland. Som en av to norske journalister deltok han på én måneds lang reportasjereise.⁷⁴ De fleste av denne typen reiser hadde til hensikt at journalistene skulle få gjøre seg kjent med forholdene i det enkelte land og med spesielle temaer. En av de mest dramatiske reisene var kanskje da han deltok i en stor delegasjon på 40 journalister fra de vestlige land til Hellas under Kypros-krisen i november 1956. Reisen gikk via Athen og med båt til en

⁷² Se bl.a. Sikkerhetspolitisk Studiegruppes konferanse på "Vesle Skaugum" 9.-11. mars 1962. På denne konferansen om NATO-samarbeidet og Norges stilling i alliansen deltok redaktør Per Monsen (Arbeiderbladet), utenriksredaktør Jakob Sverdrup (Arbeiderbladet), og utenriksredaktør Tomas Torsvik (Bergens Tidende).

⁷³ Oversikten over utenlandsreisene er basert på en detaljert gjennomgang av Erik Loes dagbøker.

⁷⁴ Se Erik Loes dagbok for 1950, 20.07.1950-20.08.1950.

lang rekke øyer i Egeerhavet – deriblant Kreta, Rhodos, Patmos, Delos og Mykonos.⁷⁵ Reisen ble av Erik Loe opplevd som et stort gresk propagandaprojekt, hvor det var en viktig målsetning for grekerne å framstille tyrkerne på Kypros som barbarer. Mens delegasjonen var i Hellas, gikk sovjetiske styrker inn i Ungarn, og britiske og franske styrker inn i Suez. En rekke av de vestlige journalistene som ellers ville ha dekket de internasjonale krisene, var låst fast ombord i en båt i Egeerhavet. Der fikk de minimal informasjon om det som preget verdensnyhetene. En mindre delegasjon av skandinaviske journalister reiste senere videre fra Hellas til Ankara og Istanbul. Der fikk de i regi av det tyrkiske utenriksdepartementet en tilsvarende forestilling: Kypros-krisen sett med tyrkiske øyne. Delegasjonsreisen viste i klartekst de journalistiske begrensningene man sto overfor ved å delta i det som i praksis viste seg å være et propagandaprojekt.

Norske journalister 17. mai 1972 i Nordens Hus i Reykjavik, Island. Fra v. Ragnar Aamodt, Morgenbladet, Erik Loe, Arbeiderbladet, Elsa Mia Sigurdsson, Helge Giverholt, NTB, Erik Sandblåst, NHST, og Bjørn Heimar, Aftenposten.

De fleste reportasjereisene gikk til land i Nord-Europa. I snitt hadde Erik Loe omlag to utenlandsreiser i året. Enkelte år var det flere. Det var noen land som Loe var mer opptatt av en andre. Han hadde flest reiser til Vest-Tyskland, som han besøkte ved ti forskjellige anledninger gjennom årene. Interessen for Vest-Tyskland hadde dels sammenheng med hans egne krigserfaringer som konsentrasjonsleirfange, og det delte

⁷⁵ Se Erik Loes dagbok for 1956, 16.10.1956-01.11.1956.

Tysklands sentrale plassering under den kalde krigen. Men det skyldtes dessuten at det vesttyske sosialdemokratiske partiet SPD var rause med invitasjoner.

Loe hadde også en genuin interesse for Midtøsten, og han reiste en rekke ganger til Israel, hvor både den norske fagbevegelsen og Arbeiderpartiet hadde tette bånd. Loe var første gang i Israel i 1964, og han besøkte landet seks ganger fram til 1980-årene.

Loe gjennomførte fire reiser til Sverige, og to til Danmark og Finland. Øst-Europa var også en del av de områdene som Loe var opptatt av i utenriksjournalistikken i Arbeiderbladet. Han besøkte Polen tre ganger. Erik Loe deltok på to betalte delegasjonsreiser til Jugoslavia. Den første var i 1960, og den andre foregikk i 1961. I 1964 fikk Erik Loe et ungarsk statsstipend. Han reiste til Ungarn via Vest-Tyskland. Han var kun én gang i USA og Sovjet i løpet av sine mange år i utenriksredaksjonen.

I perioden fra 1966 til 1984 gjennomførte de ansatte ved utenriksavdelingen i Arbeiderbladet til sammen 133 reportasjereiser til i alt 44 forskjellige land verden rundt. Dette inkluderte både rene reportasjereiser som avisen selv betalte og de delegasjonsreisene som ble betalt av andre. Den enkelte i utenriksredaksjonen hadde sine forskjellige preferanser for hvilke område av verden de dekket nyhetsmessig, og reisemønstrene gjenspeilet dette. Johan Thorud var i 1970-årene spesielt opptatt av Afrika, og av den demokratiske utviklingen i Portugal, Spania og Hellas. Per Edgar Kokkvold spesialiserte seg på Storbritannia, Samveldelandene (inklusive Australia og New Zealand), det sørlige Afrika og USA. Erik Sagflaat var en allsidig utenriksmedarbeider som dekket det meste av stoffområdet i avdelingen, men var spesielt opptatt av Tyskland og Europa. Erik Loe selv hadde gjennom mange år vært opptatt av Øst-Europa, Tyskland, Midtøsten og av stormaktspolitikken. Fokuset for utenriksavdelingen i Arbeiderbladets reisevirksomhet var Europa. Avdelingen som helhet hadde flest reiser til Storbritannia og Vest-Tyskland.

Forholdet til partiet

Erik Loe hadde det klart for seg at avisen var organ for Det norske Arbeiderparti og talerør for den norske regjeringen i hele perioden som partiet satt med regjeringsmakten i etterkrigsperioden. Han betraktet seg selv på linje med de dominerende i partiet i utenrikspolitiske spørsmål. Det førte blant annet til at Loe deltok i drøftinger av utenrikspolitiske spørsmål sammen med dem som bidro til å utforme Arbeiderpartiets og regjeringens politikk. Tidlig i 1950-årene etablerte Håkon Lie et uformelt forum – den såkalte "*Oslo-gruppa*" – som jevnlig kom sammen i restauranten *Stratos* på toppen av Folketeaterbygningen i Oslo. I denne uformelle gruppen deltok blant annet Arne Ording, Erik Loe, Gudmund "*Gubbe*" Harlem, Rolf Hansen, Guttorm Hansen, Anders Buraas, og John Sanness. I denne gruppen diskuterte man og utformet viktige elementer til utenriksdelen i Arbeiderpartiets partiprogram, spesielt før landsmøtet i 1952 som la premissene for partiprogrammet til stortingsvalget i 1953. Gruppen la premissene for det som senere ble behandlet i partiets programkomité, men uten å være oppnevnt av formelle partiorgan. Innspillene til partiprogrammet ble så sammenfattet av Trygve Bratteli.⁷⁶ Gruppen bidro også med

⁷⁶ Intervju med Haakon Lie i hans hjem i Oslo 20.10.2007.

formuleringer til valgkampbrosjyrene. Gruppen var partisekretær Håkon Lies tenketank og et forum hvor man diskuterte omkring sikkerhetspolitiske spørsmål. Gruppen har ikke tidligere vært omtalt i faglitteraturen, men den var en av mange grupper som ble opprettet på ulike områder som skulle dekkes av partiprogrammet.⁷⁷

Tidspunktet gruppen ble samlet på, var ikke tilfeldig. Både Arbeiderpartiets stortingsgruppe og selve regjeringen var splittet i en rekke forsvars- og utenrikspolitiske spørsmål. Det sto strid både om en forsert utbygging av Forsvaret i kjølvannet av utbruddet av Korea-krigen i 1950 og en forlengelse av vernepliktstiden fra 12 til 18 måneder. Den forsvars- og utenrikspolitiske opposisjonen i Arbeiderpartiet var på nytt blitt stadig mer synlig, og like før jul i 1950 tok helsedirektør Karl Evang et kraftig oppgjør med norsk utenrikspolitikk og NATO i et innslag i NRK radioens programpost "*Frimodig ytring*". I foredraget la Evang ensidig skylden på USA for den spente verdenssituasjonen.⁷⁸

Det faktum at så mange av Arbeiderbladets utenriksjournalister deltok, viste at man la stor vekt på et videre kommunikasjonsformål, både i forhold til partiets organer og presentasjonen av problemstillingene overfor partiets medlemmer gjennom Arbeiderbladets spalter. Loe hadde ikke minst ansvaret for de språklige elementene i forslagene. Gruppen var mest aktiv i de tidlige 1950-årene. Møteaktiviteten avtok etter hvert, men journalistene i Arbeiderbladet deltok aktivt i skoleringen av partimedlemmene gjennom den organiserte partiskolevirksomheten. Utenriksavdelingens folk bidro med foredrag om utenrikspolitiske spørsmål gjennom hele den perioden avisen var eid av Arbeiderpartiet.⁷⁹

Journalistene i utenriksavdelingen var ikke de eneste i avisen som var involvert i politisk arbeid på den ene eller andre måten. Også de hemmelige tjenestene hadde sine spesielle kontakter i Arbeiderbladets redaksjon gjennom 1950- og 1960- tallet. Arne Hjelm Nilsen arbeidet både for partiet og for de hemmelige tjenestene, og ryktene gikk innad i redaksjonen om hva Hjelm Nilsen holdt på med. Erik Loe ble ikke innviet i hva som foregikk, men han gjorde seg sine tanker.⁸⁰ Det var tette skott mellom dem som visste noe på Youngstorvet. Det faktum at utenriksmedarbeideren og utenrikskorrespondenten Arne Karstad endte opp som nestleder for Forsvarets etterretningstjeneste, kan tyde på at Arne Hjelm Nilsen ikke var den eneste i Arbeiderbladets redaksjon som samarbeidet med de hemmelige tjenestene i etterkrigstiden.

⁷⁷ Første gang denne "*Oslo-gruppen*" er nevnt i Erik Loes dagbok var lørdag 21. oktober 1950. Gruppen er også nevnt den 16. november i forbindelse med en sosial sammenkomst som også inkluderte ektefellene til den enkelte. Navnene på de som deltok i gruppen framkom i intervju med Erik Loe vinteren 2007. Se også intervju med Haakon Lie, Oslo 20.10.2007. Se også Melle, O. 2007:210 *Tekst og kontekst hos John Sanness* i Internasjonal Politikk nr. 2.07.

⁷⁸ Lie, H.: - Slik jeg ser det, 1975:59. Se også Striden om sikkerhetspolitikken i Dahl, H. F. og H. G. Bastiansen Over til Oslo : NRK som monopol 1945-1981, 1999:218-224.

⁷⁹ På Partiskolekurset 30. mars 1962 snakket f.eks. Erik Loe om avviklingen av koloniveldet.

⁸⁰ Erik Loe fortalte denne historien til sin kollega Torbjørn Færøvik. Se også Christensen, C. 1983: *Det hemmelige Norge dokumentarroman*; Lundrapporten, se <http://www.stortinget.no/lund/1-83-bb3.html>, Bye, R. 1987: *Sersjanten makt og miljø på Youngstorget*; Bye, R., F. Sjøe, et al. 1993: *De visste alt en dokumentasjon om niende etasje*; Bye, R. og F. Sjøe 1995: *Norges hemmelige hær historien om Stay behind*; Bye, R. og F. Sjøe 2008: *Overvåket*.

Som utenriksredaktør i Arbeiderbladet, hadde også Erik Loe kontakter med Arbeiderpartiets stortingsgruppe for å holde seg orientert om stemninger og holdninger i blant partiets folkevalgte. Også partiledelsen deltok i utenriksavdelingens sporadiske utenrikspolitiske seminarer. Selv om ingen direkte forsøkte å styre utenriksnyhetsdekningen, var det ikke mangel på styringssignaler. Når partiledelsen ikke var fornøyd med det som sto på trykk i avisen, fikk den redaksjonelle ledelsen klar beskjed. Loe hadde en del ganger direkte kontakt med Haakon Lie i slike sammenhenger. Det skjedde enten i form av samtaler når de treftes eller ved at Lie kontaktet ham direkte på kontoret. Selv om mange oppfattet Erik Loe som Haakon Lies mann i utenrikspolitisk forstand, var han i første rekke lojal mot sine medarbeidere – og forsvarte dem overfor den mektige partisekretæren når han mente kritikken ikke var berettiget ut fra journalistiske kriterier. Haakon Lie var imidlertid ikke den eneste i partiet som gikk direkte ut mot journalister man var misfornøyd med. Blant annet oppsøkte daværende AUF-leder Jens Stoltenberg (1985-89) utenriksavdelingen, og kom med høylytte klager mot utenriksmedarbeider Torbjørn Færøviks kritiske dekning av en delegasjonsreise som ungdomsorganisasjonens hadde gjennomført til Nord-Korea. Erik Loe, som overhørte overhøvlingen av Færøvik, ga sin kollega full støtte.⁸¹

Linjer i Erik Loes utenriksjournalistikk

Erik Loe dekket de fleste områder som sto på Arbeiderbladets utenriksjournalistiske dagsorden gjennom 40 år. For Loe ble hans utenriksjournalistiske karriere innledet med det norsk medlemskapet i NATO. Slutten falt sammen med at muren falt i 1989 og gjorde slutt på det delte Tyskland og den lange kalde krigen. Han skrev om de fleste internasjonale begivenhetene som preget perioden. Erik Loe hadde som utenrikskommentator spesielt et fokus rettet mot Øst-Vest-forholdet, Midtøsten, Europa og Tyskland. Dette var områder som han fulgte tett gjennom mange år. Loe har gjennom hele sin utenriksjournalistiske karriere holdt fast på betydningen av det norske NATO-medlemskapet og alliansen med USA som fundamentet for norsk forsvars og sikkerhetspolitikk. Det samme gjaldt hans syn på utviklingen av et demokratisk Tyskland og Norges forhold til Europa. Erik Loe har hele tiden holdt fast på at Norge hører hjemme i det europeiske fellesskapet.⁸²

Selv om han holdt fast på de grunnleggende perspektivene på internasjonal politikk, endret han syn på flere av de langvarige internasjonale konfliktene i perioden – slik som den amerikanske krigen i Vietnam og konflikten i Midtøsten.

Loe skrev tidlig om den amerikanske krigen i Vietnam i både i Arbeiderbladet og i Aktuell. I Arbeiderbladet skrev han både førstesiden og lederen om Vietnam etter de amerikanske angrepene mot Nord-Vietnam den 4. august 1964. I den tabloide nyhetsformen i Aktuell er det kanskje enklere å finne hans grunnleggende synspunkter på konflikten. Fra starten var framingen av det som foregikk i Indokina en del av den kalde krigens tolkningsrammer. Redaktøren i Aktuell, Jostein Nyhamar, var langt mer USA-kritisk enn Loe, men Nyhamar bestilte likevel mange utenrikspolitiske artikler

⁸¹ Intervju med Torbjørn Færøvik, mai 2008.

⁸² Erik Loes første artikkel om samarbeidet i Vest-Europa, se "Samarbeidet i Vest-Europa." Redaksjonell innledning om norsk utenrikspolitikk i Internasjonal Politikk, nr. 1. 1949.

nettopp fra Erik Loe til billedmagasinet. Spennvidden mellom Nyhamar og Loe når det gjaldt synet på USA viser at det utenrikspolitiske perspektivet ikke var monolittisk i Arbeiderpartiet. Det fantes flere konkurrerende eliter også tidlig i 1960-årene. I sin første Aktuell-artikkel om krigen skrev Loe i 1964 følgende:

”På tiende året raser en nådeløs og grusom krig i Laos og Sør-Vietnam. I begge land står landsmenn mot landsmenn, men bak de stridende parter ruver to stormakter: Kommunist-China og De forente stater. I virkeligheten er det en kamp om den politiske og militære makt i Sørøst-Asia. Kommunistene har hatt betydelige framganger i det siste, og fra Washington er det kommet erklæringer som kan tyde på at De forente stater vil engasjere seg mer direkte og aktivt i kampen.”⁸³

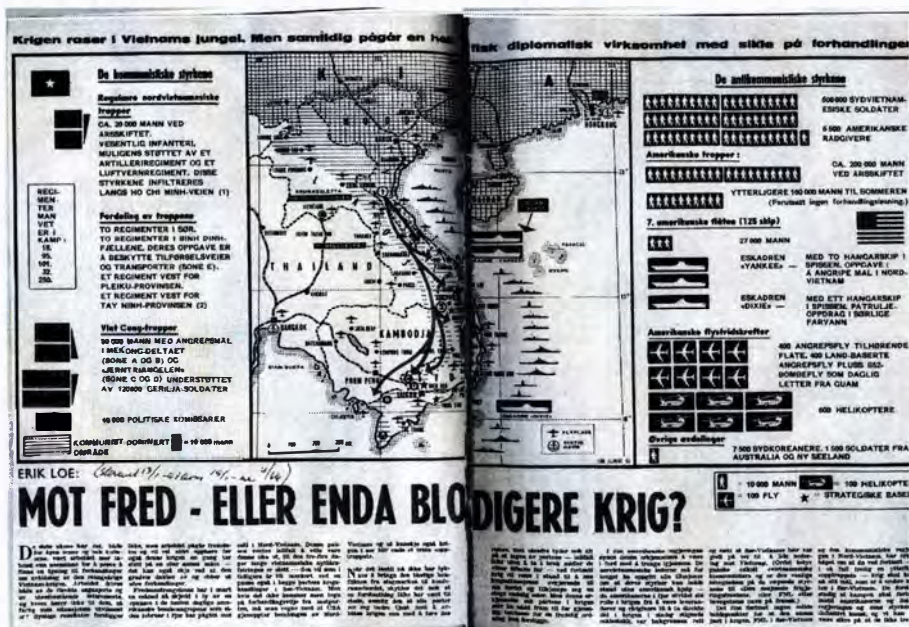
Samtidig som tolkningsrammene var den kalde krigen, pekte Loe på en rekke faktorer som på et senere tidspunkt kom til å dominere de redaksjonelle synspunktene på krigen i Arbeiderbladet. Vektleggingen forandret seg over tid. Loe sto imidlertid friere til å skrive det han ønsket i Aktuell, hvor han ikke var så bundet av Arbeiderpartiets offisielle standpunkter. Loe pekte bl.a. på den manglende støtten til den amerikanske krigen blant landets allierte allerede i 1964, først og fremst på grunn av tvil om den amerikanske politikken og de amerikanske vurderingene av situasjonen. På tross av store amerikanske overføringer av kapital og utstyr, var det sørvietnamesiske regimet ute av stand til å samle folkelig støtte. Jordreformenene og opprettingen av ”trygge områder” bidro ikke til å sikre seg støtte på landsbygda. Loe betraktet på det tidspunktet likevel kommunistene som den aktive part i en eskalerende konflikt. Bildene i Aktuell bidro ikke minst til å få fram den brutale siden av krigen, med tortur brukt på begge sider. Fokuseringen på behovet for fredsforhandlinger var i samsvar med det offisielle norske synet på konflikten. Endringene i synet på krigen var ikke minst knyttet til en ny forståelse av det korrupte regimet i Saigon, og av FNLs oppslutning i befolkningen.⁸⁴ Det var en krig som ikke kunne vinnes og hvor alle parter i det internasjonale samfunn ville tjene på at den ble brakt til opphør.

Endringene i synet på den amerikanske krigen i Vietnam fikk ingen konsekvenser for Erik Loes syn på USA og den norske forankringen i NATO. I en slik sammenheng var konflikten på den andre siden av jorden av mindre betydning. Det viktige var utfordringene mot den norske sikkerhetspolitikken fra den politiske venstresiden hjemme. Man ønsket ikke å framstå som et haleheng til de amerikanerne som ønsket å fortsette krigen. Det ble langt enklere for utenriksavdelingen i Arbeiderbladet å distansere seg fra krigen i Vietnam da profilerte amerikanske utenrikspolitikere fra 1965 begynte å ta avstand fra krigen. Gidske Anderson var en av dem som bidro til en slik endring i perspektivene i avisen.⁸⁵

⁸³ ”Den nådeløse krigen.” Aktuell nr. 29. 1964.

⁸⁴ Se Melle, O. 1973: Frå kommunistisk aggresjon til nasjonal kamp: Vietnam-debatten i norsk politikk 1964-1968. Se også Melle, O. 2006: Den langvarige opinionskrigen: Vietnam-konflikten i USA, Noreg og Sverige i Internasjonal Politikk 64 (3). Dekningen i NRK, se Bastiansen, H. G. 1997: ”Amerikanske bombefly av typen B-52...”; og Bastiansen, H. G. 1996: Fra referat til reportasje: Dagsrevyen 1960-1969.

⁸⁵ Se Melle, O. 1973: Frå kommunistisk aggresjon til nasjonal kamp: Vietnam-debatten i norsk politikk 1964-1968.

Oppslag om den amerikanske krigen i Vietnam i billedbladet Aktuell i 1966.

Gjennom hele den kalde krigen betraktet Erik Loe den norske alliansepolitikken som en viktig forutsetning for norsk sikkerhetspolitikk. Som så mange sosialdemokrater, både i Norge og i flere andre europeiske land, opplevde Loe at hans egne barn var mer politisk radikal enn ham selv i utenrikspolitikken, og ble motstandere av NATO og sterkt kritiske til USA. I forbindelse med NATO-rådsmøtet i Oslo i mai 1976 kom det til demonstrasjoner mot både NATO og den amerikanske utenriksministeren Henry Kissinger utenfor SAS-hotellet. Dagbladet rapporterte følgende:

Også senere på kvelden etter AKP's lovlige demonstrasjon mot "krigsforbryteren Kissinger" som samlet 2400 deltakere, ble det en del klabb og babb. Omlag 80 anarkister brøt ut av toget og gikk til SAS-hotellet for å demonstrere. 13 av dem hadde malt hver sin bokstav på brystet som tilsammen ble til "Norge ut av NATO. Politifolk til hest og fotfolk utstyrt med langkøller drev demonstrantene tilbake og arresterte de 13 for ikke å ha etterkommet ordren om å flytte seg. Seinere var det også noen mindre sammenstøt.⁸⁶

De 13 var ikke en del av gruppen med anarkister. En av de andre som ble arrestert under demonstrasjonen var Erik Loes egen datter Marianne, som på det tidspunktet var mellomfagsstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo og aktivt medlem i Sosialistisk Ungdom. I dagboken skrev faren: Fy! – men han tok ikke i bruk sterkere uttrykk. Han respekterte barnas politiske valg, selv om han var uenig. Også Arbeiderbladet skrev om demonstrasjonen.⁸⁷

⁸⁶ Dagbladet 21.05.1976.

⁸⁷ Arbeiderbladet 21.05.1976.

På samme måte som det øvrige politiske Norge, var Erik Loe en varm tilhenger av staten Israel og en fast gjest i den israelske ambassaden i Oslo ved mange ulike anledninger. Loe dekket opptakten til Seksdagerskrigen i juni 1967 i utenrikskronikker i NRK⁸⁸, i Arbeiderbladet og i billedbladet Aktuell.⁸⁹ Han hadde liten sympati med Israels arabiske naboland.

Vår reaksjon på den farlige utviklingen i Midt-Østen, på randen av krigens avgrunn, blir bestemt av at en rekke arabiske statsledere oppfordrer til folkemord, til å utslette staten Israel og den befolkning i en hellig krig. Så lenge denne trusselen ikke er fjernet, kommer vurderingen av alle stridsspørsmål mellom Israel og araberstatene i annen rekke.⁹⁰

Framingen i denne perioden var preget av at Israel ble framstilt som den svake og underlegne part, omgitt av et stort hav av totalitære arabiske stater. Krigen i 1967 ble ikke minst formidlet på bakgrunn av det jødiske folkets skjebne under den andre verdenskrigen og som en del av stormaktsrivaliseringen i området. Israel hadde massiv støtte i det norske Arbeiderpartiet, med Haakon Lie i spissen. Lie oppholdt seg i Israel da krigen brøt ut, og skrev rapporter hjem, som ikke minst ble slått stort opp i Aktuell. Også redaktøren Jostein Nyhamer, som ellers kunne være svært USA-kritisk, sluttet helhjertet opp om det jødiske folkets rett til å forsvare seg. Han støttet staten Israels rett til å eksistere innenfor trygge grenser.

Israel var, etter Vest-Tyskland, det området av verden Erik Loe hadde besøkt flest ganger i løpet av sin yrkeskarriere. Reisene omfattet også besøk i de okkuperte områdene i Gaza og på Vestbredden, og etter hvert inntok han en stadig mer kritisk holdning til den israelske politikken overfor de okkuperte områdene. I første rekke ble kritikken rettet mot statsminister Menachim Begins politikk på slutten av 1970-tallet. Loe så ingen muligheter for fred uten at Israel leverte tilbake alle okkuperte områder landet hadde sikret seg under Seksdagerskrigen. Under besøkene fikk han ved selvsyn innblikk i den fortvilte situasjonen den palestinske befolkningen befant seg i og bl.a. den daglige fornedrelsen de opplevde i møte med israelske kontrollposter. Arrogante og nedlatende holdninger og uttalelser fra israelske politikere bidro også til å skape irritasjon og sinne. En fredsløsning kunne aldri bli varig med mindre de palestinske representantene ble trukket inn i fredsprosessen.

Det var ikke alle artiklene som sto på trykk i Arbeiderbladet som den israelske ambassaden i Oslo var like glade for – ikke minst gjaldt det da Erik Loe stilte spørsmål ved statsminister Begins mentale helse.⁹¹ Israelerne ga uttrykk for misnøyen direkte til Loe, men han fortsatte imidlertid med å opprettholde sine mange kontakter med israelske representanter. Et veiskille i utviklingen av Erik Loes syn på Midtøsten-konflikten var den israelske invasjonen i Libanon i 1978 og 1982,⁹² og de massakerene den kristne maronittiske militsen gjennomførte i de palestinske flyktningeleirene Sabra

⁸⁸ NRK Radio, Den Vide Verden, 18.05.1967.

⁸⁹ "Nasser jager FN." Aktuell nr. 21, 1967.; "Om et folks rett til å leve." Aktuell nr. 24, 1967.; "Den ene mot de mange." Aktuell nr. 24, 1967.; og "Dette er bakgrunnen for Israels kamp: De vil ikke dø en gang til." Aktuell nr. 24, 1967.

⁹⁰ "Et vilkår for fred." Lederartikkel av Erik Loe i Arbeiderbladet, 05.06.1968, s. 2.

⁹¹ "Ingen ny fred i sikte." Lederartikkel av Erik Loe i Arbeiderbladet, 15.01.1982, s. 2.

⁹² "Israels overgrep." Lederartikkel av Erik Loe i Arbeiderbladet, 08.06.1982, s. 2.

og Chatilla i Beirut i 1982.⁹³ Erik Loe gikk tidlig inn for at norske styresmakter måtte snakke med alle parter i konflikten, og han gikk senere inn for at PLO måtte få anledning til å åpne et eget informasjonskontor i Norge. Da den borgerlige regjeringen i 1985 i første omgang avslo en slik etablering, beskrev han det på lederplass i Arbeiderbladet som et ynkelig vedtak.⁹⁴ For Loe var det en selvfølge at PLO skulle få informere om sitt syn på konflikten, slik de allerede hadde gjort i ti år i Stockholm. Lederartikkelen fikk hans kollega Harald Stanghelle til å skrive følgende brev til Erik Loe:

”- Din leder i dag er noe av det beste jeg har fått med meg på lang, lang tid (...) det er meget sjelden å lese en slik kombinasjon av logikk og temperament (...) den ble ikke dårligere av kontrasten Aftenpostens ynkelige forsøk på leder-”forklaring” i dag gir.”⁹⁵

Tyskland sto tidlig i fokus for utenriksjournalistikken i Arbeiderbladet. Erik Loes krigserfaringer bidro ikke minst til at han i hele etterkrigstiden la stor vekt på deknningen av utviklingen i det delte Tyskland. På linje med mange av de andre utenriksjournalistene i den norske pressen var han opptatt av å bidra til utviklingen av et fritt og demokratisk Tyskland etter den andre verdenskrigen. Den første Tysklandsreisen gjennomførte han i 1953, hvor han bl.a. var på besøk i flyktningeleirer og ulike SPD-partilag. Loe skrev en rekke artikler som bygde på de inntrykkene han fikk under reisen. Han gjennomførte i løpet av sin yrkeskarriere 9 lengre reiser til landet – mange av dem omfattet besøk til Arbeiderpartiets vesttyske søsterparti SPD og ulike deler av partiorganisasjonen i forskjellige vesttyske byer.

I 1980 ble Erik Loe tildelt den vesttyske fortjenestemedaljen av første klasse (*Das Verdienstkreuz – 1. klasse*) for sitt bidrag til utviklingen av det gode forholdet mellom Vest-Tyskland og Norge. I sin takketale for medaljen understreket Loe sitt syn på forholdet til det tyske folket etter den andre verdenskrigen:

In meiner Zeitungsarbeit habe ich es immer für wichtig gesehen, zu unterstreichen dass wir nicht gegen ein Volk in Kampf gewesen waren, sondern gegen ein System von Unterdrückung und Gewalt, ein System das auch in vielen anderen Ländern Befürworter, Mitläufer, Sympathisanten hatte, und hat. Vor dreissig Jahren war es für die Zukunft der europäischen Demokratie eine Frage von „Sein oder nicht-Sein“ das sich auch in Deutschland ein demokratisches Staatswesen entwickelte und befestigte.⁹⁶

Erik Loe betraktet utviklingen av den tyske forbundsstaten etter den andre verdenskrigen som en ubetinget suksess. Loe hadde ingen ting til overs for totalitære regimer, uansett hvor de befant seg. Da muren falt i 1989 var det Loe som oppsummerte Arbeiderbladets holdninger til det fallerte østtyske regimet som med ett var kastet på den historiske skraphaug:

I Arbeiderbladet har vi ofte blitt beskyldt for blind og fanatisk antikommunisme når vi framstilte DDR-regimet i dystre farger. Men vår fargelegging var jo ikke mørk, det viser den ugjendrivelige

⁹³ ”Israels ansvar.” Lederartikkel av Erik Loe i Arbeiderbladet, 09.02.1983, s. 2.

⁹⁴ ”Ynkelige greier.” Lederartikkel av Erik Loe i Arbeiderbladet, 17.01.1985, s. 2.

⁹⁵ Udatert brev fra Harald Stanghelle til Erik Loe.

⁹⁶ Fra Erik Loes takketale ved overrekkelsen av den tyske fortjenestemedaljen.

dokumentasjon som er brakt i løpet av det siste året. Vi som aldri trodde at det var noe å hente for sosialdemokrater i øst, har fått mer rett enn vi selv trodde.

Erik Loe ble tildelt den tyske fortjenestemedaljen i september 1980.

Utenriksavdelingen etter Rubicon.

Både Arbeiderpartiet og Arbeiderbladet opplevde sterke spenninger i kjølvannet av den norske EEC-kampen og folkeavstemningen i 1972. Både parti og avis gikk aktivt inn for at Norge skulle slutte seg til det europeiske fellesskapet, men internt var det begge steder mange som var motstandere av et norsk medlemskap. I utenriksavdelingen var Erik Loe blant dem som ønsket at Norge skulle slutte seg til EEC sammen med Danmark og Storbritannia, og ga uttrykk for dette synet på både lederplass og i redaksjonelle kommentarer.

Loe sitt syn var imidlertid ikke enerådende på utenrikssiden. Divergerende syn kom til uttrykk i reportasjene fra medlemsskapsforhandlingen i Brussel. Som utenrikskorrespondent i London, sendte bl.a. Bjørn Hansen hjem kritiske rapporter om de økonomiske konfliktene som dukket til overflaten under medlemsforhandlingene mellom Frankrike og Storbritannia.⁹⁷ Da oppgjøret kom under et styremøte på Sørmarka i november 1973, ble Hansens reportasjer brukt som eksempler i angrepene

⁹⁷ Bjørnsen, B 1986:312.

mot den redaksjonelle ledelsen i Arbeiderbladet.⁹⁸ Det var spesielt hans reportasjer om konfliktene mellom Storbritannia og Frankrike under medlemsforhandlingene som falt i dårlig jord. Bjørn Hansen hadde allerede tidlig pådratt seg Haakon Lies vrede. Lie hadde ved flere anledninger kommet med kritiske kommentarer om Bjørn Hansen som NATO-motstander, selv om Hansen aldri skrev negative artikler i Arbeiderbladet om temaet. Erik Loe avviste som utenriksredaktør anklagene som irrelevante i forhold til den jobben Hansen faktisk gjorde som journalist. Selv om mange hadde oppfattet Erik Loe som Haakon Lies mann i utenrikspolitiske saker, var han selvstendig når det kom til å stå opp for sine medarbeider og forsvare dem. Hans vurdering av denne siden av Haakon Lie er en illustrasjon på dette: "Når han hadde fått noen i vrangstrupen hadde han problemer med å vurdere dem rettfærdig på andre områder."

Hansen var imidlertid ikke den eneste i utenriksredaksjonen som hadde divergerende syn på NATO og norsk medlemsskap i EEC. Johan Thorud hadde tilhørt den radikale fraksjonen i AUF som sammen med Rune Gerhardsen hadde bidratt til å bane veien for Einar Førde under nominasjonsstriden i Oslo Arbeiderparti i 1969.⁹⁹ Bengt Calmeyer fungerte som pressesekretær for AIK, en radikal fraksjon innad i Arbeiderpartiet som gikk imot norsk EEC-medlemsskap. Også Jostein Nyhamar, redaktøren i Aktuell, deltok i dette som partiledelsen må ha oppfattet som et fraksjonsarbeid – sammen med Einar Førde, Rune Gerhardsen og Bjørn Tore Godal som sentrale aktører.¹⁰⁰

Uansett fikk Arbeiderbladet et banesår som følge av EEC-kampen. Mens avisen hadde opplevd framgang og økt opplagstall gjennom deler av 1960-årene, mistet avisen nærmere 14.000 abonnenter mellom 1972 og 1974.¹⁰¹ De dramatiske sparetiltakene som fulgte rammet utenriksavdelingen spesielt hardt, og førte til at Arbeiderbladets utenlandskontorer ble lagt ned. Forsøket på å etablere et eget utenrikskorrespondentnettverk ved siden av NTB, Aftenposten, og NRK, led dermed nederlag i møte med brutale nedskjæringer på samtlige budsjetter i avisens kamp for å overleve.

Reidar Hirsti ble tvunget til å gå av i mars 1975. Han ble fjernet fra Arbeiderbladet mot journalistene i redaksjonens vilje.¹⁰² Hirsti hadde sterk støtte i egen redaksjon. De opplevde ham som en god redaktør og en god pressemann. Det paradoksale var at Reidar Hirsti ikke ble fjernet av Haakon Lie. Han ble som den siste landsmøtevalgte redaktøren i Arbeiderbladet i stedet utrensket av Trygve Bratteli. Hirsti hadde ikke lenger partiledelsens tillit.

I kampen om hvem som skulle bli hans etterfølger, ble en rekke alternativer drøftet i partiledelsen. Pressemannen Per Monsen og Reiulf Steen, nestformannen i Arbeiderpartiet, ble begge foreslått som ny redaktør, men fikk enten ingen støtte eller sa nei til oppgaven. Redaksjonsklubben gikk enstemmig inn for Bjartmar Gjerde som redaktør, men uten å få gehør i partiledelsen.¹⁰³ I stedet ble Einar Olsen tilsatt som redaktør og etter hvert også som direktør.

⁹⁸ Ibid. s. 317.

⁹⁹ Rossavik, F. 2007:93.

¹⁰⁰ Ibid. s. 105.

¹⁰¹ Bjørnsen, B. 1986:314.

¹⁰² Ibid.s. 318 ff.

¹⁰³ Gruppmøte i redaksjonsklubben i Arbeiderbladet, se Erik Loes dagboknotater 28.04.1975.

Olsen hadde allerede gjennom arbeidet med å redde arbeideravisen Rogaland Avis vist at det var mulig å berge aviser i nedgang. Han gikk våren 1975 i gang med arbeidet med å legge om Arbeiderbladet – både redaksjonelt og teknisk. Settemaskiner og bly ble erstattet av offsettrykk – noe som berørte både redaksjon, annonseavdeling og trykkeri. Omleggingen var en del av et forsøk på å redde avisen fra den sikre avisdød, og fikk også redaksjonell betydning for stoffutvalget. Mye av omleggingen var gjennomført innen landsmøtet i Arbeiderpartiet i 1975. Olsen ble da erstattet av Per Brunvand som redaktør, og han fikk med seg Olav Nilssen som en viktig støttespiller i redaksjonen. Fra 4. mai 1976 fikk Arbeiderbladet et nytt avisformat, og gikk over til offsettrykk. Arkitekten bak omleggingen var i første rekke Einar Olsen. For utenriksavdelingen ble de største konsekvensene av strukturendringene at begge utenrikskorrespondentstillingene i London og Bonn ble lagt ned.

Erik Loe gikk av som utenriksredaktør i 1984, og overlot ledelsen til Per Edgar Kokkvold. Overgangen var u dramatisk, og hadde både sammenheng med et naturlig generasjonsskifte og endringer i den redaksjonelle ledelsen av en avis under omstilling. Kokkvold representerte likevel en slags kontinuitet. Han hadde allerede vært tilsatt i utenriksredaksjonen siden 1973, og var ansett som en erfaren utenriksmedarbeider. Kokkvold gikk som utenriksredaktør inn i den redaksjonelle ledelsen av Arbeiderbladet.

Erik Loe var med på flytteprosessen fra de gamle ærverdige lokalene i 6. etasje i Folketeaterbygningen på Youngstorvet. I januar 1988 flyttet redaksjonen til nye lokaler på Hasle. Redaksjonen gikk da igjennom store forandringer - staben gikk fra enekontorer til et åpent kontorlandskap i tråd med gjeldende organisasjonsteori i arbeidslivet, og ny datateknologi gjorde sitt inntog i journalistikken for alvor. Loe møtte den nye teknologien med et åpent sinn – selv om han syntes den var vanskelig å sette seg inn i. Det åpne kontorlandskapet, med alle de nye forstyrrende lydene, var han mer skeptisk til. Det samme gjaldt den nye plasseringen utenfor bysentrum:

”... utsikten er i hvertfall blitt litt bedre, den største ulempen er nyhusets beliggenhet, sier han og mener at folk ikke har så lett for å ”stikke innom” som på Youngstorget. – Jeg ville aldri satt mine bein på Hasle hvis det ikke var fordi avisen flyttet hit...”¹⁰⁴

Erik Loe fortsatte imidlertid å skrive utenrikskommentarer i avisen helt fram til han gikk av med pensjon 70 år gammel i 1990.

Enkelte konklusjoner

Erik Loe karakteriserte sin egen journalistiske innsats som en del av et teamarbeid, i første rekke som redigerer og korrigerer. Han betraktet seg ikke som en solospiller, men en som har spilt på lag – i duett, trio, kvartett og kvintett.¹⁰⁵ Loes kommentarer ble imidlertid lyttet nøye til i det norske utenrikspolitiske miljøet. Da Erik Loe gikk av med pensjon nøy han stor respekt blant både pressefolk og politikere langt utover Arbeiderpartiet som han hadde tilhørt i en mannsalder.

¹⁰⁴ ”Bredere kontakt med kollegene.” Arbeiderbladet 22.01.1988.

¹⁰⁵ Per Edgar Kokkvold: ”Erik Loe fyller 70.” Arbeiderbladet 31.10.1990.

Med mer enn 40 år i utenriksavdelingen i Arbeiderbladet representerte Erik Loe en kontinuitet i det norske utenriksjournalistiske miljøet. Han kjente alle dem som hadde lagt premissene for norsk utenriks og forsvarspolitikkk etter den andre verdenskrigen og fram til slutten på den kalde krigen. Framveksten og utviklingen av utenriksavdelingen i Arbeiderbladet etter 1949 var et viktig bidrag til profesjonaliseringen av norsk utenriksjournalistikk. Avisen ble også en storleverandør av utenriksmedarbeidere og korrespondenter i NRK radio og fjernsyn gjennom flere tiår. Sammen med utenriksmedarbeiderne i landets største aviser og kringkasting ble de som dekket utenriksnyheter, de nye ekspertene som skulle gjøre etterkrigsverdenen og internasjonale forhold under den tidlige fasen av den kalde krigen forståelig for de norske avisleserne.¹⁰⁶ Avisene formidlet en strøm av ulike begivenheter fra hele verden. Utenriksmedarbeiderne bidro med fortellingene som organiserte sammenhenger, framhevet tolkninger og ga mening til nyhetene. Rapportene og kommentarene framhevet selvsagt visse sider ved begivenhetene, og ga leserne en "oppskrift" på hvordan man skulle oppfatte dem. Nettopp fordi de fleste begivenhetene foregikk langt borte fra lesernes egne muligheter til å gi begivenhetene egne tolkninger, fikk mediernes framinger av utenriksbegivenheter stor gjennomslagskraft i offentligheten.¹⁰⁷ Fra ulike ideologiske posisjoner sto store deler av den borgerlige pressen og landets regjeringsorgan fram til 1965 sammen om synet på norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Mange av dem hadde arbeidet skulder ved skulder i regjeringens informasjonstjeneste under krigen.¹⁰⁸

Medienes nye utenriksekspert bidro til både konsensus og ensretting av de norske mediene i utenrikspolitiske spørsmål i 1950- og store deler av 1960-årene.¹⁰⁹ Ensrettingen i dekningen av utenrikspolitikken i norsk presse var sterk, når man ser bort fra avisen *Orientering*, og kan tolkes som et fravær av en seriøs debatt om en alternativ politikk blant den norske utenrikspolitiske eliten. Utenriksmedarbeiderne i de ulike mediene i den tidlige fasen av den kalde krigen var en del av denne eliten. Konsensusen var imidlertid ikke bare en konstruert eller manipulert realitet, den var også basert på en stor grad av sammenfallende historiske og kulturelle erfaringer, både blant eliten og blant folk flest.

Den andre verdenskrigen var en erfaring som formet en hel generasjon utenrikspolitisk på tvers av tidligere politiske og ideologiske skillelinjer. Det nye etter krigen var at de også var profesjonelle pressefolk – og ikke bare lojale partipolitikere. I alle fall oppfattet de seg selv slik. Gjennom store deler av den kalde krigen var det likevel tette bånd mellom det offisielle Norge og det norske utenriksjournalistiske miljøet som Erik Loe var en del av. Møteplassene var mange, NUPI og tidsskriftet *Internasjonal Politikk* var en av dem.

Erik Loe evnet å utvikle seg og skifte mening. Det ga seg blant annet uttrykk i hans syn på Midtøsten-konflikten og i synet på den amerikanske krigen i Vietnam –

¹⁰⁶ Se perspektivene hos Giddens hos Martin Eide, Eide, M. 1998:.. Popularisering, modernisering, strukturering : en populærvise tar form : Verdens gang i forvandling 1945-81, og Eide, M. 1996: In massemedia res : Giddens, medier og modernitet.

¹⁰⁷ Utenriksdekning for den offentlige dagsorden, se McCombs

¹⁰⁸ Jfr. Werenskjold, R. 2006a.

¹⁰⁹ Dahl, H. F. og H. G. Bastiansen: Hvor fritt et land?: Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre, 2000:166.

hvor han i hovedsak fulgte utviklingen i Arbeiderpartiet for øvrig. Han mente at den amerikanske krigen i Vietnam i utgangspunktet var en krig som kunne forsvares ut fra en kontekst av den kalde krigen. Det var en krig som også dreide seg om kampen mot den internasjonale kommunismen. Fra 1967 ble det imidlertid klarere at det var en krig som ikke kunne vinnes med militære midler, og at krigen også var å betrakte som en vietnamesisk borgerkrig. Ut fra et realpolitisk og moralsk perspektiv tok han etter hvert avstand fra den amerikanske krigføringen i Vietnam – men uten å ta avstand fra USAs rolle i verdenspolitikken for øvrig. USA var fremdeles en garantist for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik i Europa. Hans grunnleggende syn på kommunismen og forankringen av den norske utenriks- og forsvarspolitikken i det norske NATO-medlemsskapet lå fast gjennom hele hans yrkesaktive karriere. Det samme gjaldt hans syn på europeisk samarbeid, og at Norge burde bli en del av EEC, EF og senere EU.

Utenriksavdelingen, korrespondenter og stringere i Arbeiderbladet 1945-1991		
1945-1949	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Finn Moe, Torolf Elster, John Sanness
	London	Anders Buraas
	Bonn	Willy Brandt (1945-1956)
1949	Utenriksredaksjonen	Anders Buraas, Erik Loe
	London	Jakob Sverdrup
1950	Utenriksredaksjonen	Anders Buraas, Erik Loe.
	London	Jakob Sverdrup (1949-1952)
1952	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Jakob Sverdrup, Erik Loe
	London	Denis Healey (1952-1964)
	New York	Anders Buraas (1952-1955)
1955	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Jakob Sverdrup, Erik Loe
	Paris	Gidske Anderson (1955-1965)
1962	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Jakob Sverdrup (sluttet 31. august 1962), Erik Loe, Torstein Sandø.
	Roma	Carsten Middelthon (1962-1975)
1963	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Torstein Sandø
	Paris	Gidske Anderson
	Bonn	Stein Viksveen
	Moskva	Hans Bjørkegren
	Roma	Carsten Middelthon
	Washington	David C. Williams
1965	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Torstein Sandø, Herman Pedersen (fra april)
	London	Bengt Calmeyer
	Washington	Gidske Anderson (1965-1967)
1966	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Torstein Sandø (sluttet 26. september), Herman Pedersen
	Bonn	Tron Gerhardsen (1966-1972)
	Brussel	Fru Thorgren
	Hong Kong	Hans Granqvist (1966-1976)
1967	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Herman Pedersen (til april), Gidske Anderson (fra april 1967-1972)
1968	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Gidske Anderson, Herman Pedersen (til og fra Stortinget)
	Washington	Jørgen Anker Nielsen (korrespondent for <i>Politiken</i> , København)
1970	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Gidske Anderson, Herman Pedersen

		(sluttet i januar 1970), Arne Karstad
	London	Bengt Calmeyer
	Bonn	Tron Gerhardsen
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
	Washington	Jørgen Anker Nielsen
	Midt-Østen	Herman Lindqvist (korrespondent for <i>Expressen</i> , Stocholm)
1971	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Gidske Anderson, Arne Karstad
	London	Bjørn Hansen
	Bonn	Tron Gerhardsen
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
	Washington	Jørgen Anker Nielsen
1972	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Gidske Anderson, Tron Gerhardsen (til februar)
	London	Bjørn Hansen
	Bonn	Arne Karstad
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
	Washington	Jørgen Grunnet (korrespondent for <i>Politiken</i> , København)
1973	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Arne Arnesen (ut september 1973), Johan Thorud (ut desember 1973)
	London	Bjørn Hansen
	Bonn	Arne Karstad
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
	Washington	Jørgen Grunnet
1974	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Arne Karstad (til sommeren -74), Johan Thorud (fra sommeren -74)
	London	Bjørn Hansen
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
	Washington	Børge Visby (korrespondent for <i>Politiken</i> , København)
1975	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Johan Thorud
	Øst-Europa	Dag Halvorsen
	Hong Kong	Hans Granqvist
1976-1978	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Johan Thorud
1979	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Erik Sagflaat, Torbjørn Færøvik

1980-1983	Utenriksredaksjonen	Utenriksredaktør Erik Loe, Per Edgar Kokkvold, Erik Sagflaat (fra februar/mars), Torbjørn Færøvik (fra november)
1984-1991	Utenriksredaksjon	Utenriksredaktør Per Edgar Kokkvold (overtar som utenriksredaktør fra 1. april 1984 og blir tatt med i redaktørkollegiet), Erik Sagflaat, Torbjørn Færøvik (sluttet 1991), og Erik Loe (går av med pensjon ved fylte 70 år i 1990).

Litteratur:

Anderson, G. (1981). *Halvard Lange: Portrett av en nordmann*. Oslo, Gyldendal.

Bastiansen, H. G. (1996). *Fra referat til reportasje: Dagsrevyen 1960-1969*. Oslo, Norges forskningsråd.

Bastiansen, H. G. (1997). *"Amerikanske bombefly av typen B-52..."* Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon.

Bastiansen, H. G. (2006). *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*. Avhandling for dr.art.-graden. Oslo, Universitetet i Oslo.

Bjørnsen, B. (1986). *Har du frihet og sommervarmt? Arbeiderbladet 100 år. Bind II 1918-1984*. Oslo, Tiden Norsk Forlag.

Brandt, W. (1983). *Frihet til venstre. Erindringer 1930-1950*. Oslo, Cappelen.

Brandt, W. og E. Lorenz (1993). *Skrifter fra eksilåra i Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.

Bye, R. (1987). *Sersjanten makt og miljø på Youngstorget*. Oslo, Gyldendal.

Bye, R. og F. Sjøe (1995). *Norges hemmelige hær historien om Stay behind*. Oslo, Tiden.

Bye, R. og F. Sjøe (2008). *Overvåket*. Oslo, Gyldendal akademisk.

Bye, R., F. Sjøe, et al. (1993). *De visste alt - en dokumentasjon om niende etasje*. Oslo, Tiden.

Christensen, C. (1983). *Det hemmelige Norge dokumentarroman*. Oslo, Atheneum.

Dahl, H. F. og H. G. Bastiansen (1999). *Over til Oslo : NRK som monopol 1945-1981*. Oslo, Cappelen.

Dahl, H. F. og H. G. Bastiansen (2000). *Hvor fritt et land?: Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*. Oslo, Cappelen.

Eide, M. (1996). *In massemedia res : Giddens, medier og modernitet*. Bergen, Institutt for medievitenskap Universitetet i Bergen.

Eide, M. (1998). *Popularisering, modernisering, strukturering : en populæravis tar form : Verdens gang i forvandling 1945-81*. Bergen, Institutt for medievitenskap Universitetet i Bergen.

Eriksen, K. (1977). *NATO, Norden og "den utro tjener"* Halvard Lange. Tromsø.

Eriksen, K. E. (1972). *DNA og NATO : en redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske arbeiderparti 1948-49*. Oslo, Gyldendal.

Evensmo, S. (1978). *Ut i kulda*. Oslo, Gyldendal: Bokklubben Nye bøker.

Fure, J. S. (2004a). *Studenter under hakekorset : fra 60-årsmarkeringen av Universitetets stenging i 1943*. Oslo, Forum for universitetshistorie.

Fure, J. S. (2004b). *"Vi skal verge det akademiske liv for Norge" : Gestapoaksjonen mot universitetet 30. november 1943*.

Gustavsen, F. (1979). *Kortene på bordet*. Oslo, Gyldendal.

Johannesen, G., H. Rønning, et al. (1975). *Om den norske tenkemåten : artikler, ytringer og innlegg 1954-1974*. Oslo, Gyldendal.

Johansen, J. O. (1999). *I grenseland : erindringer fra en stor og en liten verden*. Oslo, Aschehoug.

Johanssen, K. og Zachariassen Aksel (1932). *Karl Johanssen mennesket og journalisten : et utvalg av hans artikler i "Arbeiderbladet"*. Oslo, Det norske arbeiderpartis forlag.

Kløbo, A. og Norsk rikskringkasting (1953). *Dette er Norsk rikskringkasting*. Oslo, Norsk rikskringkasting : Fabritius.

Lie, H. (1975). - *Slik jeg ser det*. Oslo, Tiden.

Melle, O. (1973). *Frå kommunistisk aggresjon til nasjonal kamp: Vietnam-debatten i norsk politikk 1964-1968*. Bergen.

Melle, O. (1997). *"Arbeidarpartistaten - sunnmørsk utakt."* Nytt Norsk Tidsskrift 3 (228-253).

Melle, O. (2006). *"Den langvarige opinionskrigen: Vietnam-konflikten i USA, Noreg og Sverige."* Internasjonal Politikk 64(3).

Melle, O. (2007). *"Tekst og kontekst hos John Sanness."* Internasjonal Politikk 2.07.

Meyer, F. (2000). *Schreiben für die Fremde politische und kulturelle Publizistik des deutschsprachigen Exils in Norwegen und Skandinavien 1933-1940.* Essen, Klartext-Verlag.

Nakken, M. (2007). *Å bringe verden hjem en studie av NRKs utenrikskorrespondentnett 1964-2004.* Oslo.

Obrestad, T. (2007). *Einar Førde ein biografi.* Oslo, Samlaget.

Ottosen, R. (1997). *"Fra fjærpenn til Internett".* Oslo.

Rossavik, F. (2007). *Stikk i strid ein biografi om Einar Førde.* Oslo, Spartacus.

Scheflo, I., O. Scheflo, et al. (1974). *Olav Scheflo som politiker og menneske 44 artikler og debattinnlegg av Olav Scheflo.* Oslo, Tiden.

Werenskjold, R. (2006a). *"Utenriksjournalisten Ingebrigt Løberg."* Pressehistoriske skrifter nr. 6.

Werenskjold, R. (2006b). *"Anton Blom: Journalist og utenrikskorrespondent i dagspresse og kringkastning, 1948-1994."* Pressehistoriske skrifter nr. 7.

Werenskjold, R. (2007a). *"Hans Lauritz Hanssen: Utenrikskommentator og utenrikskorrespondent i Morgenposten og Aftenposten, 1945-1976."* Pressehistoriske skrifter nr. 8.

Øy, N. E. (2006). *Redactores Osloenses profiler og portretter blant Oslo-redaktører.* Kristiansand, IJ-forl.

Høsten 1950 vakte det stor oppmerksomhet i pressekreter, da forslagene om beredskapslover ble gjort kjent. Som Johs Andenæs sa: "[...] ikke før var forslagene offentliggjort, så brøt stormen løs". I dette heftet gjør Sidsel Meyer rede for avisenes rolle under debatten om nye beredskapslover som ble foreslått, som ledd i regjeringens store beredskapssatsing etter utbruddet av Koreakrigen, og som tegner seg som en av de bitreste konflikter i forbindelse med den nye sikkerhetspolitiske situasjon i årene etter 1945. Artikkelen baserer seg på Meyers masteroppgave i journalistikk fra 2006.

Forholdet mellom øst og vest spilte også en vesentlig rolle i Erik Loe (f. 1920) sin journalistiske gjerning som er viet oppmerksomheten i **Presseprofilen**, skrevet av Rolf Werenskjold. Loe var utenriksredaktør i Arbeiderbladet under den kalde krigen. Hvordan Loe forente de to oppgaver - å gjengi nyheter fra utenverdenen samt sammenstille dem i analyser, og å gi argumenter for regjeringens politikk, kan studeres ved dette innsyn i hans journalistiske praksis.

Rolf Werenskjold er førstelektor i mediehistorie ved avdeling for mediefag ved Høgskulen i Volda, og arbeider for tiden med doktorgradsprosjektet *Vindu mot verden: det globale og det lokale 1968-opprøret i utvalgte norske medier*.

Etter andre verdenskrig har sportsjournalistikken fått en stadig større plass i dagspressen. Bernt Ove Flekke gir oss et innblikk i hvordan Verdens Gang har utviklet denne sjangeren. Artikkelen baserer seg på Flekkes hovedoppgave i medievitskap fra 2005.

Gøril Strømholm har arbeidet som journalist i en lang rekke år, og i denne utgavens **Presseminne** for vi ta del i hennes første dag som journalist i Arbeiderbladet i 1954.